

SOCIÁLNÍ KAPITÁL A DOPADY EKONOMICKÉ KRIZE V REGIONECH

Kraj Vysočina a Ústecký kraj

Zdenka Vajdová (ed.)

Sociální kapitál a dopady ekonomické krize v regionech

Sociální kapitál a dopady ekonomické krize v regionech

Kraj Vysočina a Ústecký kraj

Zdenka Vajdová (ed.)

SOÚ

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Sociologický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i.
Praha 2011

Práci recenzovali:

RNDr. Miloslav Šašek, CSc.

PhDr. Ondřej Hubáček

Editorka:

Zdenka Vajdová

Autorský kolektiv:

Josef Bernard

Daniel Čermák

Tomáš Kostecký

Renata Mikešová

Věra Patočková

Jana Stachová

Zdenka Vajdová

Sociologická studie je součástí řešení projektu WD-13-07-1 „Sociální kapitál jako faktor ovlivňující regionální disparity a regionální rozvoj (SOFARR)“, podpořený v letech 2007–2011 Ministerstvem pro místní rozvoj. Publikace byla vydána za finanční podpory Výzkumného záměru Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.

Obsah

Abstract	7
1. Úvod	9
Literatura	11
2. Charakteristika Kraje Vysočina a Ústeckého kraje	13
Renata Mikešová	
2.1. Sídelní a demografická struktura	13
2.2. Sociální a ekonomická situace obyvatel	23
2.3. Další charakteristiky krajů	27
2.4. Závěr	30
Literatura	30
3. Individuální sociální kapitál v Kraji Vysočina a v Ústeckém kraji	31
Daniel Čermák, Jana Stachová, Věra Patočková	
3.1. Datové zdroje	31
3.2. Hypotézy	32
3.3. O indexu sociálního kapitálu	33
3.4. Rozdíly v hladině sociálního kapitálu podle vybraných osobnostních charakteristik	35
3.5. Hodnocení vlivu jednotlivých faktorů na celkovou hladinu sociálního kapitálu a hladinu jeho dimenzí	47
3.6. Hypotézy a výsledky	52
Literatura	53
3.7. Příloha. Index sociálního kapitálu, Česká republika	54
4. Důsledky ekonomické krize a sociální kapitál	59
Tomáš Kostecký, Josef Bernard	
4.1. Hodnocení ekonomické krize a reakce na ni – existují rozdíly mezi obyvateli Kraje Vysočina a Ústeckého kraje?	61
4.1.1. Vnímání ekonomické krize, její hodnocení a reakce na ni – rozdíly mezi Krajem Vysočina a Ústeckým krajem.....	62
4.1.2. Příčiny odlišností mezi Krajem Vysočina a Ústeckým krajem.....	76
4.2. Sociální kapitál a reakce na krizi	88
4.2.1. Analýza souvislostí mezi indikátory sociálního kapitálu a dopady krize	88

4.2.2. Strategie pro řešení individuálních problémů souvisejících s ekonomickou krizí a sociální kapitál	93
4.2.3. Role sociálního kapitálu v různých krajích	98
4.3. Závěry	100
Literatura	101
5. Poznatky a závěr	103
Josef Bernard, Daniel Čermák, Tomáš Kostecký, Renata Mikešová, Zdenka Vajdová	
5.1. Individuální sociální kapitál	103
5.2. Ekonomická krize v životě lidí	105
5.3. Strategie pro krizové situace	107
5.4. Sociální kapitál a krize	108
5.5. Závěr	109
Literatura	111
Příloha	113
SOFARR	113
Šetření kraje Vysočina a Ústeckého kraje Číselník	
Listopad 2010	113
Úvod	114
Kraj Vysočina	115
Ústecký Kraj	133
Rejstřík	153

Abstract

This publication sets out to analyse the role of social capital and components of social capital in the population's ability to cope with economic crisis. It conducts a detailed analysis of the population of the Vysočina Region, where a high level of social capital is assumed to exist, and the Ústí nad Labem Region, as representing a region where the level of social capital is assumed to be low. In the analysis, multidimensional statistical methods were applied to data obtained from a representative survey conducted in the two regions in 2010. Those aspects of social capital were identified that could play the biggest role in overcoming the effects of economic crisis. Despite the considerable differences between the two regions in many areas, the differences between the two regions in terms of how respondents assessed the effects of the crisis on households and on the region they live in are very small and none of them are statistically significant. One difference, however, is in the financial strategies adopted by households for coping with the economic effects of the crisis: in the Ústí nad Labem Region there are significantly more households that save when they need to, while in the Vysočina Region households save even if they are not yet having any difficulty covering their regular expenditures. Another difference is in the strategies used to search for work in the case of unemployment: in the Vysočina Region people mainly use personal contacts, while in the Ústí nad Labem Region people turn to public institutions, mainly labour bureaus. The analysis also confirmed the assumption that the level of social capital in the Vysočina Region is higher, but it was not confirmed that it has any significant influence on the ability to cope with the effects of the crisis. Only individual social capital has the potential of an immediate effect towards mitigating the impact of the economic crisis on individual lives. The analysis found that increasing the level of social capital cannot be influenced directly and immediately, but through public policies it is possible to invest in social capital.

Keywords:

economic crisis, social capital, index of social capital, strategies of households in crisis, Vysočina Region, Ústí nad Labem Region.

1. Úvod

Předkládaná publikace je příspěvkem k řešení projektu empirického výzkumu Sociální kapitál jako faktor ovlivňující regionální disparity a regionální rozvoj (SOFARR), který byl řešen týmy tří akademických institucí v letech 2007–2011. Hlavním řešitelem byla Česká zemědělská univerzita v Praze, zastoupená prof. PhDr. Ing. Věrou Majerovou, CSc., spoluřešitelskými pracovišti pak Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. (koordinátor RNDr. Tomáš Kostecký, CSc.) a Přírodovědecká fakulta UK (koordinátor doc. RNDr. Luděk Sýkora, Ph.D.). Cíl projektu byl formulován jako „příspěvek k poznání vlivu sociálního kapitálu na regionální rozvoj a regionální disparity v Česku“. K jeho dosažení byla plánována řada výzkumných aktivit zaměřených na Kraj Vysočina a byla zveřejněna řada publikací o získaných poznatcích.

V roce 2008 se začaly projevovat dopady ekonomické krize také v každodennosti obyvatel v České republice. Ministerstvo pro místní rozvoj se rozhodlo reagovat na tuto skutečnost i ve své výzkumné politice a rozhodlo v roce 2009 o rozšíření uvedeného projektu o výzkum dopadů ekonomické krize do dvou regionů, a to do Kraje Vysočina a Ústeckého kraje. Obecným cílem rozšíření projektu je zjistit, do jaké míry a jakými mechanismy se sociální kapitál podílí na zmírňování působení probíhající hospodářské krize a hledání nových možností a zdrojů ekonomického růstu. Konkretizací cíle je analýza role, jakou hraje sociální kapitál při překonávání negativních důsledků ekonomické krize obyvatelstvem, podniky a institucemi v České republice a při hledání nových možností a zdrojů ekonomického růstu na regionální úrovni. Přínosem projektu jsou poznatky o tom, jakou roli hraje sociální kapitál v případě, že společnost prochází ekonomickou krizí. Šlo o to zjistit, zda jsou teoreticky předpokládaná pozitiva sociálního kapitálu zaznamenatelná i v praxi. Před výzkumem byla postavena řada otázek: Jak ovlivňuje sociální kapitál reakci lidí na negativní důsledky ekonomické krize (nezaměstnanost, omezení kupní síly, nucená změna zaměstnání, zhoršení pracovních podmínek, nedostatek zakázek...)? Mají lidé, podniky a instituce možnost využít sociální kapitál přítomný v místě jejich bydliště či působišť ke zmírnění důsledků ekonomické krize? Které ze složek sociálního kapitálu (důvěra, společenské normy a sociální sítě) mají největší potenciál pro zmírnění dopadů? Jakým mechanismem tyto složky sociálního kapitálu ovlivňují reakci lidí na důsledky krize? Analýza role sociálního kapitálu a jeho jednotlivých dimenzí při překonávání důsledků ekonomické krize obyvatelstvem se stala výzkumnou aktivitou řešitelského týmu Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. Sa-

motný koncept sociálního kapitálu a jeho regionální souvislosti jsou široce popsány v předcházející publikaci projektu [Majerová, Kostecký, Sýkora 2011], kde je tomu věnována úvodní kapitola. Potřebné teoretické zázemí komplementárních částí konceptu sociálního kapitálu, individuální sociální kapitál a jeho kolektivní formy, jak jsou analyzovány v této publikaci, je uvedeno v příslušných kapitolách. Empirické šetření se soustředilo na analýzu obyvatelstva Kraje Vysočina s předpokládanou vysokou úrovní sociálního kapitálu a Ústeckého kraje jako reprezentanta kraje s nízkou hladinou sociálního kapitálu.

V listopadu 2009 uskutečnilo Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., dotazníkové šetření na reprezentativním souboru obyvatel Kraje Vysočina a Ústeckého kraje starších 15 let. Formalizovaný a standardizovaný dotazník cílil na zjištění dopadů ekonomické krize na životy jednotlivců, jejich domácnosti a obce a současně na zjištění proměnných, umožňujících měření sociálního kapitálu. Výběr respondentů byl kvótní pro velikost místa bydliště, pohlaví, věk a vzdělání, zvláště v každém kraji. Struktura respondentů, jejichž data byla analyzována, reprezentuje skutečnou strukturu populace obou krajů podle těchto znaků. V obou populacích je stejný podíl mužů a žen, rovněž struktura podle věku je shodná, stejně jako vzdělanost obou populací. Oba kraje se naopak zásadně liší velikostí strukturou sídel, což se odráží i ve struktuře respondentů podle místa jejich bydliště. Šetření se uskutečnilo zhruba rok potom, co se v České republice v plné míře začaly projevovat důsledky světové ekonomické krize. Je to kvantitativní šetření. Vícerozměrnými statistickými metodami jsou identifikovány aspekty sociálního kapitálu, které hrají při překonávání důsledků ekonomické krize největší roli. Speciální pozornost je věnována analýze rozdílů mezi rolí jednotlivých aspektů sociálního kapitálu v kraji s předpokládanou vysokou úrovní sociálního kapitálu (Kraj Vysočina) a v kraji s předpokládanou nízkou úrovní sociálního kapitálu (Ústecký kraj).

Publikace obsahuje informativní kapitola (kapitola 2) prezentující základní charakteristiky studovaných krajů: demografie, struktura osídlení, vzdělanost, porodnost, domácnosti, průběh ekonomické krize. Využívá především veřejných statistických zdrojů, ale i cíleného šetření obyvatel. Představuje rámeček pro následující dvě analytické kapitoly. Cílem analýz kapitoly 3 je zjištění souvislosti mezi individuálním sociálním kapitálem a jeho jednotlivými dimenzemi socioekonomickým zázemím a lidským kapitálem jednotlivců. Je testován jak souhrnný index, tak jednotlivé dimenze sociálního kapitálu, za které považujeme ve shodě se zahraničními i domácími studiemi o sociálním kapitálu důvěru, sociální síť, občanskou participaci a sounáležitost s místem. Čtvrtá kapitola analyzuje vzájemný vztah sociálního kapitálu a vybraných aspektů chování obyvatel v době ekonomické krize ve specifickém kontextu Kraje Vysočina a Ústeckého

ho kraje. Jakou roli hraje sociální kapitál a zda různá úroveň sociálního kapitálu nějak ovlivňuje chování lidí v době ekonomické krize, a jak chování ovlivňuje, do jaké míry a jakým způsobem. V páté kapitole jsou sumarizovány poznatky a z nich vyvozeny tentativní doporučení pro veřejné politiky.

Literatura

Majerová, V., T. Kostecký, L. Sýkora (eds.). 2011. *Sociální kapitál a rozvoj regionu. Příklad Kraje Vysočina*. Praha: Grada.

2. Charakteristika Kraje Vysočina a Ústeckého kraje

Renata Mikešová

2.1. Sídlní a demografická struktura

Ústecký kraj se rozkládá na severozápadě České republiky při hranicích se Spolkovou republikou Německo, konkrétně se spolkovou republikou Sasko. Mezi jednotlivými částmi kraje jsou značné rozdíly, jak z hlediska přírodních podmínek, tak i z hlediska hospodářské struktury, hustoty osídlení a stavu životního prostředí – od převážně zemědělských oblastí (Louny, Litoměřice) po výrazně průmyslové oblasti (Ústí nad Labem, Most). Většina obyvatel kraje (80 %) žije ve městech, přičemž v kraji je pět měst s více než 50 tisíci obyvateli (Chomutov, Teplice, Děčín, Most a Ústí nad Labem). Obce do 500 obyvatel představují 54 % všech obcí v kraji, avšak žije v nich jen 5,7 % obyvatel. Hustota obyvatel (157 obyvatel na km²) je díky většímu podílu městského obyvatelstva vyšší, než vykazuje celostátní průměr (133 obyvatel na km²), a je po hlavním městě Praze, Moravskoslezském a Jihomoravském kraji čtvrtou nejzalidněnější oblastí.

Kraj Vysočina je v tomto směru téměř pravým opakem kraje Ústeckého. Jedná se o kraj čistě vnitrozemský, který se vyznačuje vysokým podílem zemědělské a orné půdy (3. místo mezi kraji), velkým počtem malých obcí a nejnižší hustotou obyvatel ze všech krajů České republiky (76 obyvatel na km²). V obcích do 500 obyvatel žije přes 20 % obyvatel kraje, což je 2,5krát více, než je průměrná hodnota za Českou republiku. Ve větších obcích nad 10 tisíc obyvatel, kterých je v Kraji Vysočina sedm, žije o třetinu méně obyvatel, než je průměr České republiky (36,3 % obyvatel v roce 2009). V kraji je jen jedno město s více než 50 tisíci obyvateli, a to krajské město Jihlava. Velikostní kategorie obcí ukazují podrobněji tabulky 1 a 2.

Mezi lety 1990–2001 vznikly v celé České republice nové obce osamostatněním, přičemž polovina nových obcí měla do 200 obyvatel a téměř všechny nové obce měly do jednoho tisíce obyvatel. Rozdělení se týkalo především malých obcí a měst. V Ústeckém kraji tak po roce 1990 vzniklo osamostatněním 131 nových obcí, v Kraji Vysočina dokonce 246 nových obcí. V Ústeckém kraji se osamostatnilo nejvíce obcí v okresech Litoměřice (45) a Louny (41). V Kraji Vysočina vzniklo nejvíce nových obcí v okresech Pelhřimov (69), Žďár nad Sázavou (54) a Havlíčkův Brod (49) [viz Vajdová, Čermák, Illner 2002].

Tabulka 1. Velikostní kategorie obcí k 31. 12. 2010 v Kraji Vysočina a v Ústeckém kraji – počet obcí

	Počet obcí celkem	Počet obcí do 499 obyvatel	Počet obcí od 500 do 999 obyvatel	Počet obcí od 1000 do 1 999 obyvatel	Počet obcí od 2000 do 4 999 obyvatel	Počet obyvatel od 5000 do 9999 obyvatel	Počet obcí od 10 000 do 49 999 obyvatel	Počet obcí nad 50 000 obyvatel
Kraj Vysočina	704	546	93	34	12	11	7	1
Ústecký kraj	354	175	86	39	28	9	12	5

Zdroj: ČSÚ.

Tabulka 2. Velikostní kategorie obcí k 31. 12. 2010 v Kraji Vysočina a v Ústeckém kraji – podíl obyvatel v %

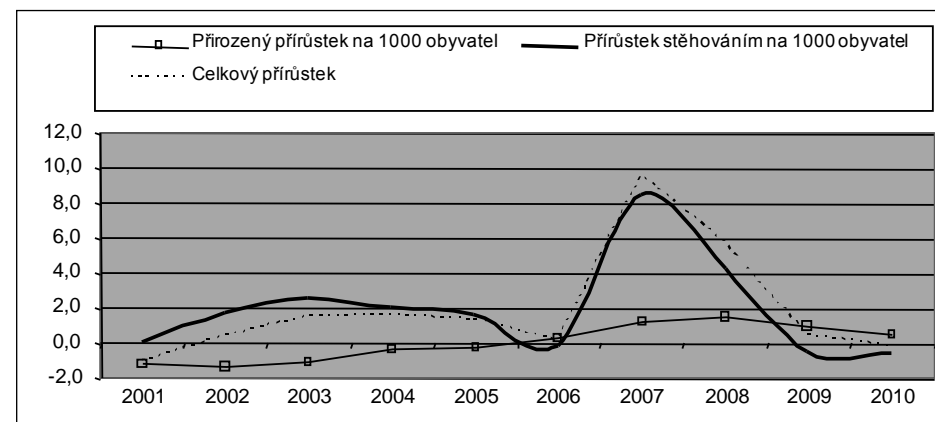
	Obce do 499 obyvatel	Obce od 500 do 999 obyvatel	Obce od 1000 do 1999 obyvatel	Obce od 2000 do 4999 obyvatel	Obce od 5000 do 9999 obyvatel	Obce od 10000 do 49 999 obyvatel	Obce nad 50 000 obyvatel
Kraj Vysočina	20,2	12,8	9,3	7,6	13,8	26,4	9,9
Ústecký kraj	5,7	7,1	6,4	10,0	7,5	25,5	37,8

Zdroj: ČSÚ.

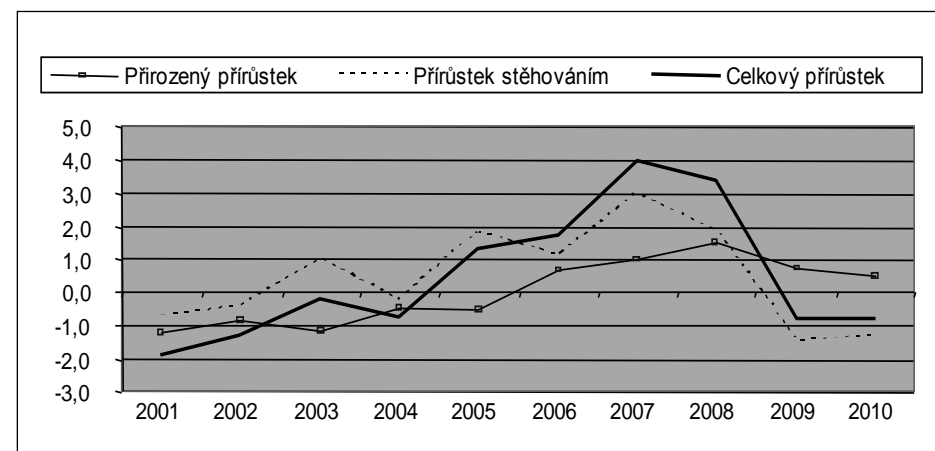
V Ústeckém kraji žilo ke konci roku 2010 836 045 obyvatel, zatímco v Kraji Vysočina 514 569 obyvatel. Mezi lety 1994 a 2005 se počet obyvatel v Kraji Vysočina snižoval nebo stagnoval, zejména kvůli negativnímu přirozenému přírůstku obyvatel (převahou počtu zemřelých nad narozenými). Po roce 2005 pak následovalo oživení, a to jak vlivem vyšší plodnosti žen, tak kladným migračním saldem. Ústecký kraj prošel podobným vývojem s tím rozdílem, že do roku 2005 měl kladné migrační saldo.

V obou krajích se nárůst počtu obyvatel zastavil v roce 2008 a od roku 2009 mírně klesá. V roce 2010 byl zaznamenán mírný celkový úbytek obyvatelstva (Ústecký kraj má celkový přírůstek $-0,2$ na 1000 obyvatel, celkový přírůstek v Kraji Vysočina byl $-0,8$ na 1000 obyvatel).

Ústecký kraj se společně s Libereckým krajem řadí na druhé místo v počtu živě narozených na 1000 obyvatel (11,5), ale je zde jedna z nejvyšších úmrtností v republice (10,6 zemřelých na 1000 obyvatel). Celkový negativní přírůstek je pak výsledkem velmi malého přirozeného přírůstku a současně mírného úbytku obyvatel stěhováním (graf 1, pro Kraj Vysočinu srv. graf 2).

Graf 1. Populační přírůstek obyvatel v Ústeckém kraji v letech 2001–2010 (relativní hodnoty)

Zdroj: ČSÚ.

Graf 2. Populační přírůstek obyvatel v Kraji Vysočina v letech 2001–2010 (relativní hodnoty)

Zdroj: ČSÚ.

V celé republice se velmi rychle zvyšuje podíl obyvatelstva nad 65 let a snižuje se podíl dětí v populaci. Index stáří¹ v Kraji Vysočina v roce 2010 dosáhl 109,6 %, čímž převýšil o dvě procenta národní průměr a Vysočinu tak řadí mezi

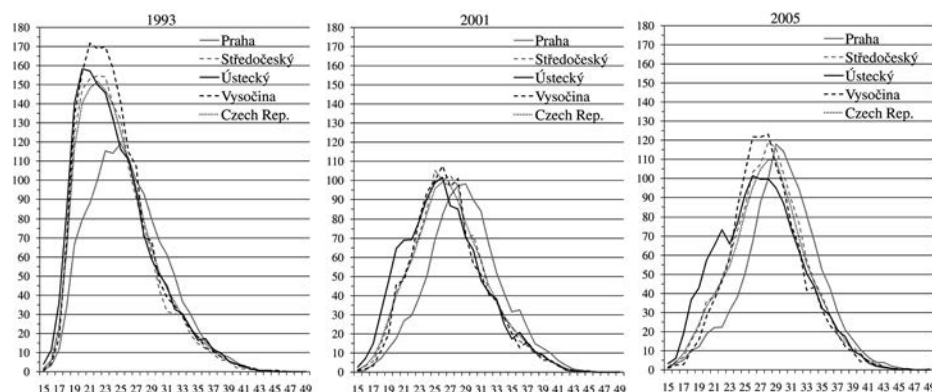
1 Index stáří vyjadřuje, kolik je v populaci obyvatel ve věku 65 let a více na 100 dětí ve věku 0–14 let.

„starší“ kraje, kde s velkým náskokem vede Praha. Ústecký kraj naopak patří mezi kraje s relativně mladším obyvatelstvem, průměrný věk je 39,8 let. Index stáří v roce 2010 dosáhl pouze 91,2 %.

Index ekonomického zatížení² 43,7 % v Kraji Vysočina je druhý nejvyšší v republice, zatímco v Ústeckém kraji se pohybuje okolo 41,5 %.

Úhrnná plodnost žen neboli průměrný počet živě narozených dětí jedné ženy za její reprodukční období byla v Kraji Vysočina v roce 2010 nižší, než je republikový průměr (1,45 v Kraji Vysočina oproti 1,49 v celé ČR), přičemž tento kraj byl do roku 2000 charakteristický vyšší úrovní úhrnné plodnosti, než byl republikový průměr. Úhrnná plodnost v Ústeckém kraji od roku 2001 do roku 2008 rostla až na 1,61 a pak začala mírně klesat, přesto její hodnota v roce 2010 překročila republikový průměr a dosáhla 1,55. Průměrný věk matek při narození prvního dítěte je v obou krajích blízký národnímu průměru. Z měr plodnosti dle věku se zdá, že ženy na Vysočině o něco více než ženy v jiných krajích koncentrují svou plodnost do určitého specifického období, takže v modálním věku³ je počet narozených dětí vyšší než v jiných krajích (graf 3) [Vobecká, Kostecký 2010].

Graf 3. Míry plodnosti žen dle jednotek věku v České republice a vybraných krajích, 1993, 2001 a 2005

Zdroj: Vobecká, Kostecký [2011] na datech ČSÚ.

Poznámka: Míry plodnosti dle věku jsou počty živě narozených dětí na 1000 žen v daném věku.

² Index ekonomického zatížení – součet obyvatel ve věku 65 a více let a mladších 15 let na 100 obyvatel ve věku 15–64 let.

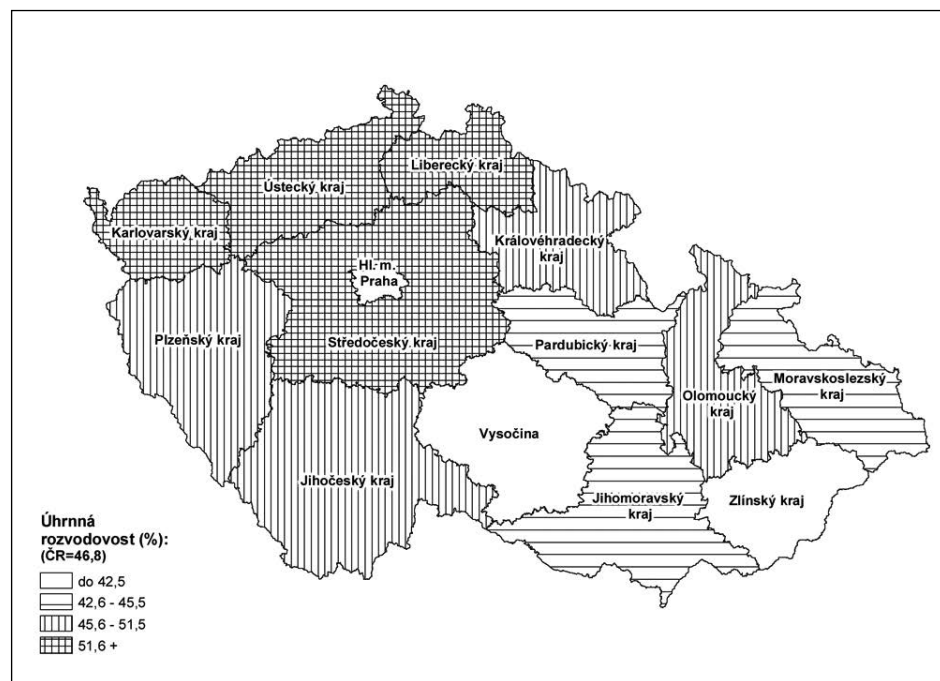
³ Modus udává nejčastěji se vyskytující hodnotu v souboru. Modální věk je tedy věkem, v němž se ženám narodí nejvíce dětí.

Co se týče úrovně potratovosti a zejména úrovně indukované potratovosti (umělého přerušeni těhotenství), kraje se od sebe výrazně odlišují. Zatímco v Kraji Vysočina jsou tyto úrovně jedny z nejnižších v republice a stále klesají, v Ústeckém kraji jsou nejvyšší, i když i zde dochází k poklesu. Výše celkové úrovně potratovosti vyjádřená průměrným počtem potratů připadajících na jednu ženu v reprodukčním věku (úhrnná potratovost) byla v roce 2010 v Kraji Vysočina 0,43, zatímco v Ústeckém kraji 0,73, přičemž republikový průměr byl 0,51. Počet umělých přerušeni těhotenství na 100 narozených se v roce 2010 v Kraji Vysočina pohyboval okolo 15,2, zatímco v Ústeckém kraji 29,7. Ukazatele potratovosti naznačují, že obyvatelstvo Kraje Vysočina patří v poměrech České republiky mezi ty spíše sociálně konzervativní, zatímco Ústecký kraj se pohybuje na opačném konci tohoto pomyslného žebříčku. To podporují i další indikátory rodinného chování, podle nichž je Kraj Vysočina dlouhodobě jeden z nejtradičnějších, charakteristický vyšším zastoupením obyvatel následujících ve svém chování sociálně konzervativní modely [Vobecká, Kostecký 2010]. Podíl dětí narozených mimo manželství je v Kraji Vysočina ve srovnání s jinými kraji stále jeden z nejnižších v republice, i když i zde velice rychle narůstá. Zatímco v roce 2001 se mimo manželství narodilo pouze 12,6 % dětí, v roce 2010 jich bylo již 33,7 %. Tyto hodnoty se tak pomalu přibližují republikovému průměru 40,3 %. Ústecký kraj dlouhodobě patří po Karlovarském kraji mezi kraje s největším počtem nemanželských porodů, v roce 2010 se mimo manželství narodilo 54,4 % dětí.

Jednotlivé kraje se při vzájemném srovnání též významně liší v množství rozvodů. Úhrnná rozvodovost⁴ dosahovala v Kraji Vysočina 37,4 % v roce 2004, čímž se řadila mezi kraje s nejnižší úhrnnou rozvodovostí v České republice (republikový průměr byl 49,3 %). Ústecký kraj s úhrnnou rozvodovostí 58,8 % se řadí mezi kraje s nejvyšším podílem manželství končících rozvodem. Rozdíly mezi kraji ve výši úhrnné rozvodovosti v roce 2009 ukazuje mapa 1.

⁴ Úhrnná rozvodovost udává, jaký podíl manželství by skončil rozvodem při zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství v daném roce.

Mapa 1. Úhrnná rozvodovost v krajích v roce 2009

Zdroj: ČSÚ.

Stabilitu rodin potvrzuje též výše podílu neúplných rodin se závislými dětmi, která je v Kraji Vysočina nejnižší v republice. Podle SLBD v roce 2001 bylo v Kraji Vysočina pouze 6,1 % neúplných rodin se závislými dětmi, zatímco v Ústeckém kraji 9,1 %. Oba kraje přitom patří podle výběrového šetření životních podmínek domácností (SILC) z roku 2009 mezi kraje s vyšším podílem domácností s dětmi do 12 let. V Ústeckém kraji žije 24,4 % domácností s dětmi do 12 let a v Kraji Vysočina 23,6 % oproti 21,7 % v celé ČR. V Kraji Vysočina je též častější soužití úplných rodin s dalšími příbuznými. Podle SILC obývá v Kraji Vysočina společnou domácnost s dalšími příbuznými 17,9 % rodin, zatímco v Ústeckém kraji tak žije jen 13,7 % rodin (republikový průměr je 15,8 %).

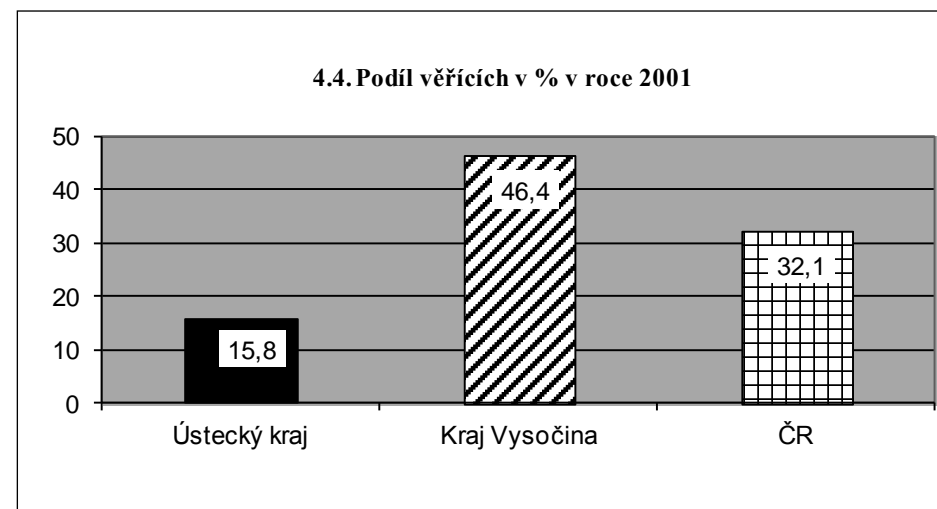
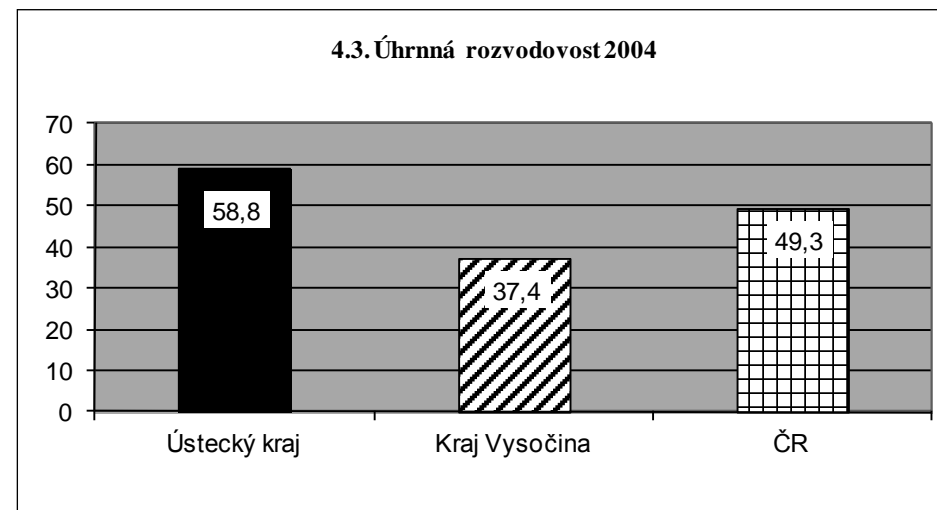
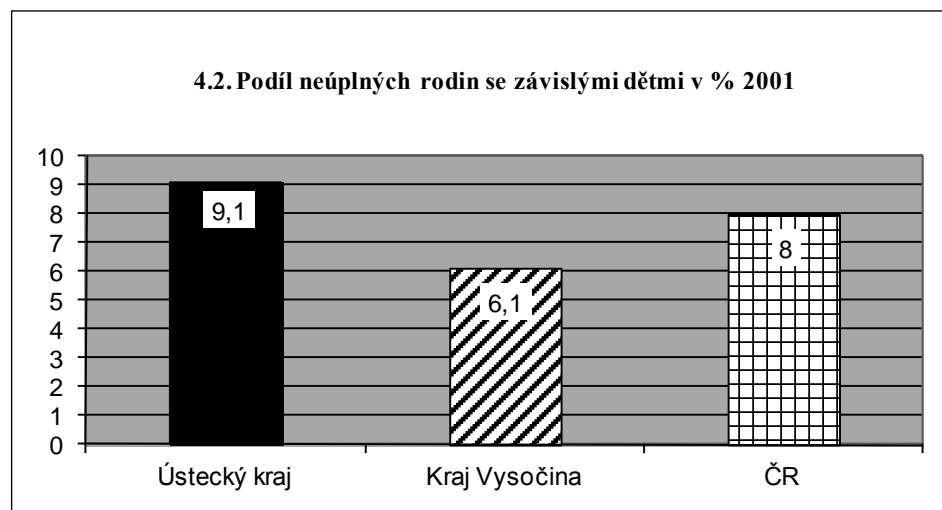
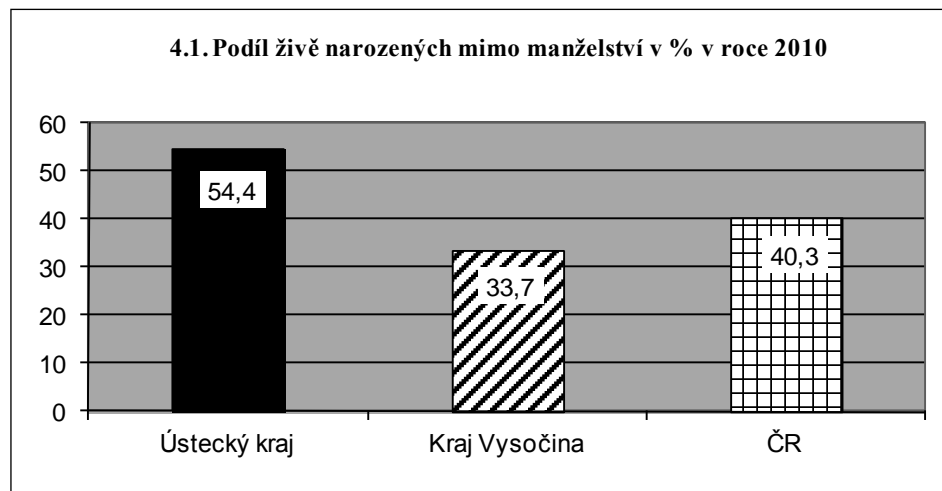
Charakteristiku rodinného chování do jisté míry ovlivňuje i religiozita obyvatel. Kraj Vysočina patří po Zlínském kraji mezi tradičně nejreligióznější kraje České republiky s 46,4 % věřících (z toho 41,8 % se hlásí k římskokatolickému vyznání), v Ústeckém kraji se v roce 2001 při *Sčítání lidu, domů a bytů* k víře přihlásilo pouze 15,8 % obyvatel (republikový průměr byl 32,1 %). V Kraji Vysočina též asi 12,3 % obyvatel neodpovědělo na otázku týkající se vyznání, při-

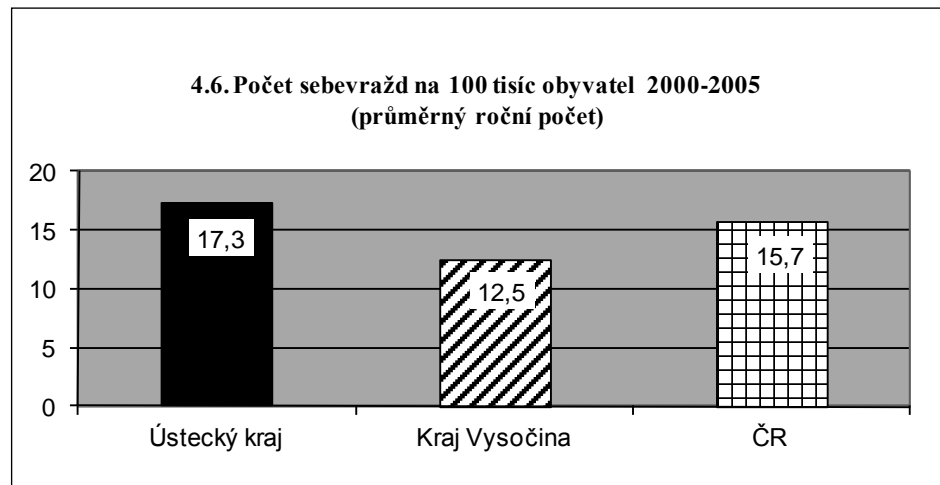
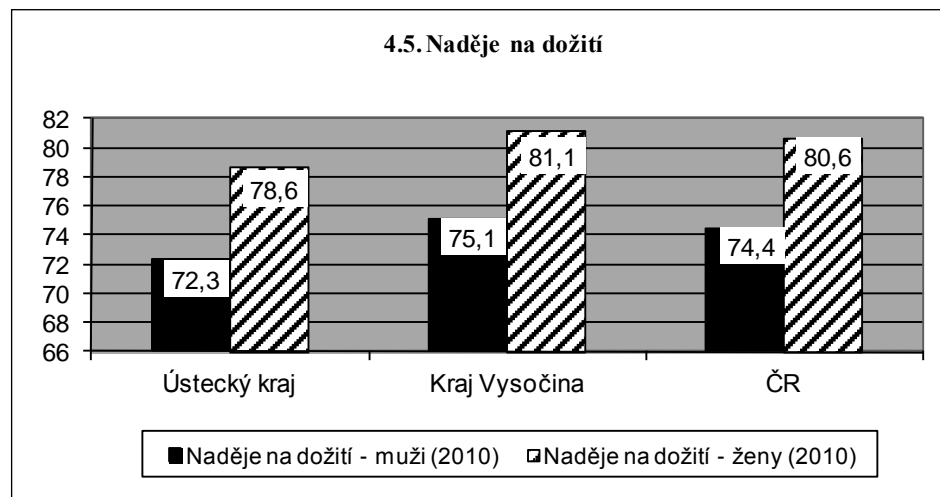
čemž důvody pro to mohou být různé a mohou i souviset s dřívějšími zkušenostmi, kdy hlásit se k církvi mohlo znamenat pro tyto lidi problémy. Počet věřících hlásících se k tradičním církvím (římskokatolické, Českobratrské církvi evangelické a Církvi čsl. husitské) v obou krajích stejně jako v celé České republice od roku 1991 klesá. Opačný trend se projevuje v případě ostatních církví a náboženských společností, které začaly v České republice působit většinou až po roce 1989, v celkovém počtu však nárůst počtu jejich věřících není nijak výrazný. Příkladem může být Pravoslavná církev v českých zemích a na Slovensku, která má relativně vyšší koncentraci vedle Prahy v Ústeckém kraji.

Kvalita života, životní styl nebo úroveň lékařské péče v regionech se odráží mimo jiné i na střední délce života (naděje na dožití). Ta je u žen a mužů v Kraji Vysočina jedna z nejvyšších v republice, zatímco v Ústeckém kraji jedna z nejnižších. Naděje žen na dožití v Kraji Vysočina je 81,1 roku a je nejdelší ze všech krajů ČR. V Ústeckém kraji dosahuje pouze 78,6 let. Naděje dožití mužů v Kraji Vysočina je 75,1 roku, zatímco v Ústeckém kraji 72,3 let. V Ústeckém kraji je též druhá nejvyšší sebevražednost v České republice po Olomouckém kraji (17,3 sebevražd na 100 tisíc obyvatel – průměrný roční počet v letech 2000–2005). V Kraji Vysočina je naopak míra sebevražednosti při srovnání s dalšími kraji České republiky nejnižší (12,6 sebevražd na 100 tisíc obyvatel – průměrný roční počet v letech 2000–2005).⁵

5 Zdroj: *Sebevraždy v ČR – 2001–2005*, ČSÚ

Grafy 4.1. – 4.6. Ukazatele rodinného chování, religiozity, naděje na dožití a sebevražednost v Ústeckém kraji a v Kraji Vysočina ve srovnání s průměrem celé České republiky

Zdroj: autorka na datech ČSÚ.

2.2. Sociální a ekonomická situace obyvatel

Pokud srovnáme kraje Ústecký a Vysočina na základě vzdělání jejich obyvatel, oba tyto kraje patří k vzdělanostně podprůměrným. V obou krajích jsou nadprůměrně zastoupeny osoby se základním vzděláním, Ústecký kraj má dokonce druhý nejvyšší podíl lidí se základním vzděláním ve srovnání s ostatními kraji České republiky (Ústecký kraj 27,3 %, Kraj Vysočina 24,1 % osob se základním vzděláním, republikový průměr je 23 % podle *SLBD 2001*). Podíl vysokoškolařů patří v obou krajích k nejnižším v republice. V Ústeckém kraji je 5,3 % vysokoškolsky vzdělaných, zatímco v Kraji Vysočina má vysokoškolské vzdělání 6,7 % lidí.

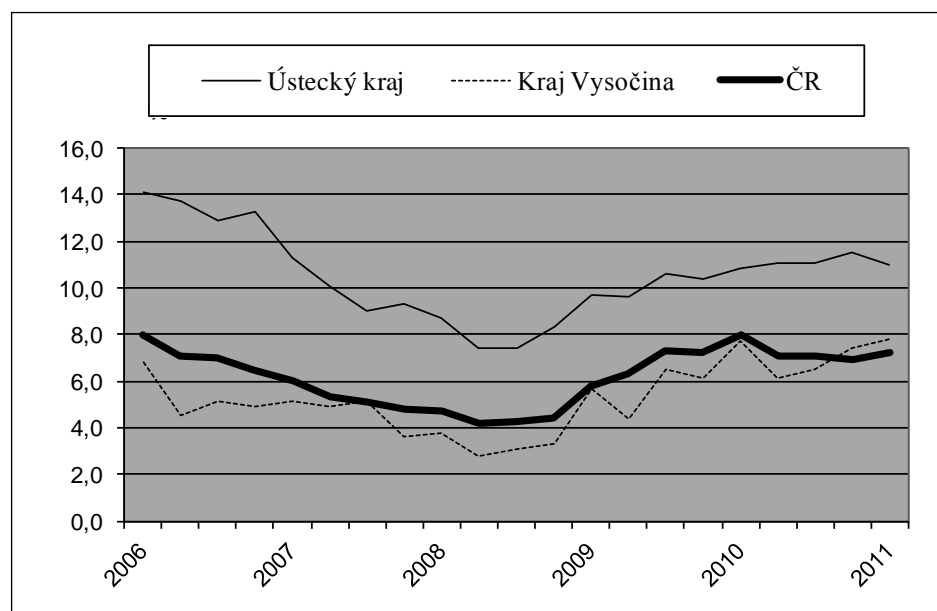
Ústecký kraj a Kraj Vysočina se od sebe významně liší ekonomickou aktivitou obyvatel. V Kraji Vysočina je oproti republikovému průměru vyšší zastoupení aktivních v primárním sektoru a nižší zaměstnanost ve službách. Z celkového počtu zaměstnaných v Kraji Vysočina pracovalo v 1. čtvrtletí roku 2011 podle dat z *Výběrového šetření pracovních sil* 5,9 % v zemědělství a rybolovu, 45,1 % v průmyslu a stavebnictví a 49 % ve službách. V Ústeckém kraji pracovalo v primárním sektoru pouze 2,5 % zaměstnaných, což je méně než celostátní průměr 3 %. Tento průměr však kraj překračuje v podílu zaměstnaných v průmyslu a ve stavebnictví, kde v 1. čtvrtletí roku 2011 pracovalo 44 % zaměstnaných, a naopak nižší než celorepublikový průměr je zaměstnanost ve službách (53,5 %). V celé České republice pak pracovalo v primárním sektoru 3 % zaměstnaných, v sekundárním 38,4 % a terciárním 58,6 %.

V podílu zaměstnavatelů a osob samostatně výdělečně činných se oba kraje řadí k podprůměrným s 16 % v Kraji Vysočina a 13,5 % v Ústeckém kraji.⁶

Jak ukazuje graf 5, obecná míra nezaměstnanosti byla v Kraji Vysočina až do konce roku 2010 dlouhodobě na nebo pod celorepublikovým průměrem. V prvním čtvrtletí roku 2011 dosahovala obecná míra nezaměstnanosti 7,8 %, čímž mírně přesáhla celorepublikový průměr 7,2 %. Obecná míra nezaměstnanosti v Ústeckém kraji je naopak dlouhodobě jedna z nejvyšších v České republice (graf 5). V prvním čtvrtletí roku 2011 dosahovala 11 %, což bylo nejvíce ze všech krajů. V kraji je zejména vysoká nezaměstnanost žen (13,4 %).

6 Údaj za 1. čtvrtletí roku 2011. Zdroj: *Výběrové šetření pracovních sil (VŠPS)*, ČSÚ

Graf 5. Obecná míra nezaměstnanosti 2006–2011

Zdroj: autorka na datech ČSÚ, *Výběrové šetření pracovních sil*.

Mzdy v Ústeckém kraji patří k průměru České republiky, zatímco mzdy v Kraji Vysočina patří k těm nižším. Mediánová hrubá měsíční mzda v Ústeckém kraji v roce 2009 činila 21 487 Kč, v Kraji Vysočina pouze 20 435 Kč. Nižší mediánová mzda byla ještě v krajích Karlovarském, Jihočeském a Zlínském. Platy žen v Kraji Vysočina jsou dokonce druhé nejnižší v České republice a dosahují pouze mediánové úrovně 17 139 Kč hrubého. Mediánová hrubá mzda žen v Ústeckém kraji byla 18 944 Kč.

Nízká úroveň mezd v Kraji Vysočina se překvapivě neodráží na míře chudoby. Podíl osob ohrožených příjmovou chudobou byl v Kraji Vysočina nejnižší v celé republice (6,4 %), zatímco v Ústeckém kraji, kde jsou mzdy průměrné, dosahoval 12,8 % (republikový průměr v roce 2009 byl 8,6 %). Domácností s čistými příjmy pod životním minimem bylo v Kraji Vysočina v roce 2009 podprůměrně (0,6 %), naopak v Ústeckém kraji jich bylo nejvíce v celé republice (6,6 % oproti 3,3 % v celé ČR). V Ústeckém kraji je též nejnižší průměrný počet pracujících členů domácností, a to 1,0, zatímco v Kraji Vysočina dosahuje tento průměrný počet 1,19.⁷

7 Data jsou z roku 2009 z *Výběrového šetření pracovních sil ČSÚ, SILC*.

V Ústeckém kraji je vyšší podíl obyvatel cizí národnosti než v Kraji Vysočina. Ústecký kraj patří svým podílem osob cizí národnosti na páté místo ve srovnání s ostatními kraji (4,03 % v roce 2009), přičemž nejvíce cizinců žije s velkým předstihem v hlavním městě Praze, pak ve Středočeském kraji a Karlovarském kraji. Naopak Kraj Vysočina patří ke krajům s nejnižším počtem cizinců, přičemž jejich počet ještě klesá (1,78 % v roce 2009).⁸ V Ústeckém kraji převažují, co se týče země původu, jednoznačně obyvatelé vietnamské národnosti, následováni Slováky, zatímco v Kraji Vysočina převažují mezi cizinci obyvatelé slovenské národnosti. Ústecký kraj má vzhledem k většímu počtu cizinců na svém území i vyšší zaměstnanost cizinců, z nichž je mnoho držitelů živnostenského listu.

Jednotlivé kraje se též liší v subjektivním vnímání životních podmínek. Zatímco v Kraji Vysočina jen 6,5 % z dotazovaných domácností uvedlo, že vycházelo s příjmem s velkými obtížemi, v Ústeckém kraji jich bylo více než dvojnásobek a nejvíce v porovnání s ostatními kraji České republiky (13,5 %). V Ústeckém kraji měl nejvyšší podíl obyvatel (9,3 %) v porovnání s ostatními kraji problémy se splácením půjček, v Kraji Vysočina považovalo splácení půjček za velkou zátěž 5,2 % domácností. Celkem pro 26,1 % domácností v Ústeckém kraji jsou náklady na bydlení velkou zátěží, v Kraji Vysočina to tak pocituje 20 % dotázaných domácností. To do jisté míry souvisí se způsobem bydlení a jeho financováním. V Kraji Vysočina je nejvyšší podíl domácností žijících v rodinných domech (60,6 %), v Ústeckém kraji žije v rodinném domě pouze 31,7 % domácností. V Kraji Vysočina neplatí nájemné 88,5 % domácností (větší podíl je jen ve Zlínském kraji), zatímco v celé ČR je to 77,6 % domácností. V Ústeckém kraji žije v nájemním bydlení 23,8 % domácností a v družstevním bytě 17,3 % domácností, což je nejvíce v celé ČR. Nájemné neplatí 76 % domácností, což je spolu s Moravskoslezským krajem nejméně domácností.⁹

Subjektivnímu vnímání životních podmínek se též věnovaly některé otázky v dotazníku. Respondenti se v nich vyjadřovali k míře, jakou ekonomická krize zasáhla jejich domácnost nebo jejich kraj. 10,5 % dotázaných z Kraje Vysočina uvedlo, že ekonomická krize zasáhla jejich domácnost velmi silně a 19,4 % poměrně silně, zatímco v Ústeckém kraji zasáhla velmi silně 10,6 % dotázaných domácností a poměrně silně 25,7 %. I v tomto případě tak obyvatelé Kraje Vysočina hodnotili subjektivně své životní podmínky o něco pozitivněji než respondenti z Ústeckého kraje. Vůbec ekonomická krize nezasáhla domácnost téměř stejného procenta respondentů, 23,8 % respondentů z Kraje Vysočina a 23,7 % z Ústeckého kraje. Podrobněji viz tabulku 3.

8 Data jsou z roku 2009 z publikace *Život cizinců 2010*, ČSÚ.

9 Data jsou z roku 2009 z *Výběrového šetření pracovních sil ČSÚ, SILC*.

Tabulka 3. Odpovědi na otázku: „Zhodnoťte, prosím, do jaké míry Vaši domácnost v letošním roce zasáhla ekonomická krize?“ v %

	Velmi silně	Poměrně silně	Jen slabě	Vůbec nezasáhla	Neví
Ústecký kraj	10,6	25,7	38,2	23,7	1,8
Kraj Vysočina	10,5	19,4	45	23,8	1,3

Zdroj: šetření SOFFAR listopad 2010.

V případě, kdy respondenti hodnotili, jakou měrou zasáhla ekonomická krize jejich region, se již obyvatelé Kraje Vysočina vyjadřovali negativněji než respondenti z Ústeckého kraje. Míru postižení jejich regionu ekonomickou krizí ohodnotilo sice méně respondentů z Kraje Vysočina jako velmi silnou (18,8 % v Kraji Vysočina oproti 23,1 % v Ústeckém kraji), avšak již jako poměrně silný tento zásah pro jejich kraj hodnotí 48,7 % respondentů oproti 40,4 % v Ústeckém kraji. V obou krajích se shodně pouze 2,5 % respondentů domnívalo, že ekonomická krize jejich region vůbec nezasáhla. Podrobněji ukazuje výsledky šetření těchto dvou krajů z listopadu 2010 tabulka 4.

Tabulka 4. Odpovědi na otázku: „Zhodnoťte, prosím, do jaké míry zasáhla v letošním roce ekonomická krize Váš region?“ v %

	Velmi silně	Poměrně silně	Jen slabě	Vůbec nezasáhla	Neví
Ústecký kraj	23,1	40,4	20,8	2,5	13,1
Kraj Vysočina	18,8	48,7	23,4	2,5	6,7

Zdroj: šetření SOFFAR listopad 2010.

Domácnosti v Kraji Vysočina jsou nadprůměrně vybaveny automobily a průměrně osobními počítači. Zatímco vybavenost automobily v Ústeckém kraji je druhá nejnižší po Moravskoslezském kraji a vůbec nejnižší, co se týče vybavenosti domácností počítači, v celé České republice. Je zde také nejvíce domácností ze všech krajů, které uvádějí, že by si přály vlastnit osobní automobil nebo počítač, ale nemohou si je z finančních důvodů dovolit (10,5 % by si přálo vlastnit počítač, 16,6 % osobní automobil oproti 5,7 %, respektive 5,6 % v Kraji Vysočina, v celé ČR by si přálo vlastnit počítač 7,5 % domácností, osobní automobil 12 % domácností).

Obyvatelé Kraje Vysočina vnímají své okolí v porovnání s ostatními krajími nejvíce jako bezproblémové z hlediska zatížení hlukem, znečištěním a zejména kriminalitou a vandalstvím. Hluk a znečištění okolního prostředí považuje

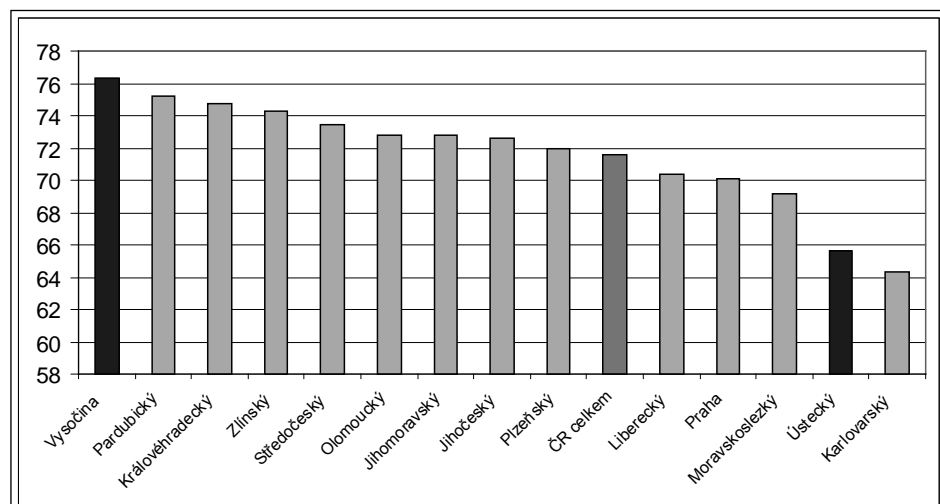
za problém pouze 13,9 % domácností, vandalství a kriminalitu dokonce jen 7 % domácností. Obyvatelé Ústeckého kraje vnímají tyto negativní faktory mnohem intenzivněji. Více než 20 % domácností považuje za problém znečištění a hluk v okolním prostředí a 22,7 % má problémy s vandalstvím a kriminalitou v okolí. Tyto negativní faktory úzce souvisí s tím, že v Ústeckém kraji žije většina obyvatel ve městech.

2.3. Další charakteristiky krajů

Významnou charakteristikou ovlivňující sociální kapitál v krajích je počet neziskových organizací, které zde působí. Internetové stránky Kraje Vysočina uvádějí, že v kraji působí celkem 1444 nestátních neziskových organizací, z nichž většinu tvoří občanská sdružení. Co se týče oblastí, ve kterých tyto organizace působí, jsou nejvíce zastoupeny neziskové organizace věnující se volnému času (339), sportu (273) a sociálním službám (207). Internetové stránky Ústeckého kraje informace o nestátních neziskových organizacích působících v tomto kraji neuvádějí. Internetové stránky zabývající se regionálním informačním servisem (www.risy.cz) registrují na svých stránkách 136 neziskových organizací v Kraji Vysočina a 162 v Ústeckém kraji. Jak uvádí Stachová [2008] na základě dat Českého statistického úřadu z roku 2003, Kraj Vysočina má v přepočtu na 1000 obyvatel kraje nadprůměrný počet neziskových organizací. Větší koncentrace neziskovek byla zaznamenána pouze v Praze, v Jihočeském a Plzeňském kraji. Naopak Ústecký kraj patří v počtu neziskových organizací na 1000 obyvatel ke krajům podprůměrným s nejnižším počtem neziskovek po Moravskoslezském a Zlínském kraji.

Dalším významným indikátorem politické participace občanů je jejich účast ve volbách (graf 6). Ze statistických dat, dostupných na stránkách Českého statistického úřadu, vyplývá, že Kraj Vysočina patří dlouhodobě ke krajům s nejvyšší volební účastí, a to ve všech volbách, do obecních zastupitelstev, krajských zastupitelstev, Senátu i do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Zatím posledních voleb do parlamentu v květnu 2010 se zúčastnilo v Kraji Vysočina 65,7 % oprávněných voličů, zatímco průměr v celé České republice byl 62,6 %. Ústecký kraj patří naopak společně s Karlovarským krajem ke krajům s nejnižší volební účastí, k volebním urnám v květnu 2010 přišlo 55,7 % voličů. Podobně tomu bylo i v případě dalších voleb. Při volbách do obecních zastupitelstev na podzim roku 2010 byla volební účast v Kraji Vysočina 55 %, v Ústeckém kraji 42,4 % a celorepublikový průměr byl 48,5 %.

Graf 6. Volební účast ve volbách do parlamentu (Česká národní rada, Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR) – průměr v letech 1990 až 2006

Zdroj: Vobecká, Kostecký [2011] na datech ČSÚ.

V krajských volbách na podzim roku 2008 přišlo k volebním urnám v Kraji Vysočina 44,9% oprávněných voličů, zatímco v Ústeckém kraji jen 37,4% voličů (celorepublikový průměr byl 40,3%). Volební účast do krajských zastupitelstev od roku 2000 podrobněji ukazuje tabulka 5.

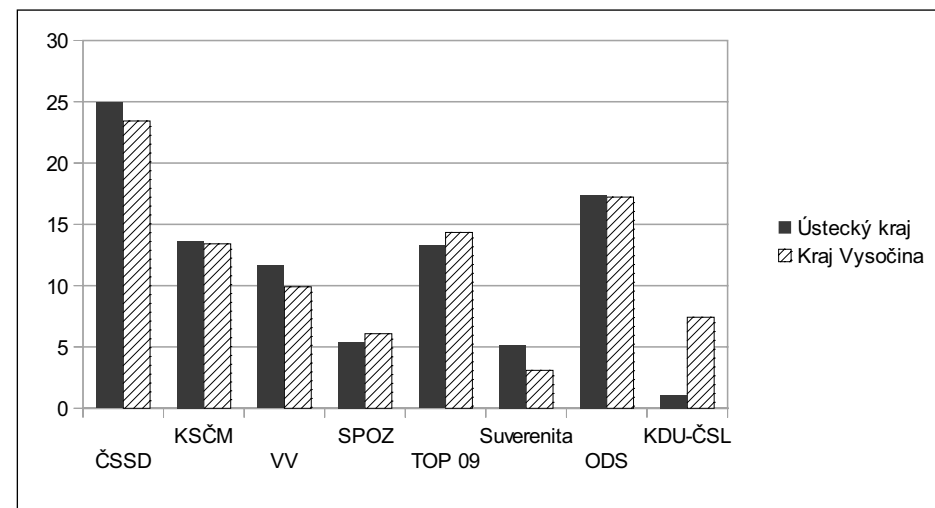
Obyvatelé obou krajů ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2010 podpořili spíše levicové strany a můžeme konstatovat, že se od sebe výsledky příliš neliší. Oba kraje patří mezi kraje, kde získala Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM) při srovnání s ostatními kraji největší podporu (v Ústeckém kraji 13,64%, v Kraji Vysočina 13,41%). V Ústeckém kraji vyhrála Československá strana sociálně demokratická (ČSSD) s 24,93% hlasů, Občanskou demokratickou stranu (ODS) v těchto volbách podpořilo 17,38% voličů, TOP 09 13,27%, KSČM pak 13,64% a Věci veřejné (VV) 11,64%. Pětiprocentní hranici pro vstup do parlamentu v tomto kraji překročily ještě Strana Práv Občanů Zemanovci (SPOZ) s 5,42% hlasů a Suverenita s 5,18% hlasů. V Kraji Vysočina též vyhrála ČSSD s 23,43% hlasů, následovala ji ODS s 17,22% hlasů, TOP 09 s 14,34% hlasů, KSČM s 13,41% hlasů, Věci veřejné zde získaly 9,91% hlasů. Z dalších stran, které se nakonec do parlamentu nedostaly, zde překročila pětiprocentní hranici tradičně ještě Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová (KDU-ČSL) s 7,42%, kterou zde podpořilo po Zlínském a Jihomoravském kraji nejvíce voličů, a SPOZ s 6,08% hlasů.

Tabulka 5. Volební účast při volbách do zastupitelstev krajů v letech 2000, 2004 a 2008

	2000	2004	2008
	%	%	%
Praha	x	x	X
Středočeský	32,7	30,7	42,1
Jihočeský	34,1	30,4	40,7
Plzeňský	35,5	31,3	40,2
Karlovarský	28,4	24,9	35,0
Ústecký	29,6	25,3	37,4
Liberecký	33,0	30,8	38,0
Královéhradecký	34,7	32,5	41,7
Pardubický	36,4	32,6	42,6
Kraj Vysočina	35,8	31,8	44,8
Jihomoravský	34,9	29,7	41,0
Olomoucký	34,1	28,4	38,5
Zlínský	36,0	30,6	41,1
Moravskoslezský	32,2	27,5	38,6
ČR	33,6	29,6	40,3

Zdroj: Vobecká, Kostecký [2011] na datech ČSÚ.

Graf 7. Volební výsledky hlavních politických stran v Ústeckém kraji a na Vysočině ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010 ve srovnání s celou Českou republikou

Zdroj: ČSÚ.

2.4. Závěr

Pokud srovnáváme Kraj Vysočina a Ústecký kraj, nalezneme velké množství rozdílů. Kraj Vysočina je vnitrozemský region s nejnižší hustotou obyvatel, velkým počtem malých obcí a vysokým podílem zemědělské a orné půdy, tedy i vysokým podílem zaměstnaných v primárním sektoru, s průměrnou výší nezaměstnanosti, velmi podprůměrnými mzdami, ale relativně nízkým subjektivním vnímáním chudoby. Ústecký kraj je oproti tomu krajem pohraničním s převážně městským obyvatelstvem a tudíž s vyšší hustotou zalidnění, malým podílem obyvatel žijících v malých obcích, nejvyšší nezaměstnaností v republice, průměrnými mzdami, ale relativně vysokou subjektivní percepcí chudoby. K dalším charakteristikám, kterými se kraje od sebe nejvíce liší, patří výše potratovosti, rozvodovosti, podíl dětí narozených mimo manželství nebo religiozita. Kraj Vysočina se těmito charakteristikami řadí spíše ke konzervativnějším regionům, zatímco Ústecký kraj se pohybuje na opačném konci této pomyslné škály.

Kraj Vysočina je region s relativně silnou tradicí a kontinuitou, která se proměňuje pomaleji než v jiných regionech, a tato proměna nevede k významné sociální polarizaci [Vobecká, Kostecký 2011]. Ústecký kraj se řadí ke krajům s relativně mladým obyvatelstvem, s vysokým podílem dětí narozených mimo manželství a nižším důrazem na tradici. Jeho hospodářský význam je dán značným nerostným bohatstvím, zejména rozsáhlými ložisky hnědého uhlí, což významně ovlivňuje i strukturu ekonomické aktivity jeho obyvatel. V rámci kraje jsou však docela velké rozdíly, a to jak z hlediska přírodních podmínek, tak i z hlediska hospodářské struktury, hustoty osídlení a stavu životního prostředí.

Kraje se významně liší i měrou politické participace, kdy Kraj Vysočina patří dlouhodobě ke krajům s nejvyšší účastí ve volbách, zatímco Ústecký kraj se řadí ke krajům s účastí nejnižší. Co se týče volebních výsledků v posledních parlamentních volbách, kraje se významně nelišily.

Literatura

- Vobecká, J., T. Kostecký. 2011. „Charakteristika Kraje Vysočina v kontextu ostatních krajů České republiky.“ Pp. 32–47 in V. Majerová, L. Sýkora, T. Kostecký (eds.). *Sociální kapitál a rozvoj Kraje Vysočina*. Praha: GRADA.
- Stachová, J. 2008. *Občanská společnost v regionech České republiky*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Vajdová, Z., D. Čermák, M. Illner. 2002. *Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990*. Sociologické studie / Sociological Studies 06:02. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

3. Individuální sociální kapitál v Kraji Vysočina a v Ústeckém kraji

Daniel Čermák, Jana Stachová, Věra Patočková

Cílem této kapitoly je analyzovat úroveň a zdroje individuálního sociálního kapitálu na regionální úrovni dvou krajů České republiky. Kraje byly vybrány tak, aby reprezentovaly do jisté míry kvalitativně odlišné regiony. Zatímco Ústecký kraj je regionem spíše urbanizovaným, průmyslovým a postiženým řadou strukturálních problémů, jako je nezaměstnanost a s ní spojené sociální problémy, Vysočina naopak je krajem, v němž významná část lidí bydlí v menších obcích, je to kraj zemědělský a výrazné strukturální problémy se mu prozatím vyhýbají. Z těchto rozdílů mezi sledovanými kraji lze usuzovat nejen rozdílnou hladinu sociálního kapitálu a jeho dimenzí, ale rovněž poněkud odlišné souvislosti zkoumaného jevu. Základním cílem analýzy je zjistit souvislosti mezi individuálním sociálním kapitálem a jeho jednotlivými dimenzemi na straně jedné a socioekonomickým zázemím a lidským kapitálem jednotlivců ve dvou vybraných krajích na straně druhé. Z důvodu vícedimenzionality konceptu sociálního kapitálu je testován nejen souhrnný index, ale také jednotlivé dimenze (důvěra, občanská participace, sociální síť a sounáležitost s místem). Analýza je založena na datech z reprezentativního šetření obyvatel ve dvou vybraných krajích České republiky a klíčová analýza je provedena prostřednictvím lineárních regresních modelů.

3.1. Datové zdroje

K následujícím analýzám byla využita data z kvantitativního standardizovaného šetření *Sociální kapitál v krajích ČR*, které provedlo Centrum pro výzkum veřejného mínění SOÚ AV ČR, v.v.i. Výzkum se uskutečnil v obou krajích mezi 9. a 23. listopadem 2009¹. Ve zkoumaném vzorku bylo 1036 respondentů starších 15 let, z toho 526 z Vysočiny a 510 z Ústeckého kraje. Při vytváření vzor-

¹ Tedy na konci roku poznamenaného celosvětovou ekonomickou recesí, kdy v ČR došlo k relativně prudkému nárůstu nezaměstnanosti a poprvé od roku 1999 k meziročnímu poklesu HDP (viz ČSÚ, www.czso.cz).

ku byla využita metoda kvótního výběru, přičemž kvótními znaky byly pohlaví, věk, vzdělání a velikost místa bydliště.

3.2. Hypotézy

Analýza sociálního kapitálu v krajích vychází z několika následujících hypotéz. Při formulaci těchto hypotéz jsme čerpali nejen z rozsáhlé zahraniční literatury o výzkumu sociálního kapitálu, ale také z předchozích vlastních výzkumů autorů.

Hypotéza 1.: Podle první hypotézy je hladina sociálního kapitálu závislá především na ekonomické situaci, na socioekonomickém statusu jednotlivce, jak objektivním, tak subjektivně vnímaném. Lidé s nižší životní úrovní dosahují nižší hladiny sociálního kapitálu celkem i v jednotlivých dimenzích [srov. Halpern 2005; Stolle 2004; Hart, Dekker 2003]. V českém kontextu se nejvíce uplatňuje subjektivní vnímání životní úrovně [Stachová, Bernard, Čermák 2009].

Hypotéza 2.: Podle této hypotézy sociální kapitál dále souvisí s lidským kapitálem, tedy s dosaženým vzděláním. Lidé s vyšším vzděláním (a také ti, kteří ovládají větší počet cizích jazyků) mají vyšší hladinu sociálního kapitálu [Halpern 2005; Hart, Dekker 2003; Stachová, Bernard, Čermák 2009]. Také lze předpokládat vliv sociodemografických proměnných, vliv náboženského vyznání a vliv velikosti obce. Muži, svobodní lidé, ti, kteří se hlásí k náboženskému vyznání, a lidé z větších obcí budou dosahovat vyšší hladiny indexu sociálního kapitálu i vyšších hladin jeho dimenzí [Stachová, Bernard, Čermák 2009].

Hypotéza 3.: Tato hypotéza předpokládá rozdílné hladiny individuálního sociálního kapitálu a všech jeho dimenzí mezi sledovanými kraji. Kraj Vysočina má podle dostupných dat ve srovnání s Ústeckým krajem nižší nezaměstnanost, rozvodovost, potratovost, větší podíl obyvatel tu žije v malých obcích, má vyšší účast občanů ve volbách a nebyl výrazněji, na rozdíl od kraje Ústeckého, postižen takovou prudkou změnou, jako bylo vysídlení a následné dosídlení obyvatelstva po II. světové válce². To všechno jsou faktory, které přispívají k odlišným strukturálním charakteristikám obyvatel obou krajů. Proto lze, podle třetí z testovaných hypotéz, očekávat, že lépe na tom bude Kraj Vysočina. Tento předpoklad také podporují výsledky výzkumu zkoumajícího faktory ovlivňující hladinu individuálního sociálního kapitálu za celou Českou republiku v roce 2008 [Stachová, Bernard, Čermák 2009].

² Více viz kapitola 2 s podrobnějším popisem obou sledovaných krajů.

Hypotéza 4.: Tato hypotéza předpokládá, že hodnota indexu sociálního kapitálu bude odlišná nejen v souhrnu za všechny obyvatele srovnávaných krajů, ale bude odlišná také pokud srovnáme skupiny obyvatel se stejnými sociodemografickými a ekonomickými charakteristikami mezi oběma kraji. Východiskem pro tuto hypotézu je zkušenost shrnutá v práci Kosteleckého a Čermáka [Kostelecký, Čermák 2004], kteří zjistili, že v České republice se uplatňuje vliv kontextu prostředí, ve kterém žijeme, na naše hodnoty a jednání bez ohledu na naše faktické postavení v sociální struktuře.

3.3. O indexu sociálního kapitálu

Index sociálního kapitálu využitý v analýze je sestaven s pomocí několika desítek otázek baterie dotazníku rozdělených do dimenzí (sociální síť, důvěra a reciprocita, občanská angažovanost, sounáležitost s místem). Baterie otázek o sociálním kapitálu byla stěžejní součástí šetření Centra pro výzkum veřejného mínění, které proběhlo v listopadu 2009 ve dvou vybraných krajích. Tento index sociálního kapitálu vychází z měření sociálního kapitálu Národního statistického úřadu ve Velké Británii [Harper, Kelly 2003; Harper 2002]. K měření sociálního kapitálu byla v případě Velké Británie využita operacionální definice založená na pěti základních dimenzích: společenská participace (sítě vznikající ve sdružení), sociální síť a sociální podpora (sítě rodinné a přátelské), reciprocita a důvěra (sdílené normy a hodnoty), občanská angažovanost (kooperace) a sounáležitost s místem (sdílené normy a hodnoty) [Harper 2002]. V dimenzích jsou zahrnuty jak behaviorální (sítě), tak postojové a subjektivní (normy a hodnoty) otázky, protože strukturální i sociokulturní komponenty jsou i v našem pojetí pro sociální kapitál klíčové [Stachová, Bernard, Čermák 2009].

Dimenze společenská participace představuje zdroje sociálního kapitálu, jako jsou osobní kontakty a interakce zprostředkované setkáváním ve sdruženích, klubech, církvích a dalších organizacích. Je v ní zahrnuta také dobrovolnická činnost jako důležitý indikátor ochoty lidí jednat ve prospěch druhých. Dimenze sociální síť a podpora představuje různé typy směn mezi lidmi v rámci sociální sítě a přístup ke zdrojům ostatních lidí, kteří mohou poskytnout pomoc. Reciprocita a důvěra měří ochotu lidí vzájemně prospěšně spolupracovat a sdílení norem reciprocit. Občanská participace pak měří zapojení jednotlivců do veřejného dění, vnímání vlastní schopnosti ovlivnit toto dění a také důvěru společenským institucím. Pohled na lokalitu, či chceme-li sounáležitost s místem, je těsně spojena s mírou a kvalitou osobních vztahů jednotlivce, s tím, zda se ve svém životě cítí šťasten, spokojený a v bezpečí [Harper 2002].

Těchto pět dimenzí bylo pro potřeby analýzy sociálního kapitálu v České republice [Stachová, Bernard, Čermák 2009] redukováno spojením prvních dvou dimenzí sítě na následující čtyři: síť (rodinné, přátelské, síť vznikající ve sdruženích), důvěra a reciprocita (důvěra k lidem, normy reciprocit), občanská angažovanost (různé formy občanské participace, důvěra v politické a veřejné instituce), sounáležitost s místem (tabulka 1). Jejich souhrn představuje index sociálního kapitálu, vyjádřený číslem mezi 0 a 1.

Tabulka 1. Index sociálního kapitálu³

Dimenze	Příklady proměnných
Sociální síť	Členství ve sdruženích a spolcích (společenské, volnočasové, zájmové, kulturní, náboženské, dobrovolnické atp.) Frekvence a intenzita zapojení v těchto skupinách Frekvence setkávání se sousedy, přáteli a příbuznými Frekvence a intenzita kontaktů v rámci virtuální sítě Počet přátel a příbuzných žijících v okolí Počet těch, které je možné požádat o pomoc, a těch, kteří se obracejí o pomoc
Důvěra a reciprocita	Důvěra v lidi jako my Důvěra v odlišné lidi Vnímání společných hodnot Lidé prokazují/neprokazují laskavost Spokojenost se životem Vnímaná kontrola nad životem
Občanská participace	Důvěra v instituce na různých úrovních Vnímání možnosti ovlivnit události Informovanost o lokálním i národním dění Kontakt s veřejnými či politickými představiteli Ochota volit Zapojení do místních skupin
Sounáležitost s místem	Vnímání fyzického prostředí Vybavenost lokality Spokojenost s životem v místě

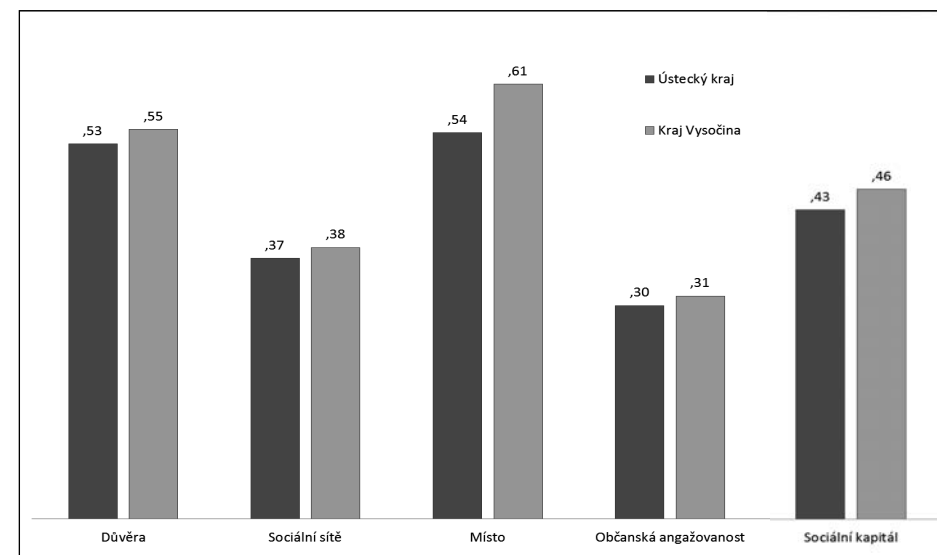
Zdroj: Stachová, Bernard, Čermák [2009].

3 Úplný seznam přesně znějících otázek tvořících jednotlivé dimenze je uveden v 3.7. Příloha.

3.4. Rozdíly v hladině sociálního kapitálu podle vybraných osobnostních charakteristik

Než začneme s popisem rozdílů hladin sociálního kapitálu a jeho dimenzí ve zkoumaných krajích podle osobnostních charakteristik, popíšeme si nejprve samotné celkové rozdíly mezi kraji. Výsledky jsou znázorněny v grafu 1. Je z nich zřejmé, že průměrné hodnoty indexu sociálního kapitálu a jeho jednotlivých dimenzí jsou vždy vyšší v Kraji Vysočina.⁴ Statisticky významný je však pouze rozdíl v dimenzi sounáležitost s místem a celkové hladině sociálního kapitálu.⁵ Oba výsledky lze označit za očekávané vzhledem k odlišné sociální a sídelní struktuře obyvatelstva, stejně jako vzhledem k historii migrace a rezidenční stabilitě obyvatel srovnávaných krajů.

Graf 1. Sociální kapitál a jeho dimenze – dosažená hladina v Kraji Vysočina a Ústeckém kraji

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

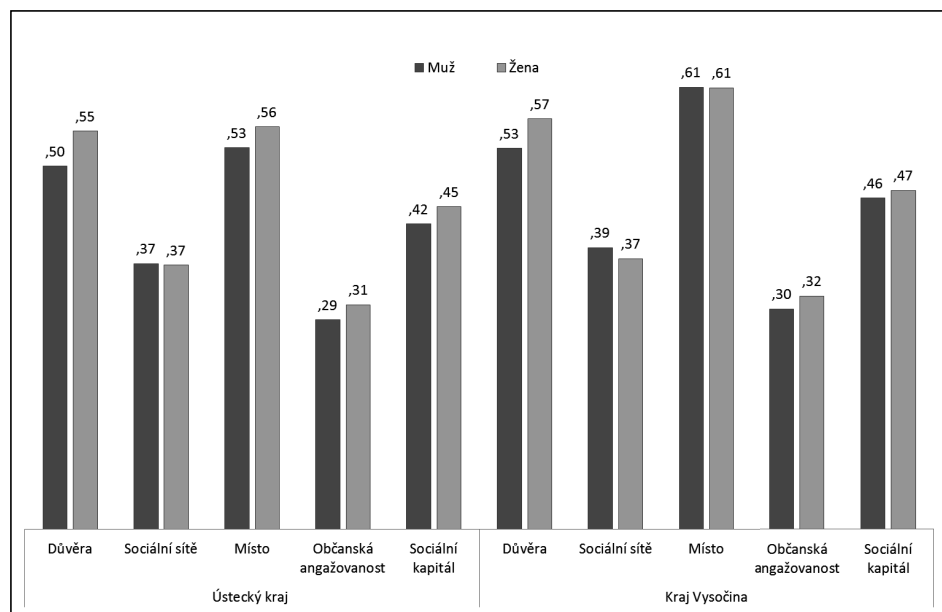
4 Průměrné hodnoty indexu (jinými slovy hladina či úroveň) sociálního kapitálu a jeho dimenzí byly vždy vypočteny jakožto průměr individuálních skóre respondentů z příslušného kraje, případně i s příslušnými charakteristikami v následujících grafech. Platí čím vyšší skóre, tím vyšší hladina sociálního kapitálu či jeho dimenzí.

5 Mluví-li se v této kapitole o statisticky významných nebo signifikantních rozdílech, jedná se vždy o výsledky analýzy rozptylu (ANOVA) či *post hoc* testů (Tukey's-b) na 95% hladině významnosti.

Jak však souvisí jednotlivé osobnostní charakteristiky s hladinou sociálního kapitálu v obou krajích? A souvisí vždy stejným způsobem? Na to nám dá odpověď následující série grafů a tabulek (viz grafy 2 až 10 a tabulku 2).

V obou krajích se ukázalo, že ženy mají vyšší sociální kapitál než muži, a platí to také pro všechny dimenze důvěry a občanské angažovanosti. Ovšem tyto rozdíly nejsou příliš velké, pouze v dimenzi důvěry v obou krajích a v celkové hladině sociálního kapitálu v kraji Ústeckém jsou tyto rozdíly signifikantní (viz graf 2).

Graf 2. Sociální kapitál a jeho dimenze v závislosti na pohlaví v Kraji Vysočina a Ústeckém kraji

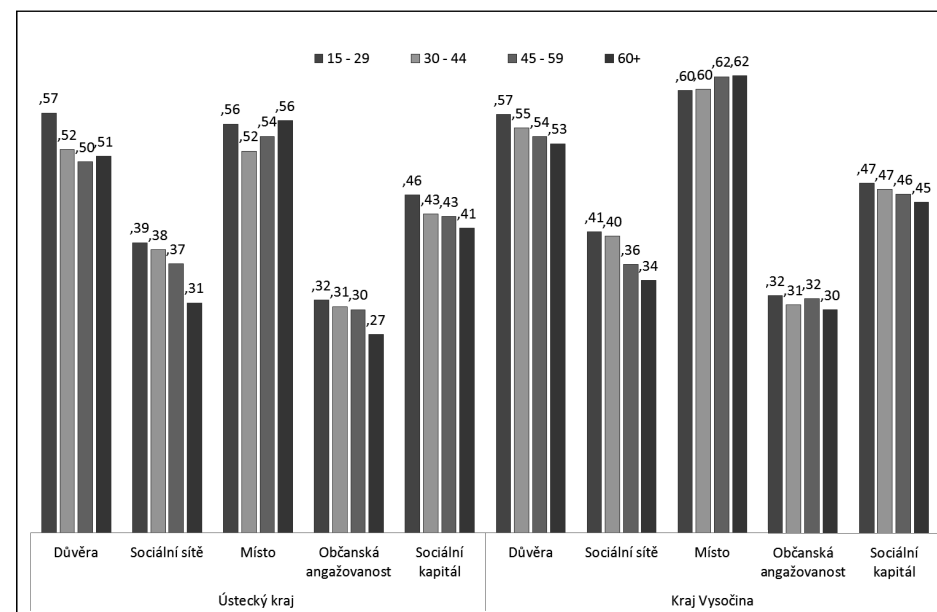

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Pro respondenty z obou krajů také platí, že s rostoucím věkem klesá hladina sociálního kapitálu stejně jako velikost indexu v dimenzích důvěry a sociálních sítí. V Ústeckém kraji se odlišuje skupina osob starších 60 let, která vykazuje významně méně rozsáhlé sociální sítě než všechny ostatní věkové skupiny a také významně nižší hladinu sociálního kapitálu v porovnání s nejmladší věkovou skupinou. V Kraji Vysočina se významně liší osoby nad 45 let od osob mlad-

ších v rozsahu sociálních sítí, obyvatelé náležející do starších věkových skupin je mají menší (viz graf 3).

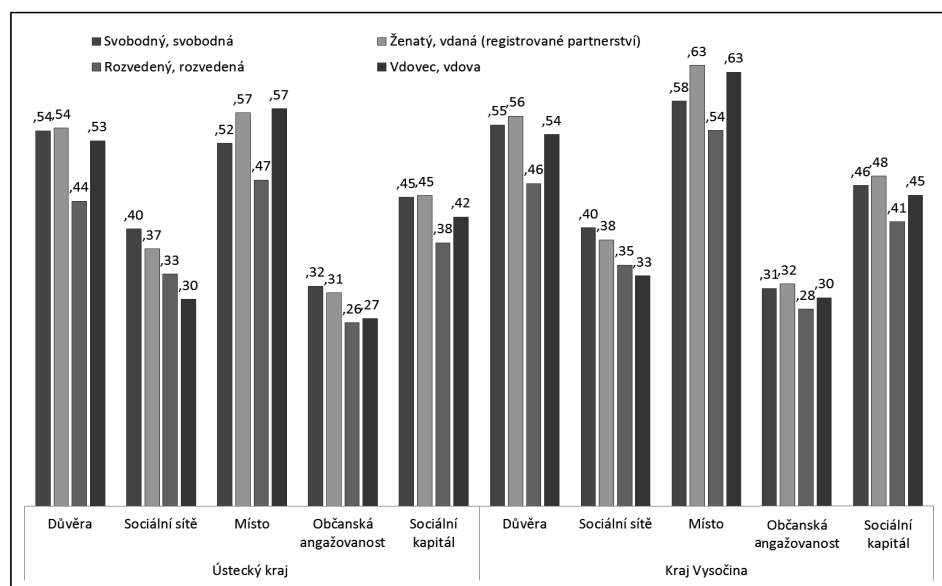
Graf 3. Sociální kapitál a jeho dimenze v závislosti na věkové skupině v Kraji Vysočina a Ústeckém kraji

Zdroj: výběrové šetření Sociální kapitál v krajích ČR (CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i., 2009).

Při srovnání respondentů podle rodinného stavu zjistíme, že se zde vyděluje zejména skupina rozvedených, kteří mají významně nižší hladinu důvěry i sociálního kapitálu a spolu s ovdovělými osobami mají také méně rozsáhlé sociální sítě (viz graf 4). Tento poznatek je platný pro oba zkoumané kraje. Rozvod představuje negativní zážitek či trauma, tedy zkušenost, která se negativně promítá do důvěry k ostatním lidem. Lidé také rozvodem ztrácí část ze společných sociálních kontaktů, ale i finanční zdroje, zejména rozvedené ženy pocítují pokles životní úrovně své domácnosti.

Graf 4. Sociální kapitál a jeho dimenze v závislosti na rodinném stavu v Kraji Vysočina a Ústeckém kraji

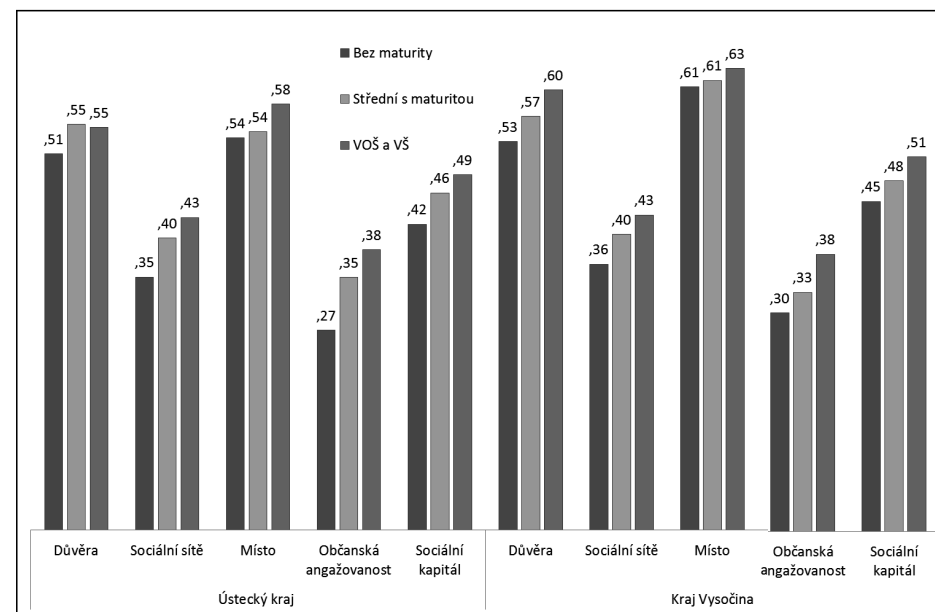

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Hladina sociálního kapitálu a jeho dimenzí vždy roste se zvyšujícím se vzděláním respondenta, jak vyplývá z grafu 5. Nalezené rozdíly podle vzdělání jsou vždy statisticky významné v obou krajích, pokud srovnáváme respondenty bez maturity s respondenty, kteří mají vysokou či vyšší odbornou školu. Výjimkou je pouze dimenze souměřitelnosti s místem v obou krajích a dimenze důvěry v Ústeckém kraji, kdy nebyly signifikantní rozdíly nalezeny.

Lidé s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním vnímají méně negativně důsledky ekonomické krize, jsou spokojenější se svou životní úrovní a častěji se podílejí na dobrovolných aktivitách. To vše se odráží v úrovni jejich sociálního kapitálu.

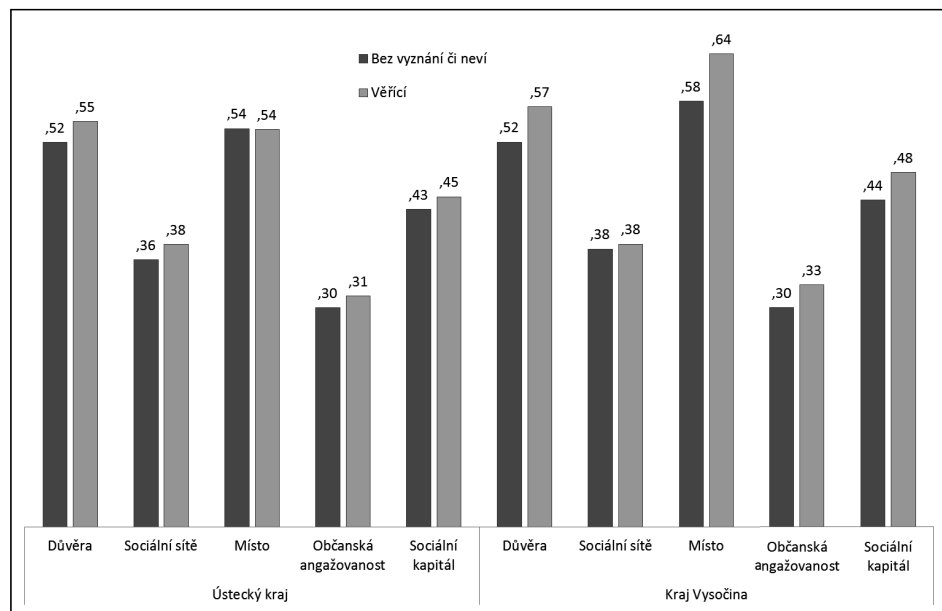
Graf 5. Sociální kapitál a jeho dimenze v závislosti na vzdělání v Kraji Vysočina a Ústeckém kraji

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Proměnnou, která reprezentuje sociokulturní zázemí jedince, je vyznání. Srovnání obyvatel obou krajů podle náboženského vyznání nám ukazuje dva zcela odlišné trendy (viz graf 6). Zatímco v Ústeckém kraji se hladina sociálního kapitálu a jeho dimenzí mezi věřícími a obyvateli bez vyznání významně neliší, v kraji Vysočina je situace zásadně odlišná; s výjimkou dimenze sociálních sítí dosahují věřící obyvatelé Vysočiny signifikantně vyšších hladin než ti bez vyznání. Významný rozdíl mezi oběma kraji je i v samotném počtu věřících. V našem vzorku tvoří např. římskí katolíci 6,5 % obyvatel kraje Ústeckého, ale celých 43 % obyvatel Vysočiny, což indikuje zcela odlišný kontext sociálního prostoru, ve kterém se obyvatelé obou krajů pohybují.

Graf 6. Sociální kapitál a jeho dimenze v závislosti na vyznání v Kraji Vysočina a Ústeckém kraji

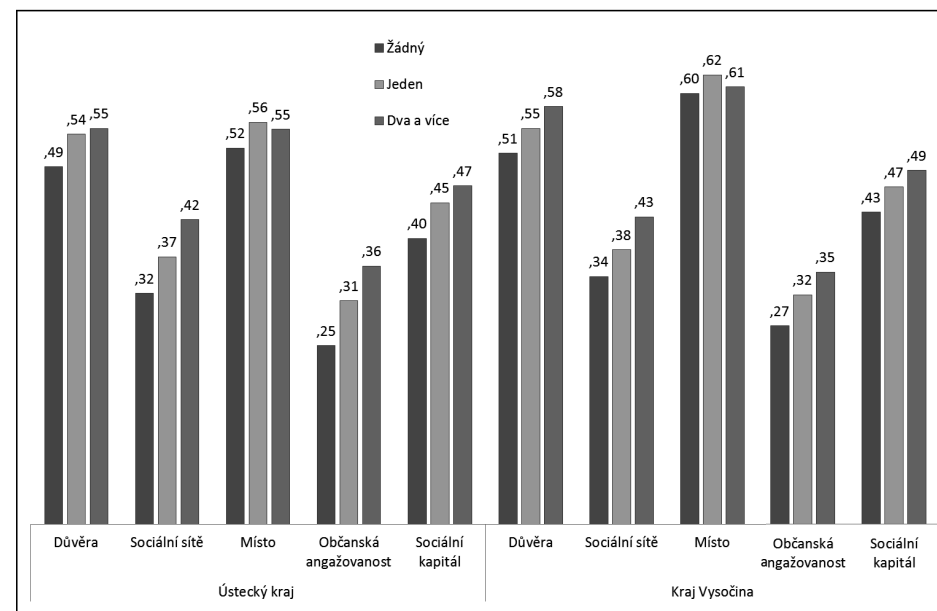

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Znalost cizích jazyků ukazuje na určitý kulturní kapitál⁶ obyvatel obou krajů. Z tohoto pohledu se obyvatelé obou krajů liší jen velmi málo, konkrétně 34 % obyvatel Ústeckého kraje, kteří neumí žádný cizí jazyk, oproti 30 % obyvatel Vysočiny se stejnou charakteristikou. Zajímavější je srovnání, nakolik souvisí znalost cizích jazyků s hladinou sociálního kapitálu. Rozdíl mezi respondenty, kteří neznají žádný cizí jazyk, a těmi, kteří znají alespoň jeden, je signifikantní v obou krajích. Výrazné rozdíly podle množství ovládaných cizích jazyků byly nalezeny v dimenzích sociální sítě a občanská angažovanost, kdy byly mezi všemi třemi srovnávanými kategoriemi (žádný; jeden; dva a více jazyků) nalezeny významné rozdíly. O respondentech, kteří ovládají alespoň jeden cizí jazyk, můžeme říci, že jsou vzdělanější, spokojenější s životní úrovní své domácnosti, častěji se podílejí na dobrovolné činnosti a jsou významně méně zastoupeni mezi nezaměstnanými.

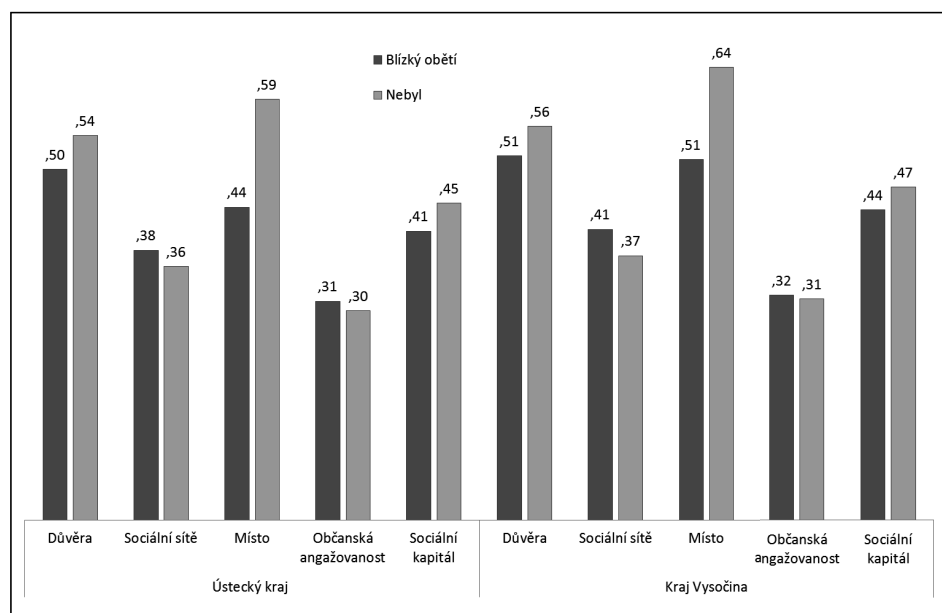
6 A jistě bude souviset také s kapitálem ekonomickým, příjem vs. znalost cizích jazyků.

Graf 7. Sociální kapitál a jeho dimenze v závislosti na znalosti cizích jazyků v Kraji Vysočina a Ústeckém kraji

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Již jsme si ukázali na příkladu rozvedených, že prožité trauma v podobě rozvodu může mít vliv na individuální sociální kapitál. Dalším případem, kdy trauma, ať již osobní či někoho blízkého, ovlivňuje hladinu sociálního kapitálu, je skutečnost, zda se sám respondent či někdo z jeho blízkých nestal obětí trestného činu. Lidé s touto zkušeností mají v obou krajích významně nižší sociální kapitál, který je významně ovlivněn poklesem v dimenzi sounáležitosti s místem a v Ústeckém kraji poklesem v dimenzi důvěry. V Kraji Vysočina dosahují nižší úrovně v dimenzi sociální sítě lidé, kteří nemají mezi blízkými někoho, kdo se stal obětí trestného činu. Nabízí se otázka, zda zvětšující se rozsah sociálních sítí přímo neovlivňuje šanci na to, že známe někoho, kdo se stal obětí trestného činu.

Graf 8. Sociální kapitál a jeho dimenze v Kraji Vysočina a Ústeckém kraji podle toho, zda se blízká osoba stala obětí trestného činu

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Tabulka 2 a graf 9, kde zkoumáme hladinu sociálního kapitálu v souvislosti s postavením v zaměstnání a subjektivní spokojeností s příjmem domácnosti, ukazují na socioekonomický kontext sociálního kapitálu. Nabízelo se ještě srovnání s reálným příjmem domácnosti, ale již v dřívějších výzkumech [např. Stachová, Bernard, Čermák 2009] se ukázalo, že subjektivně hodnocená životní úroveň je vhodnější pro diferenciaci zkoumaného souboru respondentů.

Při srovnání obyvatel obou regionů podle postavení v zaměstnání pomocí analýzy rozptylu platí, že rozdíly v hladině sociálního kapitálu a jeho jednotlivých dimenzí jsou vždy signifikantní s výjimkou dimenze sounáležitost s místem v Kraji Vysočina. Bez ohledu na kraj však platí, že nadprůměrnou hladinu sociálního kapitálu a všech jeho dimenzí vykazují podnikatelé s jedním až dvěma zaměstnanci, vyšší odborní zaměstnanci či vedoucí pracovníci. Naopak nezaměstnaní a dělníci nevyučení v oboru práce vykazují míru nejnižší.

Je jen obtížné podrobněji charakterizovat rozdíly mezi jednotlivými pozicemi v zaměstnání a dimenzemi sociálního kapitálu, protože do některých kategorií spadá příliš málo respondentů. Lze pouze pozorovat obecnější tendenci, že lidé s pozicí v zaměstnání, která zajišťuje větší příjem a prestiž, dosahují lepších výsledků,

než lidé zastávající pozice s nízkými příjmy. Výjimkou z tohoto trendu jsou studenti a učni, kteří, ač se u nich nedají očekávat vysoké příjmy, vykazují v obou krajích vysokou hladinu a mají rozsáhlé sociální sítě. Určitou výjimkou jsou také nepracující důchodci, kteří na Vysočině mají vysokou hladinu sounáležitosti s místem.

Tabulka 2. Sociální kapitál a jeho dimenze v závislosti na pozici v zaměstnání v Kraji Vysočina a Ústeckém kraji

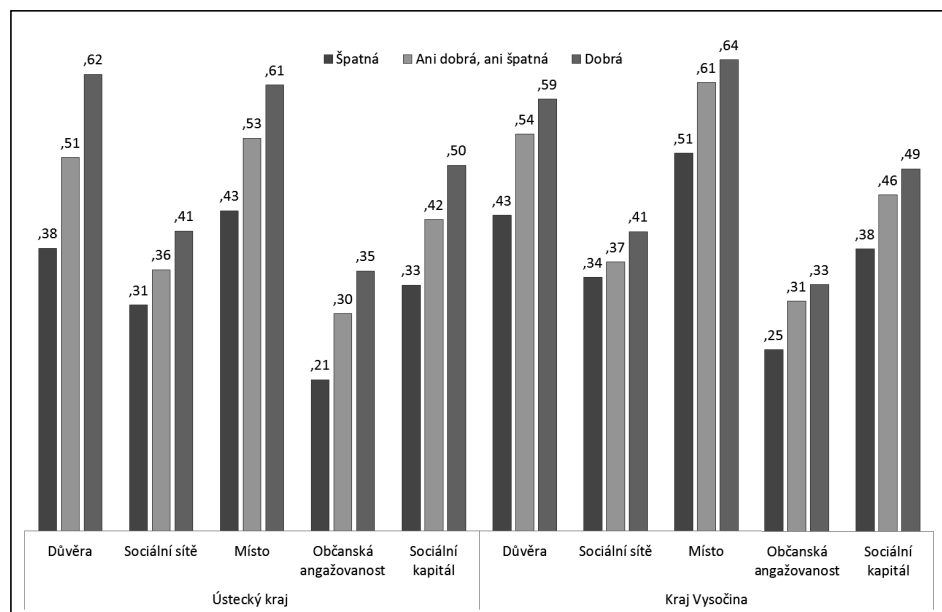
Kraj	Pozice v zaměstnání	Důvěra	Sociální síť	Místo	Občanská angažovanost	Sociální kapitál
Ústecký	Student, učeň	,59	,42	,60	,35	,49
	Nepracující důchodce	,51	,31	,56	,27	,41
	Nezaměstnaný	,41	,29	,45	,18	,33
	V domácnosti/na mateřské dovolené	,57	,37	,56	,32	,46
	Podnikatel se 3 a více zaměstnanci	,59	,47	,67	,35	,52
	Samostatně činný, 1–2 zaměstnanci	,62	,50	,60	,40	,53
	Samostatně činný bez zaměstnanců	,48	,39	,51	,31	,42
	Vyšší odborný zaměstnanec	,61	,44	,55	,41	,50
	Nižší odborný zaměstnanec	,48	,36	,52	,30	,41
	Řadový úředník	,61	,39	,57	,35	,48
	Provozní pracovník ve službách a obchodě	,52	,39	,53	,30	,43
	Dělník vyučený v oboru práce	,53	,38	,55	,27	,43
	Dělník nevyučení v oboru práce	,49	,31	,46	,23	,37
	Fyzicky pracující člen zem. družstva/zem. dělník	,35	,48	,68	,59	,53
Vedoucí, řídicí pracovník	,58	,45	,55	,40	,50	
Vysočina	Student, učeň	,59	,42	,57	,34	,48
	Nepracující důchodce	,52	,33	,61	,29	,44
	Nezaměstnaný	,44	,37	,57	,30	,42
	V domácnosti/na mateřské dovolené	,62	,39	,60	,36	,49
	Podnikatel se 3 a více zaměstnanci	,45	,39	,50	,37	,43
	Samostatně činný, 1–2 zaměstnanci	,67	,47	,63	,38	,54
	Samostatně činný bez zaměstnanců	,54	,40	,64	,32	,47
	Vyšší odborný zaměstnanec	,62	,44	,66	,41	,53
	Nižší odborný zaměstnanec	,53	,42	,63	,28	,46
	Řadový úředník	,61	,38	,68	,31	,49
	Provozní pracovník ve službách a obchodě	,63	,37	,62	,32	,48
	Dělník vyučený v oboru práce	,53	,37	,60	,29	,45
	Dělník nevyučení v oboru práce	,40	,37	,58	,23	,40
	Fyzicky pracující člen zem. družstva/zem. dělník	,43	,43	,63	,36	,46
Vedoucí, řídicí pracovník	,61	,51	,68	,40	,55	

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Subjektivní spokojenost s příjmem respondentovy domácnosti silně souvisí s hladinou jeho sociálního kapitálu a všech jeho dimenzí (viz graf 9). Ti respondenti, kteří považují životní úroveň své domácnosti za špatnou, se ve všech případech v obou krajích signifikantně liší od těch, kteří ji považují za dobrou.

Respondenti, kteří pokládají životní úroveň své domácnosti za špatnou, nápadně častěji hodnotí dopady ekonomické krize v roce 2009 na ně osobně i na celý region jako velmi silně. Naopak lidé považující svoji životní úroveň jako dobrou významně častěji hodnotili další vývoj krize velmi optimisticky. Tito lidé také významně častěji důvěřovali politickým institucím (vláda a Poslanecká sněmovna) a ostatním lidem a častěji se angažovali v dobrovolných akcích.

Graf 9. Sociální kapitál a jeho dimenze v závislosti na subjektivní spokojenosti s příjmem domácnosti v Kraji Vysočina a Ústeckém kraji

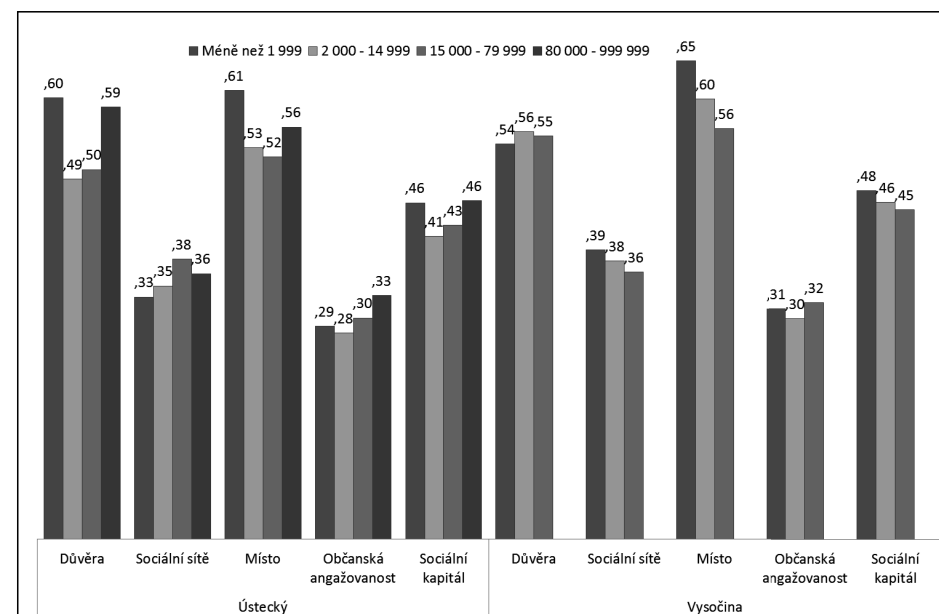

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Grafy 10 a 11 odkazují na kontext prostředí, v němž respondenti žijí, respektive v němž vyrůstali. Velmi důležitý, vzhledem k odlišné sídelní struktuře srovnávaných krajů, je zejména první z nich. V grafu 10 vidíme souvislosti mezi hladinou sociálního kapitálu a velikostí obce, v níž respondent žije. Obecně se dá

říci, že hladina sociálního kapitálu či jeho dimenzí se v obou krajích liší v závislosti na velikosti obce, avšak v každém kraji jiným způsobem. V Ústeckém kraji se odlišují zejména respondenti z malých obcí do 2 tisíc obyvatel a z těch největších měst nad 80 tisíc obyvatel od ostatních obcí, tedy nejčastěji od malých a středně velkých měst. Respondenti z nejmenších obcí a největších měst vykazují vyšší hladinu důvěry, sounáležitosti s místem a sociálního kapitálu, tento rozdíl byl signifikantní v porovnání se sídly o 2 až 15 tisících obyvatelích. Situace na Vysočině byla odlišná, zde neexistoval signifikantní rozdíl v hladině sociálního kapitálu podle velikosti obce. Signifikantní byl pouze rozdíl v sounáležitosti s místem; čím vyšší byla hladina sounáležitosti, tím nižší byla velikostní kategorie obce.

Graf 10. Sociální kapitál a jeho dimenze v závislosti na velikosti obce v Kraji Vysočina a Ústeckém kraji

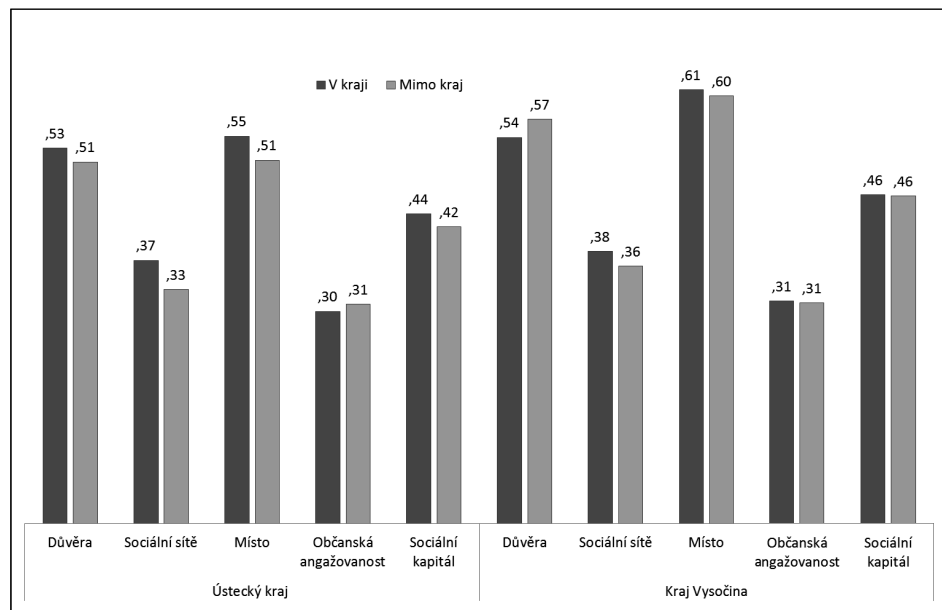

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Skutečnost, zda respondent vyrůstal v daném kraji či ne, není příliš dobrá k odlišení rozdílů v hladině sociálního kapitálu. Jediným případem, kdy to hraje roli, je dimenze sociálních sítí v Ústeckém kraji, kdy vykazují respondenti, kteří v tom-

to kraji vyrůstali, vyšší hladinu v této dimenzi. Tato skutečnost se nedá vysvětlit žádnou strukturální odchylkou, ať už podle pohlaví, věku nebo vzdělání, navíc v obou krajích vyrůstalo téměř stejné procento respondentů (téměř 90 %).

Graf 11. Sociální kapitál a jeho dimenze v Kraji Vysočina a Ústeckém kraji podle toho, zda respondent v kraji vyrůstal

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Shrňme-li si poznatky z předchozí analýzy faktorů souvisejících s hladinou sociálního kapitálu a jeho dimenzí, můžeme konstatovat, že sociální kapitál je v obou krajích ovlivněn obdobnými faktory. Výraznější rozdíl mezi kraji byl zaznamenán pouze u vyznání, které ovlivňovalo hladinu sociálního kapitálu pouze na Vysočině a v Ústeckém kraji se neuplatňovalo.

Předchozí analýzy nám ukázaly, jak souvisí zkoumané faktory s hladinou sociálního kapitálu a jeho dimenzí, avšak už nám neřekly, které z těchto faktorů jsou nejvýznamnější a uplatňují se více a které méně. Proto byly vybrané faktory zahrnuty do lineárních regresních modelů, které si popíšeme v následujícím textu.

3.5. Hodnocení vlivu jednotlivých faktorů na celkovou hladinu sociálního kapitálu a hladinu jeho dimenzí

Z předchozích výzkumů sociálního kapitálu v České republice víme, že nejvýznamněji se sociálním kapitálem souvisí životní úroveň jednotlivce, a to zejména subjektivně vnímaná, ale také postavení v zaměstnání. Rovněž sociokulturní zázemí, jako například lidský kapitál a náboženské vyznání, jsou důležitými faktory vstupujícími do hry. Nelze opomenout, že významným se ukázalo také to, zda je člověk nezaměstnaný, rozvedený nebo zda se stal obětí trestné činnosti [Stachová, Bernard, Čermák 2009].

Z regresní analýzy dat sebraných v Kraji Vysočina a Ústeckém kraji (viz tabulku 3) vyplývá, že zásadní proměnnou, která ovlivňuje hladinu sociálního kapitálu v obou krajích, je subjektivní životní úroveň. Ekonomická situace jednotlivce, přesněji řečeno domácnosti, je hlavním zdrojem sociálního kapitálu. Další proměnnou, která ovlivňuje index v obou krajích, je to, zda se stal respondent sám obětí trestné činnosti, tedy proměnná charakterizující do jisté míry pocit bezpečí v místě, ve kterém jednotlivce žije. V dalších faktorech, které mají na hladinu sociálního kapitálu vliv, se však již oba zkoumané kraje liší. V Ústeckém kraji se na formování sociálního kapitálu podílejí proměnné sociodemografického charakteru, jako je pohlaví, a fakt, zda je respondent rozvedený, spolu s proměnnou charakterizující socioekonomickou situaci jednotlivce – nezaměstnanost. I na Vysočině se kromě zásadní proměnné subjektivní životní úroveň a pocit bezpečí uplatňují proměnné socioekonomického charakteru – to, zda je respondent podnikatelem nebo nekvalifikovaným dělníkem, ale navíc se ještě jako významné ukázaly proměnné reprezentující lidský kapitál (vzdělání a ovládnutí cizích jazyků) a také to, zda je člověk věřící.

V Ústeckém kraji tedy dosahují nižší hladiny indexu sociálního kapitálu lidé, kteří považují svoji životní úroveň za horší, ti, kteří mají osobní zkušenost s trestnou činností, nezaměstnaní a muži. Na Vysočině jsou to pak lidé s nižší životní úrovní, se zkušeností s trestnou činností, nevyučení dělníci, podnikatelé s 3 a více zaměstnanci, lidé bez vyznání a lidé s nižším vzděláním.

Výsledky regresní analýzy poukazují na odlišnost obou krajů. Například na to, že na Vysočině je výrazně vyšší podíl věřících lidí, to znamená, že náboženství, jinak řečeno fakt, zda je člověk členem nějaké náboženské komunity, církve, utváří v tomto regionu jedincův sociální kapitál. V Ústeckém kraji, kde je dlouhodobě vyšší nezaměstnanost, se potom fakt, zda je člověk nezaměstnaný, tedy v obtížné ekonomické a sociální situaci, stává důležitým faktorem ovlivňujícím hladinu sociálního kapitálu. Zajímavým zjištěním je určitě skutečnost, že zatímco na Vysočině hraje lidský kapitál prostřednictvím dvou výše zmíněných pro-

měnných, vzdělání a znalosti cizích jazyků, svoji úlohu ve formování sociálního kapitálu, v Ústeckém kraji tomu tak není.

Tabulka 3. Lineární regresní modely se závisle proměnnou index sociálního kapitálu

	Ústecký kraj			Kraj Vysočina		
	B	Beta	Sig.	B	Beta	Sig.
Proměnné (Konstanta)	,819			1,021		
Pohlaví	,127	,131	,001	,033		
Věkové skupiny	-,013			,002		
Rozvedený	-,154	-,109	,017	-,116		
Žije s partnerem	-,002			,040		
Věřící	,105			,114	,140	,002
Student, učeň	,077			-,043		
Vedoucí, řídicí pracovník	,131			,122		
Nezaměstnaný	-,258	-,143	,002	-,084		
Podnikatel se 3 a více zaměstnanci	,081			-,263	-,089	,036
Nepracující důchodce	-,078			-,105		
Dělník nevyučení v oboru práce	-,066			-,204	-,106	,014
Subjektivní životní úroveň	,202	,357	,000	,117	,238	,000
Sebezařazení levice-pravice	,031			,047		
Stal se obětí trestné činnosti	-,196	-,150	,000	-,155	-,128	,002
Počet cizích jazyků	,044			,057	,106	,024
Vzdělání	,003			,049	,108	,021
Velikostní skupina obce	,019			,015		

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

V předchozích výzkumech zaměřených na mnohorozměrný koncept sociálního kapitálu bylo potvrzeno, že stejně důležitá, jako je zkoumání souhrnného indexu sociálního kapitálu, je analýza jeho jednotlivých dimenzí [srovnej Čermák, Stachová 2009]. Právě zevrubnější pohled na jednotlivé dimenze může odhalit zajímavá zjištění. Jak bylo řečeno výše, i v jednotlivých dimenzích se v obou krajích uplatňuje zejména subjektivní životní úroveň. Lidé s nižší životní úrovní, jak na Vysočině, tak v Ústeckém kraji, mají nižší sociální důvěru, méně občansky participují, mají menší rozsah sociálních sítí a vlažnější vztah k místu bydliště. Další faktory ovlivňující dosaženou hodnotu v jednotlivých dimenzích se tak již liší jak mezi dimenzemi, tak mezi kraji.

Tabulka 4. Lineární regresní modely se závisle proměnnou dimenze důvěra a reciprocita

	Ústecký kraj			Kraj Vysočina		
	B	Beta	Sig.	B	Beta	Sig.
Proměnné (Konstanta)	,289			,129		
Pohlaví	,056	,125	,005	,037	,093	,037
Věkové skupiny	-,020			-,006		
Rozvedený	-,059			-,028		
Žije s partnerem	-,021			,044	,105	,039
Věřící	,046			,045	,111	,020
Student, učeň	-,039			,006		
Vedoucí, řídicí pracovník	,029			-,004		
Nezaměstnaný	-,090	-,107	,032	-,083	-,096	,037
Podnikatel se 3 a více zaměstnanci	-,042			-,146	-,099	,026
Nepracující důchodce	,016			-,019		
Dělník nevyučení v oboru práce	,034			-,112	-,117	,010
Subjektivní životní úroveň	,088	,333	,000	,051	,211	,000
Sebezařazení levice-pravice	,009			,016		
Stal se obětí trestné činnosti	-,059	-,096	,032	-,016		
Počet cizích jazyků	,007			,006		
Vzdělání	-,016			,016		
Velikostní skupina obce	-,009			,023	,098	,033

Zdroj: výběrové šetření Sociální kapitál v krajích ČR (CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i., 2009) a vlastní výpočty.

Přístupme nejprve ke kategorii důvěry a reciprocita (tabulka 4). Kromě životní úrovně ovlivňuje v obou krajích hladinu důvěry nezaměstnanost (přesněji řečeno to, zda je člověk nezaměstnaný) a pohlaví. Muži a nezaměstnaní v obou krajích důvěřují svému okolí méně. Zatímco v Ústeckém kraji vstupuje do modelu již jen jedna další proměnná, představující respondentovu osobní zkušenost s trestnou činností (v roli oběti), na Vysočině má na důvěru dále vliv také skutečnost, zda je člověk věřící, v jaké je pozici v zaměstnání (nekvalifikovaní dělníci a podnikatelé důvěřují méně), a rovněž slabý, ale významný vliv má velikost obce, ve které respondent žije (čím větší je obec, v níž respondent žije, tím vyšší je hladina důvěry).

Tabulka 5. Lineární regresní modely se závisle proměnnou dimenze sociální sítě

Proměnné	Ústecký kraj			Kraj Vysočina		
	B	Beta	Sig.	B	Beta	Sig.
(Konstanta)	,126			,306		
Pohlaví	,010			-,008		
Věkové skupiny	-,001			-,008		
Rozvedený	-,035			-,018		
Žije s partnerem	,006			-,008		
Věřící	,030			,008		
Student, učeň	,044			,018		
Vedoucí, řídicí pracovník	,045			,086	,095	,034
Nezaměstnaný	-,039			-,003		
Podnikatel se 3 a více zaměstnanci	,054			-,029		
Nepracující důchodce	-,063	-,186	,006	-,036		
Dělník nevyučení v oboru práce	-,024			-,002		
Subjektivní životní úroveň	,021	,129	,013	,015	,103	,036
Sebezařazení levice-pravice	,015			,001		
Stal se obětí trestné činnosti	,017			,004		
Počet cizích jazyků	,025	,134	,007	,020	,121	,015
Vzdělání	,013			,016	,115	,021
Velikostní skupina obce	,022	,133	,003	-,001		

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Co se týče rozsáhlosti sociálních sítí (tabulka 5), uplatňuje se v obou krajích kromě životní úrovně také lidský kapitál jednotlivce (na Vysočině formou proměnných vzdělání a počet ovládaných cizích jazyků, v Ústeckém kraji pouze skrze vzdělání). Rozsáhlejší sociální sítě mají na Vysočině vedoucí řídicí pracovníci, v Ústeckém kraji naopak mají menší rozsah těchto společenských sítí důchodci a lidé z menších obcí.

Tabulka 6. Lineární regresní modely se závisle proměnnou dimenze občanská participace

Proměnné	Ústecký kraj			Kraj Vysočina		
	B	Beta	Sig.	B	Beta	Sig.
(Konstanta)	,012			,073		
Pohlaví	,032	,106	,016	,016		
Věkové skupiny	,001			,008		
Rozvedený	-,024			-,019		
Žije s partnerem	,005			-,004		
Věřící	,029			,034	,133	,007
Student, učeň	,047			,018		
Vedoucí, řídicí pracovník	,053			,051		
Nezaměstnaný	-,084	-,149	,003	-,011		
Podnikatel se 3 a více zaměstnanci	-,015			,025		
Nepracující důchodce	-,033			-,037		
Dělník nevyučení v oboru práce	-,019			-,056	-,092	,046
Subjektivní životní úroveň	,031	,176	,001	,021	,137	,005
Sebezařazení levice-pravice	,004			,009		
Stal se obětí trestné činnosti	,009			,001		
Počet cizích jazyků	,025	,126	,012	,023	,137	,007
Vzdělání	,019	,114	,043	,010		
Velikostní skupina obce	,017	,095	,033	,024	,158	,001

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Podobně je dimenze občanská participace v obou krajích ovlivněna životní úrovní a lidským kapitálem, navíc vstupuje do hry i velikost obce (tabulka 6). Jak v Ústeckém kraji, tak na Vysočině mají vyšší hladinu občanské participace lidé z větších obcí a měst. V Ústeckém kraji pak vstupují do modelu ještě proměnné pohlaví a vzdělání, ženy a vzdělanější z tohoto kraje dosahují vyšší hladiny v dimenzi občanské participace, na Vysočině naopak výrazně nižší hladiny dosahují nekvalifikovaní dělníci a lidé bez vyznání.

Tabulka 7. Lineární regresní modely se závisle proměnnou dimenze sounáležitost s místem

Proměnné	Ústecký kraj			Kraj Vysočina		
	B	Beta	Sig.	B	Beta	Sig.
(Konstanta)	,391			,513		
Pohlaví	,029	,086	,036	-,012		
Věkové skupiny	,005			,008		
Rozvedený	-,037			-,050	-,094	,036
Žije s partnerem	,010			,007		
Věřící	,002			,027		
Student, učeň	,025			-,086	-,151	,003
Vedoucí, řídicí pracovník	,004			-,011		
Nezaměstnaný	-,051			,014		
Podnikatel se 3 a více zaměstnanci	,083			-,114	-,099	,018
Nepracující důchodce	,004			-,014		
Dělník nevyučený v oboru práce	-,057			-,034		
Subjektivní životní úroveň	,061	,311	,000	,029	,153	,001
Sebezařazení levice-pravice	,003			,020	,097	,026
Stal se obětí trestné činnosti	-,165	-,364	,000	-,145	-,311	,000
Počet cizích jazyků	-,013			,007		
Vzdělání	-,014			,006		
Velikostní skupina obce	-,011			-,032	-,171	,000

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Poslední sledovanou dimenzí je sounáležitost s místem (tabulka 7), ani v ní nejsou zdroje sociálního kapitálu v krajích stejné. Opět zde společně figuruje subjektivní životní úroveň a skutečnost, zda se stal respondent osobně obětí trestné činnosti. Ostatní významné faktory se však liší. V Ústeckém kraji se v modelu uplatňuje ještě pohlaví. Na Vysočině pak několik dalších proměnných: nižší hladinu sounáležitosti s místem pociťují studenti, rozvedení lidé, podnikatelé, lidé levicových názorů a lidé z větších obcí.

3.6. Hypotézy a výsledky

Výsledky analýzy potvrzují základní předpoklad vztahu sociálního kapitálu a jeho dimenzí a ekonomické situace (hypotéza 1), která je v našich modelech zastoupena proměnnou subjektivní životní úroveň. Socioekonomická situace jednotlivce se pak navíc v jednotlivých dimenzích uplatňuje formou proměnných, jako je např. nezaměstnanost či pozice v zaměstnání. V dílčích dimenzích

se také uplatňuje lidský kapitál (hypotéza 2), velikost místa bydliště a zkušenost s kriminalitou. Jako zajímavý se jeví vliv pohlaví na úroveň souhrnného indexu i hodnoty některých dimenzí – ten se výhradně uplatňuje pouze v Ústeckém kraji, kde obecně ženy dosahují vyšší hladiny sociálního kapitálu. Celkem samozřejmý je pak zásadnější vliv náboženství v Kraji Vysočina, kde je podíl věřících na celkové populaci několikanásobně vyšší než v Ústeckém kraji.

Potvrdila se také hypotéza 3, kdy se ukázalo, že Kraj Vysočina má významně vyšší hladinu sociálního kapitálu v porovnání s Ústeckým krajem. Ovšem tento rozdíl, ač je signifikantní, nelze pokládat za příliš velký. Navíc je ovlivněn zejména rozdílem v dimenzi sounáležitost s místem, která souvisí se sídelní strukturou obou krajů. Obecně se ukázalo, že nejvyšší hladinu sounáležitosti s místem vykazují obyvatelé malých obcí do 2 tisíc obyvatel a právě na Vysočině je tento typ obcí zastoupen výrazně častěji než v Ústeckém kraji.

Do určité míry se také potvrdila hypotéza čtvrtá, která předpokládala odlišný vliv identických faktorů v závislosti na kraji. Předpokládalo se, že obyvatelé se stejnými sociodemografickými či ekonomickými charakteristikami nebudou vždy dosahovat stejně vysoké hladiny sociálního kapitálu a jeho dimenzí. Typickým příkladem takových charakteristik jsou už zmiňované proměnné vyznání v Kraji Vysočina nebo nezaměstnanost v Ústeckém kraji, kdy věřící v Kraji Vysočina a nezaměstnaný v Ústeckém kraji dosahují zcela odlišné hladiny sociálního kapitálu než jejich protějšky v druhém kraji.

Navíc můžeme říci, že při srovnání velikosti rozptylu individuálních hodnot indexu sociálního kapitálu i všech jeho dimenzí mezi respondenty v rámci zkoumaných krajů jsme zjistili, že tento rozptyl je výrazně menší mezi obyvateli Kraje Vysočina ve srovnání s obyvateli Ústeckého kraje. Znamená to, že na Vysočině nejsou tak velké individuální rozdíly mezi lidmi, což umožňuje úspěšněji předcházet vzniku sociálního napětí a s ním souvisejících problémů.

Literatura

- Halpern, David. 2005. *Social Capital*. Cambridge: Polity Press.
- Harper, Rosalyn. 2002. „The Measurement of Social Capital in the United Kingdom.“ [online]. Newport: Office for National Statistics UK [cit. 27. 6. 2010]. Dostupné z: <<http://www.oecd.org/dataoecd/22/52/2382339.pdf>>.
- Harper, Rosalyn, Maryanne Kelly. 2003. „Measuring Social Capital in the United Kingdom.“ *National Statistics Report* [online]. Newport: Office for National Statistics UK [cit. 27. 6. 2010]. Dostupné z: <www.ons.gov.uk/ons/guide-method/user-guidance/social-capital-guide/the-social-capital-project/harmonised-question-set.pdf>.

Hart, Joep de, Paul Dekker. 2003. „A Tale of Two Cities: Local Patterns of Social Capital.“ Pp. 153–170 in Dietlind Stolle, Marc Hooghe (eds.). *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York: Palgrave Macmillian.

Kostecký, Tomáš, Daniel Čermák. 2004. „Vliv teritoriálně specifických faktorů na formování politických orientací voličů.“ *Sociologický časopis* 40 (4): 469–488.

Stachová, Jana, Josef Bernard, Daniel Čermák. 2009. *Sociální kapitál v České republice a v mezinárodním srovnání*. Sociologické studie / Sociological Studies 09:05. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Stolle, Dietlind. 2004. „Communities, Social Capital, and Local Government: Generalized Trust in Regional Settings.“ Pp. 184–206 in Sanjeev Prakash, Per Selle (eds.). *Investigating Social Capital. Comparative Perspective on Civil Society, Participation and Governance*. New Delhi: Sage.

3.7. Příloha. Index sociálního kapitálu, Česká republika

Souhrnný index sociálního kapitálu se skládá ze čtyř dimenzí; dimenze a jednotlivé otázky zjišťující hodnotu znaků jednotlivých dimenzí jsou uvedeny v tabulkách 1–4.

Tabulka 1. Dimenze důvěry a reciprocita

Důvěra a reciprocita	Jak jste celkově spokojen se svým životem?
	Myslíte, že druhým lidem je možné důvěřovat, nebo opatrnosti nikdy nezbyvá?
	Myslíte si, že většina lidí, když se jim naskytne příležitost, se Vás pokusí jen využít, anebo se k Vám zachovají poctivě?
	Budu Vám postupně číst různé druhy lidského chování a Vy mi prosím řekněte, do jaké míry je považujete za morálně přijatelné.
	a) Uvést nepravdivé údaje v žádosti o sociální podporu.
	b) Vzít nebo dát úplatek.
c) Jet načerno ve vlaku, autobuse, tramvaji či metru.	
d) Nechat si nalezené peníze.	
e) Nepřiznat všechny příjmy či majetek při placení daní.	
f) Parkovat na místě vyhrazeném pro invalidy.	

Tabulka 2. Dimenze sociální sítě

Sítě	Lidé někdy bezplatně pomáhají při různých činnostech, jako je například pomoc starým, nemocným nebo sociálně slabým občanům, práce s dětmi nebo mládeží, organizování kulturních či sportovních akcí, péče o životní prostředí atp. Zúčastnil jste se Vy v uplynulých 12 měsících nějaké takové nebo podobné dobrovolné činnosti?
	Nyní Vám budu postupně číst několik skupin organizací. Vy mi prosím u každé skupiny řekněte, kolika takových organizací jste členem a v kolika z nich vykonáváte nějakou funkci.
	a) spolku, zájmového sdružení b) tělovýchovné nebo sportovní organizace, c) politické strany, hnutí, d) charitativní organizace, e) profesního sdružení f) odborů, g) jiné organizace?
	Jak často se scházíte s následujícími lidmi: Blízcí přátelé, rodina, příbuzní, sousedé, známí (z práce, ze spolků apod.)?
	Když si představíte své přátele nebo známé, s nimiž se často stýkáte, kde jich bydlí nejvíc? Ve stejném domě, ulici jako Vy, jinde ve městě, v obci, jinde v okolí města, obce, bydlí někde jinde, nebo nemáte žádné přátele ani známé, s nimiž byste se stýkal?
	V životě se občas objevují situace, kdy je člověk bezradný a neví, co má dělat. Co se týká Vás osobně, máte pocit, že si dokážete sám poradit ve složitějších situacích, do kterých se v životě dostáváte?
	Jak často se na Vás obrazejí jiní lidé s tím, abyste jim pomohl řešit nějaký problém, obtížnou životní situaci nebo abyste uplatnil svůj vliv v jejich prospěch?
A když se Vy sám dostanete do obtížné situace, znáte lidi, které můžete požádat o pomoc?	
Pokud byste hledal novou práci, na koho byste se nejdříve obrátil?	

Tabulka 3. Dimenze sounáležitost s místem

Sounáležitost s místem	Jak jste celkově spokojen se životem v místě Vašeho bydliště?
	Jak jste spokojen s životními podmínkami ve Vašem bydlišti, pokud jde o bezpečnost, sousedské vztahy?
	Řekl byste, že se lidé ve Vaší obci/čtvrti snaží si navzájem pomáhat, nebo že se starají jen o sebe.
	Mezi lidmi žijícími ve stejném městě či obci existují často rozdíly a nerovnosti. Do jaké míry následující rozdíly a nerovnosti rozdělují lidi ve Vašem městě/Vaší obci? a) Nerovnosti ve vzdělání, b) nerovnosti v majetku, c) rozdíly v náboženském vyznání, d) národnostní a etnické rozdíly, e) rozdíly v politických názorech, f) rozdíly mezi starousedlíky a nově přistěhovanými, g) nerovnosti mezi muži a ženami, h) rozdíly mezi starou a mladou generací?
	Chtěl byste zůstat v místě Vašeho nynějšího bydliště natrvalo?
	S čím si v první řadě spojíte svůj domov? (dům, byt, ulice, čtvrt, celé město/obec, celý kraj)
	Jak často navštěvujete akce pořádané nějakou místní organizací (veřejná setkání, slavnosti, kulturní akce, zábavy, plesy atp.)?

Tabulka 4. Dimenze občanská angažovanost

Občanská angažovanost	Existují různé formy politických a občanských aktivit, jimiž lidé vyjadřují své názory o veřejném dění. Prosím, u každé řekněte, zda jste se na ní v uplynulých 12 měsících podílel: podpis petice, účast na demonstraci, peněžité dar nebo příspěvek na občanské aktivity, veřejná diskuze (veřejné setkání, internetová diskuze atp.)
	Představte si, že by příští týden byly volby do Poslanecké sněmovny. Šel byste volit?
	Řekněte prosím, nakolik souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími názory: a) Většina těch, kdo mají moc, se pokouší využít lidi, jako jsem já. b) Lidé, jako jsem já, se cítí být vyřazení z toho, co se kolem děje. c) Co si myslí lidé jako já, nemá moc velkou váhu. d) Ti, kdo řídí republiku, se ve skutečnosti nezajímají o lidi, jako jsem já. e) Co se stane lidem, jako jsem já, ve skutečnosti nezajímá ty, kdo řídí obec/město.
	Řekněte prosím, zda důvěřujete: a) prezidentovi republiky, b) vládě ČR, c) Poslanecké sněmovně ČR, d) Senátu ČR, e) svému krajskému zastupitelstvu, f) svému obecnímu zastupitelstvu, a) systému sociálního zabezpečení b) veřejnoprávním médiím a novinářům, c) policii, d) státní správě, úřadům, e) soudům, f) velkým podnikům a společnostem?

4. Důsledky ekonomické krize a sociální kapitál

Tomáš Kostecký, Josef Bernard

Hlavním cílem této kapitoly je zkoumat vzájemný vztah sociálního kapitálu a vybraných aspektů chování obyvatel v době ekonomické krize ve specifickém kontextu dvou odlišných krajů České republiky – Kraje Vysočina a Ústeckého kraje. Nebudeme se zabývat obecnou otázkou vztahu sociálního kapitálu a ekonomického rozvoje regionů, kterou si položila slavná kniha Putnama a jeho spolupracovníků [Putnam et al. 1993] při snaze identifikovat příčiny zaostávání italského jihu za rozvinutějším severem a která byla posléze v různé podobě replikována celou řadou dalších autorů v jiných zemích. Budeme se soustředit na podstatně užěji vymezené téma, totiž na zkoumání toho, jakou roli hraje sociální kapitál v situaci, kdy nastane v regionu ekonomická krize. Budeme zkoumat, zda různá úroveň sociálního kapitálu nějak ovlivňuje chování lidí v době ekonomické krize, případně analyzovat, jak chování ovlivňuje, do jaké míry a jakým způsobem. Bude nás také zajímat, které aspekty chování sociální kapitál ovlivňuje a které nikoliv. Budeme se ptát, jestli sociální kapitál v době ekonomické krize opravdu funguje jako kapitál, tedy zdroj, který je možno mobilizovat pro dosažení užítku [Samuelson, Nordhaus 1991]. Hlavním zdrojem informací pro naši analýzu bylo reprezentativní dotazníkové šetření mezi obyvateli obou krajů provedené v roce 2009.

Nejprve porovnáme oba studované regiony podle toho, jak jejich obyvatelé hodnotí dopady ekonomické krize a jaké strategie volí pro jejich překonání, a nalezené odlišnosti se pokusíme vysvětlit rozdíly v sociální a sídelní struktuře obou krajů (oddíl 4.1.). V další části se budeme zabývat souvislostmi mezi jednotlivými aspekty sociálního kapitálu, hodnocením dopadů krize a volenými strategiemi (oddíl 4.2.).

Teoretickým předpokladům, které odůvodňují zájem o analýzu souvislostí mezi sociálním kapitálem a aspekty ekonomické krize, jsme se věnovali v úvodní kapitole knihy. Na tomto místě doplňujeme jen několik stručných poznámek:

1. Sociální kapitál lze chápat jako individuální i jako kolektivní statek. V obou případech se pod stejným označením skrývají sice příbuzné, přeci jen ale dosti odlišné teoretické konstrukty. Sociální kapitál jako individuální statek je souhrnem sociálních vztahů, které může jedinec mobilizovat pro dosažení určitého cíle. Mezi jeho podstatné prvky tak patří nejen samotná existence různě inten-

zivních vztahů k širokému okruhu známých a přátel, ale také využitelnost, resp. mobilizovatelnost těchto vztahů. Zejména vztahy, spojené s uznáním vzájemných závazků a tedy vyznačující se ochotou angažovat se pro partnera, jsou pro sociální kapitál podstatné. Ze vztahů, které zakládají sociální kapitál jakožto individuální statek, mohou těžit ti, kdo jsou do nich zapojeni. Sociální kapitál jako kolektivní statek naproti tomu označuje souhrn sociálních charakteristik určité kolektivity, které umožňují jejím členům snáze kooperovat a kolektivně jednat, díky čemuž jsou lépe schopni naplňovat své potřeby a dosahovat cílů. Podobně jako u individuálně chápaného sociálního kapitálu k němu bývá řazena existence recipročních vztahů mezi členy komunity a dále mezilidská důvěra a sociální normy, které honorují reciprocitu a altruismus a sankcionují porušování důvěry. Typickou součástí kolektivně chápaného sociálního kapitálu je občanská participace spojená se zájmem o veřejné dění a rozvojem sociálních sítí občanské angažovanosti. Z kolektivně chápaného sociálního kapitálu pak mohou profitovat všichni členové komunity, i ti, kdo k němu přispívají jen málo. Jednoduše řečeno, i lidé, kteří málo důvěřují ostatním, profitují z vysoké míry důvěry, kterou vůči sobě chovají ostatní.

2. Individuálně a kolektivně chápaný sociální kapitál mohou s dopady ekonomické krize a s reakcemi na ni souviset odlišně. U individuálně chápaného sociálního kapitálu lze existenci sítě vztahů vnímat jako zvýšení individuálních příležitostí pro zmírnění dopadů krize a pro rozvoj strategií k jejímu překonání (např. využití známostí při hledání zaměstnání). V případě kolektivně chápaného sociálního kapitálu lze předpokládat jiné souvislosti. V komunitách vyznačujících se vyšší mírou kolektivního sociálního kapitálu lze předpokládat, že individuální finanční problémy a nezaměstnanost mohou být snáze vykompenzovány sociální podporou, rovněž by bylo možné předpokládat v případě rozsáhlých ekonomických problémů snazší rozvoj kolektivních svépomocných projektů.

3. Sociální kapitál může v souvislosti s ekonomickou krizí vystupovat jako závislá i jako nezávislá proměnná. Chápeme-li sociální kapitál jako nezávisle proměnnou, předpokládáme, že různá míra sociálního kapitálu ovlivňuje dopady krize. Rovněž však může platit opačný vztah, kdy existence krize má vliv na množství sociálního kapitálu. Tento vliv je nejlépe představitelný v oblasti kognitivních aspektů sociálního kapitálu, jako je důvěra. Vleklá krize se závažnými dopady může negativně ovlivnit důvěru ve veřejné instituce, ale i obecnou mezilidskou důvěru. Krize může mít dopad i na strukturální aspekty sociálního kapitálu, jako je existence sociálních sítí. Dopady ovšem mohou působit jak na jejich vyšší intenzitu, tak na jejich oslabení.

4.1 Hodnocení ekonomické krize a reakce na ni – existují rozdíly mezi obyvateli Kraje Vysočina a Ústeckého kraje?

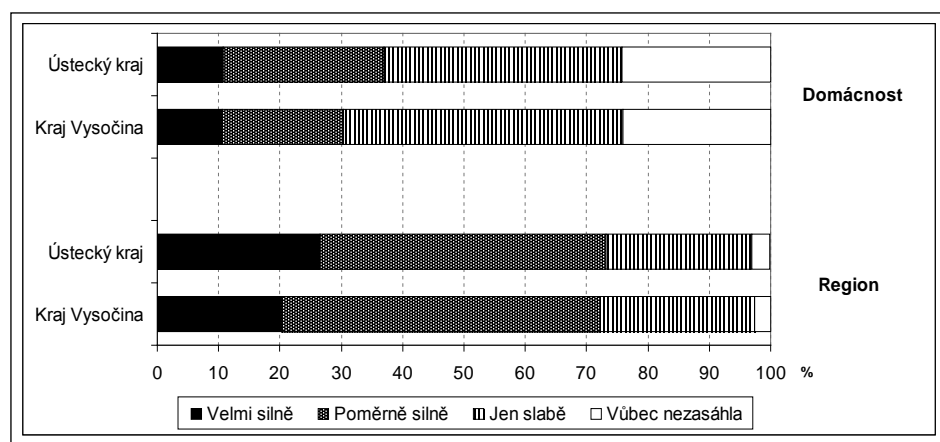
Ještě předtím, než se pustíme do zkoumání vztahů mezi sociálním kapitálem a reakcí lidí na ekonomickou krizi, musíme vyjasnit, co myslíme pod pojmem „reakce na krizi“. V analýze vycházíme především z informací od respondentů získaných dotazníkovým šetřením. Jako každá jiná metoda má i tato metoda svoje výhody a svoje omezení. Největší výhodou bylo to, že šetření se uskutečnilo v listopadu roku 2009, tedy zhruba rok potom, co se v České republice v plné míře začaly projevovat důsledky světové ekonomické krize. Načasování šetření tak umožnilo velmi dobře zachytit situaci respondentů právě v době, kdy byly dopady ekonomické krize pocítovány s největší intenzitou. V šetření byla použita celá řada otázek, které se nějakým způsobem dotýkaly ekonomické krize a reakce na ni. Tato „reakce“ zahrnovala jak kognitivní, tak behaviorální aspekty. S pomocí dotazníku bylo možno získat řadu informací o tom, jak respondenti vnímají průběh krize, jak hodnotí ekonomickou krizi a její dopady, a zároveň informace o aktuální sociální, ekonomické a demografické situaci respondentů a jejich domácností. Určitou nevýhodou dotazníkového šetření naopak bylo to, že informace o chování respondentů v reakci na ekonomickou krizi jsme měli také od samotných respondentů, takže jsme je nemohli ověřit nezávislým pozorováním nebo informacemi z dalších zdrojů. Při respektování tohoto omezení měly ovšem informace o chování respondentů tu výhodu, že byly zcela aktuální a že je bylo možno propojit s informacemi o postojích a hodnocení.

S využitím dotazníkových dat jsme proto nejprve analyzovali různé aspekty vnímání krize respondenty, různé aspekty hodnocení situace v jejich domácnosti, mezi lidmi v okolí i v jejich obci a konečně i různé aspekty chování respondentů a jejich domácností v době krize. Zaměřili jsme pozornost především na identifikaci odlišností mezi respondenty žijícími v Kraji Vysočina a respondenty žijícími v Ústeckém kraji. Ve druhém kroku jsme se u identifikovaných odlišností snažili zjistit, zda lze jejich existenci vysvětlit jako prostý důsledek rozdílů ve struktuře populace a rozdílů ve struktuře osídlení mezi oběma kraji, nebo zda i po kontrole vlivu těchto strukturálních proměnných rozdíly přetrvávají jako v důsledku působení dalších faktorů.

4.1.1. Vnímání ekonomické krize, její hodnocení a reakce na ni – rozdíly mezi Krajem Vysočina a Ústeckým krajem

Předtím, než byli respondenti žádáni o detailnější hodnocení jednotlivých konkrétních projevů ekonomické krize, byli dvěma velice obecně položenými otázkami požádáni, aby zhodnotili, do jaké míry v roce 2009 zasáhla jejich domácnost, respektive jejich region, ekonomická krize. Odpovědi respondentů jsou sumarizovány v grafu 1.

Graf 1. Obecné hodnocení dopadů ekonomické krize – jak dle hodnocení respondentů v roce 2009 zasáhla krize jejich domácnost a jejich region

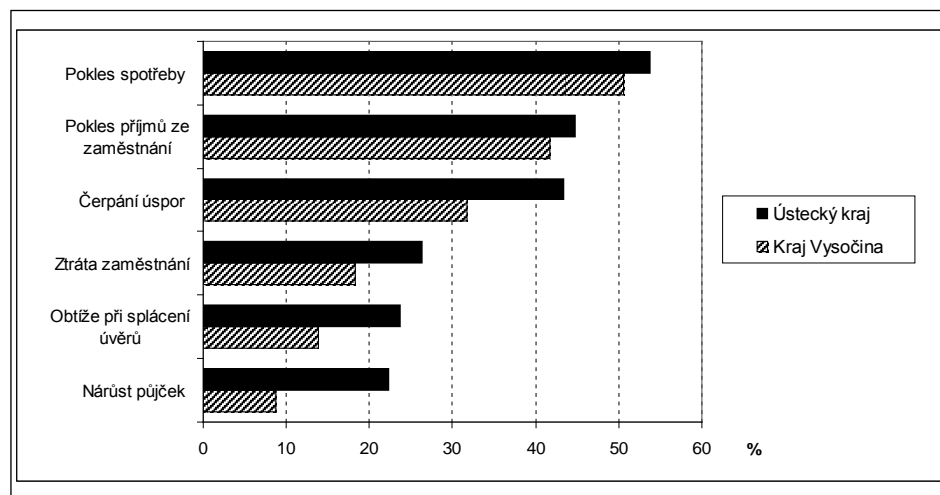
Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Respondenti viditelně vážněji hodnotí dopady ekonomické krize na region, v němž žijí, než její dopady na vlastní domácnost. Zatímco celých 20–25 % respondentů vidí dopady krize na region jako velmi silné a kolem 50 % je hodnotí jako poměrně silné, při hodnocení dopadů na vlastní domácnost nevidí situaci zdaleka tak pesimisticky – jen cca 10 % respondentů z obou krajů hodnotí dopady krize na vlastní domácnost jako velmi silné a dalších cca 20–25 % jako poměrně silné. Model, kdy lidé hodnotí situaci své vlastní domácnosti příznivěji než situaci v celé společnosti, se vyskytuje zcela běžně. Je pro to poměrně jednoduché vysvětlení: Vztah mezi hodnocením situace v regionu a situace vlastní domácnosti není nezávislý. Lidé žijící v regionu procházejícím krizí si mohou všimnout situace ostatních lidí a jejich problémů a následně označit dopady krize

na region za vážné. Pokud ovšem oni sami krizi nepocítují, dopady krize na svoji domácnost za vážné nepovažují.

Většina lidí ovšem v situaci, kdy má osobně problémy, považuje za problémovou celou společnost. Svoji vlastní situaci tak projektuje do situace svého okolí. Tak tomu bylo i v našem případě. 35 % respondentů, kteří označili dopady krize na vlastní domácnost jako velmi silné, hodnotili dopady krize na region rovněž jako velmi silné. Naopak jen 9 % z lidí, kteří prohlásili, že jejich domácnost krize vůbec nezasáhla, považuje dopady krize na region za velmi silné. To je velmi významný rozdíl, zvláště když si uvědomíme, že obě skupiny respondentů žily ve stejných regionech, takže čistě teoreticky by se jejich hodnocení dopadů krize na region neměla nijak zvlášť lišit. Obecný poznatek, že lidé hodnotí situaci v krizi zasaženém regionu negativněji než situaci vlastní domácnosti, by ovšem neměl být spojován speciálně s hodnocením dopadů krize. Jak ukázal Červenka [2010] ve své analýze hodnocení a očekávání ekonomické situace vlastní domácnosti a podmínek v České republice, ve všech výzkumech CVVM uskutečněných mezi roky 1999 a 2007, tedy v období, kdy česká ekonomika neprocházela žádnými krizemi, ale naopak obdobím stabilního hospodářského růstu, hodnotili respondenti situaci ve své domácnosti v průměru lépe než situaci ve společnosti jako takové. Z našeho pohledu je nejzajímavějším zjištěním skutečnost, že jak v hodnocení dopadů krize na vlastní domácnost, tak v hodnocení dopadů krize na region jsou sice respondenti z Ústeckého kraje o něco málo skeptičtější, rozdíly mezi odpověďmi respondentů z obou krajů jsou však natolik malé, že nejsou statisticky významné.

Hodnocení dopadů ekonomické krize byly ovšem v dotazníku věnovány na jiném místě ještě další tři baterie otázek, které se konkrétněji ptaly na jednotlivé specifické dopady ekonomické krize na domácnost respondenta, na domácnosti lidí v okolí respondenta (příbuzné, přátele, sousedy a známé) a konečně na projevy krize v obci, v níž respondent bydlí. Ve všech třech případech byli respondenti dotázáni, zda se daný potenciální problém vyskytuje „ve větší míře než dříve“, takže se otázka snažila zachytit dynamiku změny vyvolané ekonomickou krizí. Zatímco u baterií vztahujících se k samotné domácnosti respondenta a domácnostem lidí v okolí mohli respondenti volit jen z odpovědí „ano“ nebo „ne“, u baterie vztahující se k situaci v jejich obci měli na výběr škálu obsahující čtyři možnosti. Graf 2 zachycuje frekvenci výskytu jednotlivých možných negativních dopadů krize v domácnostech samotných respondentů zvlášť v každém ze zkoumaných krajů.

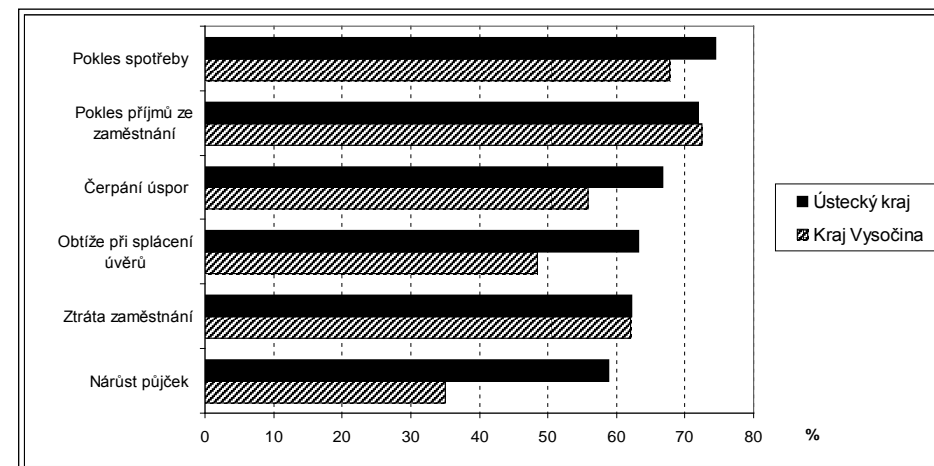
Graf 2. Hodnocení negativních důsledků krize ve vlastní domácnosti – frekvence výskytu jednotlivých problémů podle krajů

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Relativně nejčastěji (více než polovina) respondenti připouštějí, že v „posledním roce“ poklesla spotřeba jejich domácnosti, ať už prostřednictvím odkladu nákupů na později, nebo prostřednictvím nákupů levnějších potravin a zboží. Přes čtyřicet procent respondentů uvedlo, že se snížil příjem jejich domácnosti ze zaměstnání. V obou dvou případech byly rozdíly mezi respondenty z Ústeckého kraje a Kraje Vysočina malé a statisticky nevýznamné. U ostatních čtyř položek se ovšem odpovědi lidí z obou krajů statisticky významně odlišovaly – ve všech případech se shodně problémy vyskytovaly častěji u respondentů z Ústeckého kraje než u respondentů z Vysočiny. Zatímco čerpání úspor pro hrazení běžných potřeb udávalo 43 % respondentů z Ústeckého kraje, z Kraje Vysočina to bylo jenom 32 % respondentů. Podobně tomu bylo u ztráty zaměstnání některého člena domácnosti nebo přiznání potíží se splácením hypotéky nebo jiných úvěrů. Největší rozdíl mezi populací z Vysočiny a populací Ústeckého kraje však bylo možno pozorovat v podílu lidí, kteří připustili, že si v rostoucí míře berou půjčky, aby měli na uhrazení běžných potřeb. Takových bylo v Ústeckém kraji přes 22 % respondentů, ale jen necelých 9 % respondentů v Kraji Vysočina.

Obdobnou baterii otázek jsme respondentům položili, když jsme se jich ptali, jaká byla podle jejich názoru frekvence výskytu různých typů problémů v domácnostech lidí, kteří žijí v jejich okolí, tedy jejich příbuzných, přátel, sousedů či známých. Výsledky sumarizované v grafu 3 potvrzují obecnou tendenci lidí hod-

notit situaci „ostatních“ kritičtěji než situaci vlastní,¹ průměrná frekvence všech typů problémů byla při hodnocení důsledků krize pro lidi v okolí respondenta výrazně vyšší než při hodnocení situace ve vlastní domácnosti.

Graf 3. Hodnocení negativních důsledků krize mezi lidmi v okolí (příbuzní, přátelé, sousedé, známí) – frekvence výskytu jednotlivých problémů podle krajů

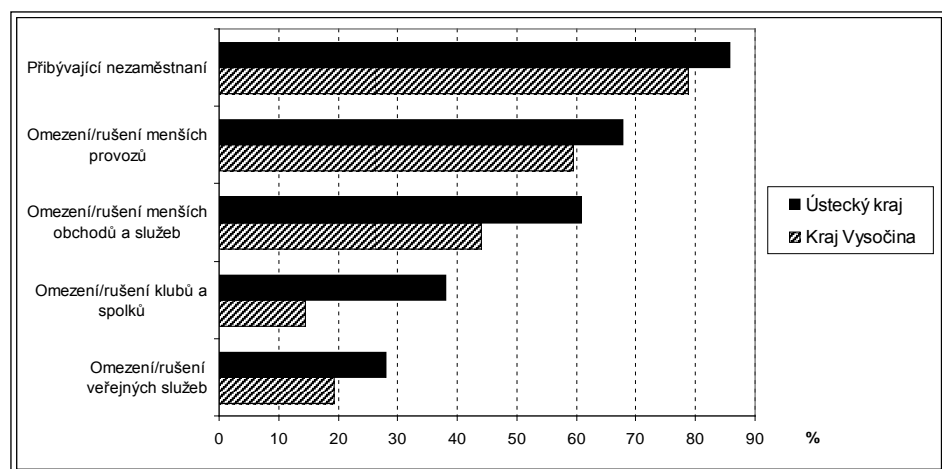
Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Stejně jako v předchozím případě zmiňovali respondenti nejčastěji pokles spotřeby, pokles příjmů ze zaměstnání a čerpání úspor na pokrytí běžných výdajů, relativně nejméně často se podle nich v domácnostech jejich příbuzných, přátel a známých vyskytoval nárůst půjček použitých na krytí běžných výdajů. V hodnocení dvou položek se respondenti z obou krajů vůbec nelišili – pokles příjmů ze zaměstnání a ztráta zaměstnání se v domácnostech lidí v okolí respondentů podle nich vyskytoval stejně často na Vysočině jako v Ústeckém kraji. Otázka na ztrátu zaměstnání lidí v okolí respondenta byla jediná, u které jsme mohli odpovědi respondentů porovnat s údaji zjištěnými jiným způsobem, v tomto případě s údaji ze statistik nezaměstnanosti Ministerstva průmyslu a sociálních věcí vycházejících z informací úřadů práce. Tvrdá data o růstu nezaměstnanosti také ukazují, že nárůst nezaměstnanosti byl shodně rychlý v obou sledovaných krajích.

¹ Ke kritičtějšímu hodnocení situace jiných lidí než situace vlastní může také přispívat neochota přinejmenším některých respondentů přiznat před tazateli vlastní problémy, a tím se ukázat v „pozitivnějším světle“.

Stejně jako v předchozím případě se největší rozdíl mezi respondenty z obou krajů týkal jejich názoru na to, jaký podíl domácností čerpá úspory na běžný provoz, jaké procento domácností má potíže se splácením úvěrů a jaký podíl domácností se zadluhuje dalšími půjčkami, aby mohl uhradit své běžné výdaje. Zvláště u poslední z položek jde o velmi výrazný rozdíl – zatímco v Ústeckém kraji takové chování přisuzují respondenti 59 % jim blízkých domácností, v Kraji Vysočina je analogické číslo 35 %.

Graf 4. Hodnocení negativních důsledků krize v obci – frekvence výskytu jednotlivých problémů podle krajů (odpovědi rozhodně ano a spíše ano)

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Respondenti byli také dotázáni na to, jestli se v jejich obci za poslední rok vyskytly častěji než dříve některé negativní jevy. Graf 4 shrnuje informaci o podílu respondentů, kteří na otázku odpověděli „rozhodně ano“ nebo „spíše ano“. Relativně nejvíce se podle respondentů zhoršila situace na pracovním trhu – více než čtyři z pěti respondentů uvedli, že v jejich obci přibyli nezaměstnaní. Negativní dopady ekonomické krize zaznamenalo více než 60 % respondentů i v tom, že došlo k omezení nebo rušení některých menších provozů, jako jsou farmy, dílny, výrobní provozovny potravinářského průmyslu a podobně. Kolem poloviny dotázaných se zmínilo o omezení či zrušení menších obchodů a služeb, jako jsou prodejny potravin nebo spotřebního zboží, opravny či kadeřnictví. Ačkoliv ve všech případech byli respondenti z Ústeckého kraje v hodnocení situace ve své obci skeptičtější než dotázaní na Vysočině, teprve u hodnocení úbytku men-

ších obchodů a služeb byl rozdíl mezi oběma kraji opravdu velký a statisticky významný. Mnohem méně často si lidé stěžovali na omezení či rušení zájmových a společenských organizací pro dospělé (klubů, spolků apod.), i když u této položky byl vůbec největší rozdíl mezi odpověďmi lidí z Ústeckého kraje (38 % z nich) a z Kraje Vysočina (15 % z nich). Dotázaní obecně nejméně často zmiňovali omezení či rušení veřejných služeb, jako jsou pošty, knihovny, školská nebo zdravotní zařízení.

Tabulka 1. Faktory reprezentující tři typy dopadů ekonomické krize – výsledky faktorové analýzy

	Komponenta		
	Problémy ostatních lidí	Problémy vlastní domácnosti	Problémy obce
Obec – přibývající nezaměstnaní	,485	,145	,353
Obec – omezení či rušení menších provozů	,361	,190	,650
Obec – omezení či rušení menších obchodů	,258	,165	,752
Obec – omezení či rušení veřejných služeb	,064	,182	,802
Obec – omezení či rušení zájmových organizací	,092	,120	,833
Vlastní domácnost – pokles příjmů	,336	,643	,138
Vlastní domácnost – ztráta zaměstnání	,157	,698	,188
Vlastní domácnost – čerpání úspor na běžný provoz	,221	,706	,148
Vlastní domácnost – nárůst půjček na běžný provoz	,069	,745	,217
Vlastní domácnost – obtíže při splácení úvěrů	,128	,790	,084
Vlastní domácnost – pokles spotřeby	,403	,549	,044
Domácnosti v okolí – pokles příjmů	,796	,171	,156
Domácnosti v okolí – ztráta zaměstnání	,800	,115	,129
Domácnosti v okolí – čerpání úspor na běžný provoz	,707	,273	,158
Domácnosti v okolí – nárůst půjček na běžný provoz	,643	,305	,234
Domácnosti v okolí – obtíže při splácení úvěrů	,730	,170	,158
Domácnosti v okolí – pokles spotřeby	,816	,174	,057

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Při analýze toho, jak hodnotí lidé dopady ekonomické krize na vlastní domácnost, na domácnosti lidí v okolí i na obec, ve které žijí, jsme si položili otázku, jestli spolu odpovědi na jednotlivé položky výše popsaných tří baterií nějak vzájemně souvisejí. Teoreticky je možné, že lidé ve svých odpovědích na jednotlivé otázky tří baterií ve skutečnosti nehodnotí jednotlivé aspekty dopadů ekonomické krize, ale odpovědi na jednotlivé otázky jsou pro ně jenom různé způsoby, jak vyjádřit svoje obecně negativní hodnocení dopadů ekonomické krize. Provedli jsme proto faktorovou analýzu, do které jsme zařadili položky všech tří baterií, v nichž respondenti hodnotili dopady ekonomické krize (metoda hlavních komponent, rotace Varimax). Výsledkem faktorové analýzy byla extrakce tří hlavních komponent, které jsme nazvali „problémy ostatních lidí“, „problémy vlastní domácnosti“ a „problémy obce“ a které dohromady vysvětlily 60 % variability původních proměnných (tabulka 1).

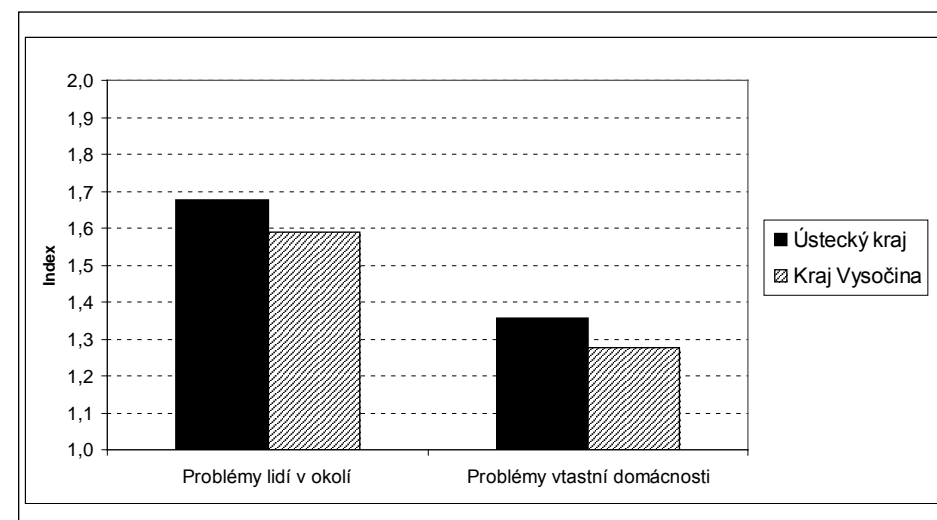
Faktor „problémy ostatních lidí“ je sycen všemi položkami baterie otázek, ve kterých respondenti hodnotili dopady krize na domácnosti lidí ve svém okolí, ale také odpovědi na otázku, zda v jejich obci přibývali v posledním roce nezaměstnaní. Je to celkem logické, neboť růst nezaměstnanosti v obci je *de facto* problémem lidí v okolí. Faktor „problémy vlastní domácnosti“ je sycen výhradně položkami baterie, která se dotazovala na dopady krize na domácnost respondenta. Faktor „problémy obce“ je sycen zbylými čtyřmi proměnnými z baterie zjišťující dopady krize v obci. Dá se tedy říci, že respondenti odlišovali dopady krize ve třech různých oblastech (vlastní domácnost, lidé v okolí, obec). V rámci těchto tří oblastí měli ovšem tendenci hodnotit jednotlivé specifické projevy dopadů krize vzájemně konzistentně – například ten, kdo viděl častěji než jiní respondenti mezi lidmi ve svém okolí ztrátu zaměstnání a pokles příjmů, hodnotil negativněji i schopnosti lidí splácet dluhy, byl přesvědčen o častějším výskytu čerpání finančních rezerv a braní si půjček na pokrytí běžných výdajů domácnosti, stejně jako častější omezování jejich spotřeby.

Na základě znalostí vzájemných vztahů mezi jednotlivými proměnnými jsme se rozhodli vytvořit tři agregátní proměnné, které by souhrnně měřily vážnost dopadů krize na respondentovu domácnost, domácnosti lidí v okolí a obec. Vytvořili jsme tři jednoduché indexy dopadů krize. Při vytváření indexů jsme nejdříve rekódovali všechny proměnné tak, aby vyšší hodnota na škále odpovědi znamenala vážnější dopady krize. Potom jsme pro každou ze tří oblastí vypočítali prostý průměr z odpovědí na jednotlivé otázky týkající se dané oblasti. Indexy měřící míru problémů lidí v okolí a problémů vlastní domácnosti tak nabýva-

ly hodnot od 1 do 2², hodnoty indexu měřícího krizi vyvolané problémy obce se pohybovaly v intervalu 1 až 4.

Pokud se dopady krize na domácnost a lidi v okolí hodnotí agregátními ukazateli, je hodnocení situace respondenty z Ústeckého kraje signifikantně negativnější než hodnocení situace respondenty z Kraje Vysočina (graf 5).

Obrázek 5. Hodnocení negativních důsledků krize – problémy lidí v okolí a problémy vlastní domácnosti podle kraje

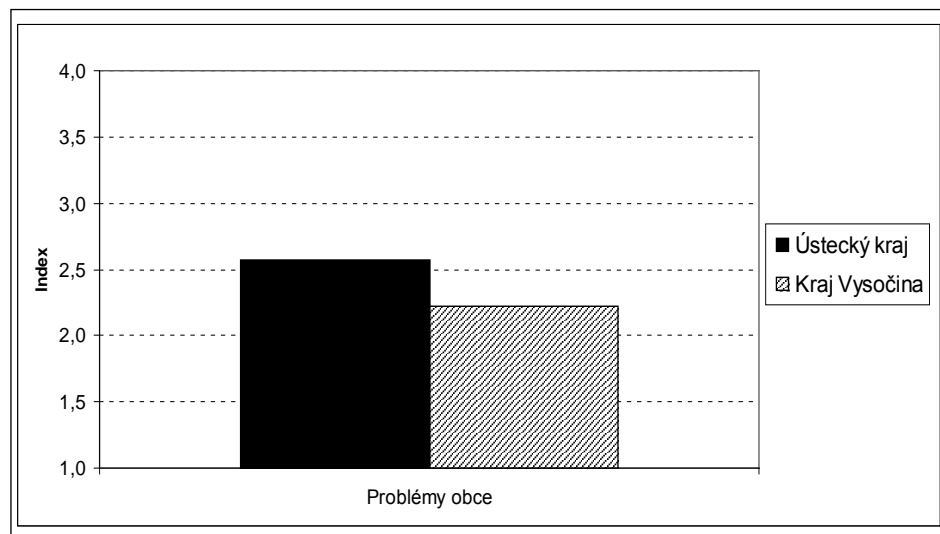

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Obdobně jsou respondenti z Ústeckého kraje statisticky významně kritičtější při hodnocení problémů, které vyvolala ekonomická krize v obcích, v nichž žijí (graf 6).

2 Škála odpovědí na otázku, zda v obci přibýlo nezaměstnaných, byla přepočítána tak, aby odpovídala škále použité u otázek týkajících se problémů ostatních lidí.

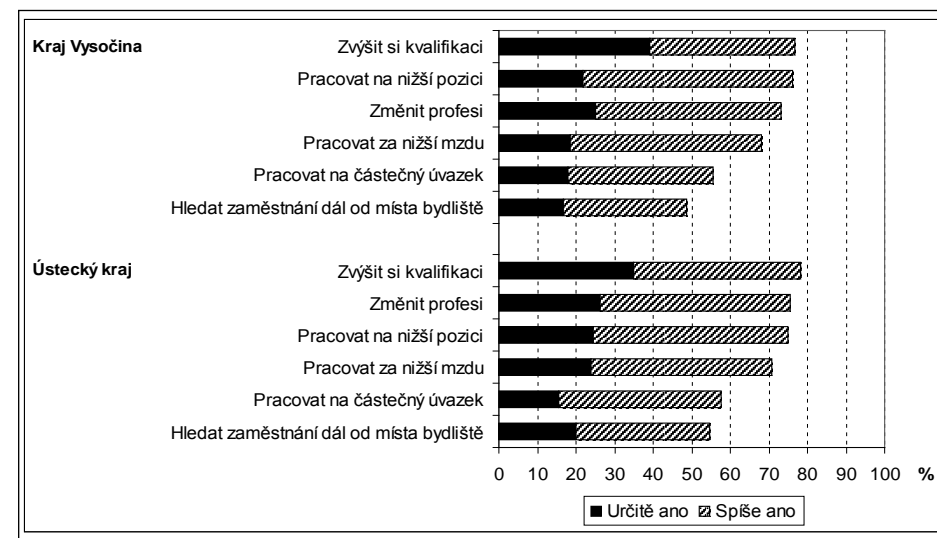
Graf 6. Hodnocení negativních důsledků krize – problémy obce podle kraje

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Kromě otázek, které zjišťovaly, jak lidé vidí průběh ekonomické krize a jak hodnotí její dopady, byly v dotazníku i některé otázky, které se snažily zjistit, jaké je (nebo jaké bylo) jejich chování v krizové situaci. Nejprve byla respondentům položena hypotetická otázka, co by byli ochotni udělat pro získání nového zaměstnání, pokud by přišli o práci. Byla jim nabídnuta řada možných strategií, které by mohly zvětšit naději na získání nové práce, a byli požádáni, aby na čtyřstupňové škále vyjádřili svoji ochotu realizovat danou strategii. Dvě ze strategií byly „aktivní“ a spočívaly ve snaze zvýšit si kvalifikaci a dále se vzdělávat a možnosti změnit profesi. Další strategie spočívala ve „zvýšení flexibility“ a zahrnovala možnost hledat zaměstnání ve větší vzdálenosti od místa bydliště. Konečně tři z nabízených strategií by se daly označit za „defenzivní“ a spočívaly v ochotě pracovat za nižší mzdu, pracovat na nižší pozici nebo pracovat na částečný úvazek. Míra akceptovatelnosti jednotlivých strategií respondenty (měřená odpověďmi určitě ano a spíše ano) je různá (graf 7), prakticky se ovšem v námi studovaných krajích vůbec neliší (žádný z rozdílů nebyl statisticky významný).

Graf 7. Nejpoužívanější strategie při ztrátě zaměstnání – frekvence odpovědí „určitě ano“ a „spíše ano“ podle krajů

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

V obou krajích jsou nejakceptovanějšími strategiemi aktivní strategie. Pro získání nové práce byly více než tři čtvrtiny respondentů určitě nebo spíše ochotny zvýšit si kvalifikaci a dále se vzdělávat, jen o málo méně často vyjadřovali respondenti ochotu změnit profesi. Ale i defenzivní strategie by byly pro většinu respondentů přijatelné – relativně nejvíce byli ochotni uvažovat o přijetí práce na nižší pozici (75 % z nich), více než 70 % bylo ochotno smířit se s nižší mzdou. Méně populární možností pak pro dotázané byla možnost pracovat na částečný úvazek. Vůbec nejméně populární nakonec byla zdánlivě nejsnazší možnost, totiž hledat si zaměstnání dál od místa bydliště. Protože ovšem nemáme informace o tom, jak daleko od místa bydliště respondenti pracují v době realizace dotazníkového šetření, nemůžeme jednoduše posoudit, jestli je relativní neochota respondentů hledat zaměstnání dál od místa bydliště znakem jejich nízké flexibility, nebo spíše jejich racionální úvahou vyplývající z porovnání časových a finančních nákladů na dojíždění a potenciálního zisku ze získání zaměstnání ve větší vzdálenosti od jejich místa bydliště.

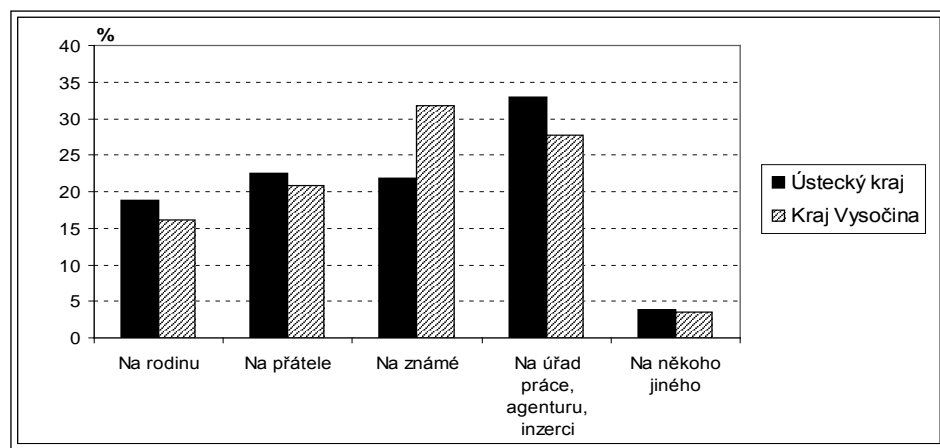
Při hodnocení možné reakce respondentů na hypotetickou situaci ztráty zaměstnání musíme mít ovšem na mysli, že skutečné chování respondentů při ztrátě práce nemusí plně odpovídat jejich vlastní představě o tom, jak by se chovali, kdyby práci ztratili. Jejich odpovědi také v řadě případů závisejí na tom, v jaké

pozici se na pracovním trhu oni osobně nacházejí. Nezaměstnaní mezi respondenty jsou kupříkladu ochotnější kvůli získání nového zaměstnání pracovat na částečný úvazek, změnit profesi nebo hledat práci dál od svého bydliště. Studenti jsou více než jiní ochotni si pro získání práce zvyšovat kvalifikaci a dále se vzdělávat. Mladší lidé jsou ochotnější zvyšovat si kvalifikaci, hledat práci dál od místa bydliště a změnit profesi, starší lidé jsou naopak častěji ochotni pracovat na poloviční úvazek. Vzdělanější lidé jsou obecně více než jiní ochotni pro získání práce dále zvyšovat svoji kvalifikaci a dále se vzdělávat, jinak se ovšem od lidí méně vzdělaných ve svých hypotetických reakcích na ztrátu zaměstnání příliš neliší.

Jiná otázka, která zjišťovala potenciální reakci respondentů na ztrátu zaměstnání, se ptala, na koho by se nejdříve obrátili, kdyby hledali novou práci. Dotázaným byly nabídnuty čtyři možné odpovědi – na rodinu, na přátele, na známé a na úřad práce, pracovní agenturu či inzerci – a k tomu možnost uvést někoho dalšího. Zatímco první a druhá možnost představuje strategii využívající úzké vztahy v rodině a s přáteli a čtvrtá možnost strategii využívající nikoliv osobní vztahy, ale instituce, třetí z uvedených možností – obrátit se při hledání zaměstnání nejdříve na známé – je znakem využití „slabých vztahů“, které americký sociolog Granovetter [1973] identifikoval jako jeden z klíčových kanálů, skrze něž proudí informace užitečné při získávání práce.

Odpovědi respondentů, zvláště pro respondenty z Ústeckého kraje a Kraje Vysočina, jsou zachyceny v grafu 8.

Graf 8. Pokud byste hledal novou práci, na koho byste se nejdříve obrátil? Frekvence odpovědí podle krajů

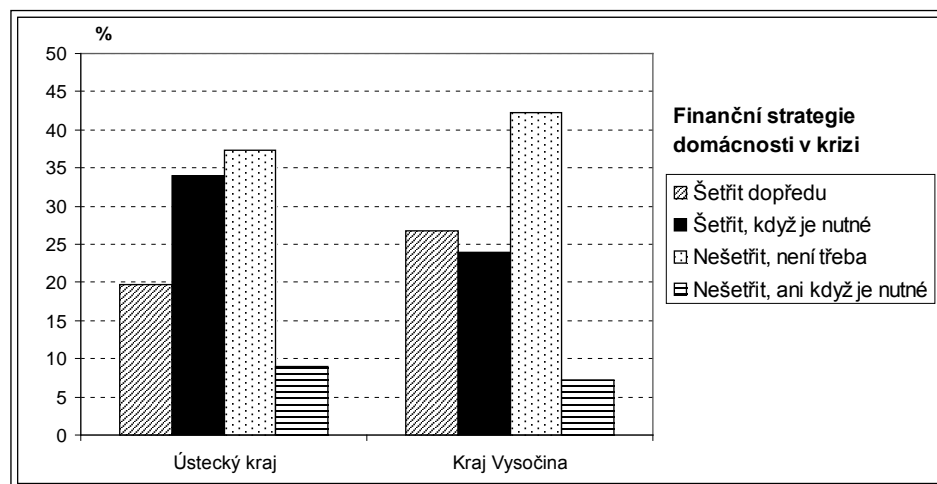

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Čtyři nabízené možnosti většině respondentů stačily – jen zanedbatelné procento z nich uvedlo jako svoji primární volbu „někoho jiného“. Na první pohled existují rozdíly mezi tím, jak odpovídali dotázaní v obou krajích. Zatímco v Ústeckém kraji bylo nejčastější volbou obrátit se na úřady práce, personální agenturu nebo inzerci, v Kraji Vysočina bylo nejčastěji se vyskytující strategií právě využití kontaktů na známé. Možnost obrátit se při shánění práce primárně na přátele a členy rodiny se vyskytovala v obou krajích se zhruba stejnou frekvencí a méně často než jiné možnosti, i tak ovšem bylo procento respondentů, kteří zvolili jednu z těchto dvou strategií zanedbatelné. Také odpovědi na otázku, na koho by se respondent obrátil při hledání práce, jsou ovlivněny některými z individuálních charakteristik respondentů. Kupříkladu ženy se častěji než muži obracejí při hledání práce na rodinu, zatímco muži naopak na známé. Podobně se na rodinu spoléhají relativně nejvíce lidé do třiceti let, zatímco na síť známých se obracejí lidé nad třicet. Na rodinu se také více než jiní spoléhají lidé s nejnižším vzděláním, na známé naopak lidé vyučení a středoškoláci s maturitou.

Odpovědi respondentů na otázky, které zjišťovaly dopady ekonomické krize na jejich vlastní domácnosti, nám také umožnily identifikovat určité typy chování respondentů nepřímo. Někteří z respondentů uváděli, že jejich domácnost čerpá z úspor nebo si bere půjčky, aby byla schopna uhradit náklady na běžný provoz. Kombinací odpovědí na tyto dvě otázky jsme byli schopni identifikovat respondenty, jejichž domácnostem chybí peníze na hrazení jejich běžného provozu (buď čerpají z úspor, nebo si berou půjčky, nebo obojí zároveň). Současně jsme měli informaci o tom, které domácnosti omezují svoji spotřebu tím, že odkládají nákupy na později nebo nakupují levnější potraviny a zboží, a které svoji spotřebu ani během ekonomické krize neomezují. Kombinací těchto dvou informací jsme mohli identifikovat čtyři různé typy domácností. První typ domácností představují ty, které „šetří dopředu“ – nemají sice problémy s hrazením svých běžných nákladů, ale přesto omezují svoji spotřebu. Předpokládáme, že omezení spotřeby u těchto domácností je jejich reakce na probíhající ekonomickou krizi jakousi formou předběžné opatrnosti, která může mít za cíl vytvořit si finanční rezervy pro případ eventuálních budoucích problémů. Druhý typ domácností reprezentují ty, které „šetří, když je nutné“ – mají problémy uhradit ze svého rozpočtu běžné výdaje, proto omezují spotřebu. Třetí typ domácností tvoří domácnosti krizí neovlivněné, které nemají problémy hradit běžné potřeby ani neomezují svoji spotřebu. Čtvrtý, nejméně četný typ domácností představují lidé, kteří neomezují svoji spotřebu, přestože jejich příjmy nestačí na krytí běžných potřeb, a jsou nuceni doplňovat běžné příjmy z úspor nebo čerpáním půjček. Frekvence zastoupení jednotlivých typů domácností ve dvou porovnávaných krajích se statisticky významně liší (graf 9).

Graf 9. Finanční strategie domácností v době ekonomické krize – frekvence podle krajů

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

V obou krajích je velmi podobné procento lidí, kteří neomezují spotřebu, ani když jim chybí příjmy na běžný provoz – je to méně než desetina z celkového počtu. V obou krajích je relativně nejvíce domácností, které spotřebu neomezují, protože jim jejich příjmy na hrazení běžných výdajů stačí. V Kraji Vysočina je takových domácností 42 %, zatímco v Ústeckém kraji o něco méně, 37 %. Největší odlišnosti mezi kraji jsou v podílu lidí, kteří jsou již ve finančních problémech a musí omezovat svoji spotřebu, protože jim jejich příjmy nestačily na hrazení běžných výdajů domácnosti. V Ústeckém kraji bylo takových domácností 34 %, zatímco v Kraji Vysočina 24 %. Tento rozdíl jde částečně připsat skutečnosti, že ačkoliv v obou krajích měla ekonomická krize významný dopad (nezaměstnanost v Kraji Vysočina rostla dokonce rychleji než v Ústeckém kraji), v Ústeckém kraji byla jak před začátkem krize, tak v době realizace šetření na konci roku 2009 vyšší míra nezaměstnaných a vyšší podíl chudých domácností závislých na sociálních dávkách. Je ovšem také možné, že v Ústeckém kraji a na Vysočině nemusejí mít lidé stejné představy o tom, co jsou „běžné výdaje domácností“. Vzhledem k tomu, že tradičně byly průměrné mzdy v Ústeckém kraji vyšší než na Vysočině (a bylo tomu tak navzdory krizi i v roce 2009), je možné, že nastavení „běžného standardu“ může být v Ústeckém kraji vyšší než na Vysočině, a i proto je tam významně větší podíl lidí, jimž jejich příjmy na konci roku 2009 na hrazení jejich běžných příjmů nestačily.

Z našeho pohledu je ovšem nejzajímavější skupinou první typ domácností, totiž domácnosti předběžně opatrných, které „šetří, i když nemusí“. Takových domácností je totiž v Kraji Vysočina významně více (27 %) než v Ústeckém kraji (19 %). Podíl „předběžně opatrných“ domácností nezávisí na tom, jestli byl respondentem muž či žena, ani na věku respondenta, dokonce ani na vzdělání respondentů nebo na tom, jestli domácnost respondenta žije ve městě či na vesnici. Je ovšem významně vyšší u domácností se středně vysokou životní úrovní (jejíž životní úroveň respondent označil slovy „ani dobrá, ani špatná“) – takových předběžně opatrných domácností hlásících se ke středním třídám je 29 %, zatímco mezi domácnostmi s dobrou životní úrovní je to jenom 20 % a u domácností se špatnou životní úrovní necelých 15 %. Zdá se, že nejchudší domácnosti nemají z čeho šetřit, takže jen málo z nich mohlo být v době krize předběžně opatrných, zatímco bohatší domácnosti neměly k šetření a připravování se na možné budoucí problémy tolik důvodů jako domácnosti patřící mezi ty se středně vysokou životní úrovní. Podíl předběžně opatrných je také statisticky významně větší mezi věřícími (28 %) než mezi nevěřícími (21 %).

Existují tedy rozdíly v hodnocení dopadů ekonomické krize a v reakci na ni mezi obyvateli Kraje Vysočina a Ústeckého kraje? Analýza dat ukazuje, že při hodnocení dopadů krize jsou respondenti z Ústeckého kraje kritičtější než respondenti z Kraje Vysočina. Vážněji vidí jak dopady krize na jejich vlastní domácnost, tak dopady krize na domácnosti lidí v jejich okolí i dopady krize na ekonomický a sociální život jejich obce. To platí jak v případě, že k hodnocení použijeme agregátní ukazatele, tak v naprosté většině případů, kdy porovnáváme hodnocení specifických aspektů dopadů ekonomické krize. Výjimku z tohoto obecného pravidla představuje jenom hodnocení dopadů ekonomické krize na pracovní trh. U otázek, které se týkají příjmů ze zaměstnání a nezaměstnanosti, jsou rozdíly mezi kraji malé nebo žádné. Obyvatelé dvou námi srovnávaných krajů se liší i ve svých reakcích na krizi. Mezi lidmi z Kraje Vysočina je významně vyšší podíl domácností, které v době krize začaly omezovat svoji spotřebu, i když jejich příjmy stále stačily na hrazení běžných výdajů, nemusely čerpat ze svých úspor a kvůli běžným výdajům se zadlužovat. Obyvatelé Kraje Vysočina se v případě, že by potřebovali hledat nové zaměstnání, podstatně více než lidé v Ústeckém kraji spoléhají na síť svých známých a méně na pomoc institucí typu úřad práce nebo na pomoc rodiny či přátel. Pokud se hypotetickou otázkou: „Pokud byste ztratil práci, co byste byl ochoten udělat pro získání nového zaměstnání?“ zjišťují strategie respondentů, nejsou mezi obyvateli obou srovnávaných krajů žádné statisticky významné rozdíly.

4.1.2. Příčiny odlišností mezi Krajem Vysočina a Ústeckým krajem

Poté, co jsme identifikovali, v čem se obyvatelé Kraje Vysočina a Ústeckého kraje od sebe vzájemně liší, pokud jde o jejich hodnocení dopadů krize i jejich reakci na ni, můžeme se soustředit na hledání odpovědi na druhou otázku, totiž co je příčinou odlišností mezi respondenty z obou krajů. Teoreticky mohou mít zjištěné rozdíly dvě různé příčiny – buď odráží rozdíly ve struktuře jejich populace či osídlení, nebo vznikají působením dalších faktorů, které přímo nesouvisí se strukturálními odlišnostmi (regionálně specifická kultura, rozdílné mentality a hodnotové orientace, historické faktory...). V praxi samozřejmě mohou strukturální i kontextuální faktory působit zároveň, takže rozdíly mezi kraji mohou vznikat za jejich vzájemného spolupůsobení.

Respondenti do dotazníkového šetření byli vybíráni kvótním výběrem, při kterém byly jako kvóty použity velikost místa bydliště, pohlaví, věk a vzdělání, zvláště v každém kraji. Struktura respondentů podle kvótních znaků poměrně věrně reprezentuje skutečnou strukturu populace obou krajů podle těchto znaků³. V obou populacích je stejný podíl mužů a žen, rovněž struktura podle věku je shodná, stejně jako vzdělanost obou populací. Oba kraje se naopak zásadně liší velikostní strukturou sídel, což se odráží i ve struktuře respondentů podle místa jejich bydliště (tabulka 2).

Tabulka 2. Struktura respondentů podle velikosti místa bydliště a krajů (v %)

Velikost místa bydliště	Ústecký kraj	Kraj Vysočina
do 1999 obyvatel	15,7	43,0
2000–14 999 obyvatel	16,5	26,2
15 000–79 999 obyvatel	57,2	30,8
80000 a více obyvatel	10,6	0,0

Zdroj: *Sociální kapitál v krajích ČR 2009*, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Kromě znaků respondentů, které byly použity jako kvóty pro výběr, jsme z dotazníku zjistili ještě další informace o respondentech a jejich domácnostech. V řadě znaků se populace obou krajů neliší – stejný podíl v obou krajích žije

³ Zatímco výběrový soubor respondentů Kraje Vysočina odpovídá struktuře obyvatel kraje velmi přesně, soubor respondentů z Ústeckého kraje přesně odpovídá struktuře obyvatel kraje podle pohlaví, věku a vzdělání, nikoliv ovšem podle velikosti místa bydliště – ve výběrovém souboru je nadhodnocen podíl respondentů z měst o velikosti 15 000–79 999 obyvatel a mírně podhodnocen u obyvatel obcí s méně než 15 000 obyvateli.

s partnerem, v domácnostech je v průměru stejný počet nezaopatřených dětí, shodný je i podíl ekonomicky aktivních, podobná je struktura zaměstnání, neodlišuje se ani průměrný měsíční příjem domácností, ani to, v kolika cizích jazycích se respondenti domluví. Ačkoliv má Ústecký kraj image velmi levicového kraje, ve skutečnosti se od Kraje Vysočina neliší ani politickou orientací respondentů, pokud ji měříme jejich sebezřazením na škále levice-pravice.

V některých znacích se ovšem obě populace odlišují. V Ústeckém kraji je oproti Kraji Vysočina mezi respondenty více rozvedených (15 % oproti 10 %) a naopak méně svobodných (25 % oproti 29 %). To pravděpodobně souvisí i s religiozitou – v Kraji Vysočina se 49 % respondentů prohlásilo za věřící, zatímco v Ústeckém kraji to bylo jen 13 %. Statisticky významně rozdílná je i průměrná velikost domácností, která je na Vysočině větší. Protože je však počet nezaopatřených dětí v domácnostech v obou krajích srovnatelný, je rozdíl ve velikosti domácností způsoben častějším spolužitím více dospělých v domácnosti, tedy pravděpodobně častějším výskytem vícegeneračních domácností nebo delší dobou, po kterou již dospělé děti s vlastními příjmy zůstávají v domácnosti svých rodičů.

Tomu by napovídala také skutečnost, že v Kraji Vysočina je vyšší podíl domácností, ve kterých má vlastní příjmy tři a více lidí. To, že v domácnostech na Vysočině je v průměru více lidí, kteří mají vlastní příjem, vysvětluje, proč se průměrné příjmy domácností v obou krajích neliší, přestože jak průměrný měsíční příjem respondenta, tak průměrný měsíční příjem domácnosti přepočtený na jednoho jejího člena je vyšší v Ústeckém kraji než na Vysočině. S daty o příjmech respondentů nekoresponduje ani subjektivní hodnocení životní úrovně vlastní domácnosti respondenty, které ukazuje, že na Vysočině je dokonce statisticky významně vyšší podíl těch, kteří hodnotí životní úroveň jako dobrou (47 % oproti 38 % v Ústeckém kraji), a naopak významně nižší podíl těch, kteří hodnotí životní úroveň své domácnosti jako špatnou (13 % oproti 19 % v Ústeckém kraji). V Kraji Vysočina jsou tedy v průměru větší domácnosti, v nichž má svůj příjem více lidí, takže i když jsou výdělky na Vysočině menší, v průměru početnější domácnosti mají stejné příjmy jako v průměru méně početné domácnosti z Ústeckého kraje a svoji životní úroveň dokonce hodnotí pozitivněji.

Víme tedy, že obyvatelstvo Kraje Vysočina se v některých demografických a sociálně ekonomických znacích liší od obyvatel Ústeckého kraje. Oba kraje se také významně liší strukturou osídlení – charakter Vysočiny je převážně venkovský, zatímco Ústecký kraj patří mezi kraje vysoce urbanizované. Jsou rozdíly v hodnocení dopadů ekonomické krize či rozdíly v reakcích obyvatel na ekonomickou krizi jenom důsledkem strukturálních odlišností mezi oběma kraji? V následující části textu se pokusíme na tuto otázku odpovědět.

Nejprve jsme se zabývali tím, jak lidé vnímají ekonomickou krizi a hodnotí její dopady. Jako analytický nástroj nám posloužila varianta GLM modelu (General Linear Model Univariate Analysis), ve kterém byly závisle proměnnými hodnoty tří agregátních indexů souhrnně charakterizujících vážnost problémů lidí v okolí, problémů vlastní domácnosti a problémů obce, v níž respondenti žijí. Nezávisle proměnnými byly kraj (binární proměnná s dvěma hodnotami: Kraj Vysočina, Ústecký kraj) a strukturální proměnné, ve kterých se oba kraje významně odlišují, tedy rodinný stav (4 kategorie: svobodný/svobodná, ženatý/vdaná, rozvedený/rozvedená, vdovec/vdova), velikost obce (rekódovaná to tři kategorií: do 2000 obyvatel, 2000–14 999 obyvatel, 15 000 a více obyvatel), religiozita (binární proměnná: věřící, nevěřící) a čistý měsíční příjem domácnosti v přepočtu na jednoho jejího člena (spojitá kardinální proměnná). Zkonstruovali jsme model, ve kterém byla odhadována hodnota závisle proměnné na základe

Tabulka 3. Hodnocení problémů lidí v okolí podle krajů a individuálních charakteristik respondentů – základní výsledky modelu GLM

Závisle proměnná: PROBLÉMY LIDÍ V OKOLÍ	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	10,430 ^a	32	,326	4,514	,000
Intercept	111,671	1	111,671	1546,643	,000
KRAJ	5,125E-5	1	5,125E-5	,001	,979
RODINNÝ STAV	,570	3	,190	2,631	,049
VELIKOST OBCE	,616	2	,308	4,268	,014
RELIGIOZITA	,166	1	,166	2,299	,130
PŘÍJEM NA HLAVU	,119	1	,119	1,643	,200
KRAJ * RODINNÝ STAV	,173	3	,058	,800	,494
RODINNÝ STAV * PŘÍJEM NA HLAVU	,097	3	,032	,448	,719
RODINNÝ STAV * RELIGIOZITA	,345	3	,115	1,594	,189
RODINNÝ STAV * VELIKOST OBCE	,394	6	,066	,909	,488
KRAJ * PŘÍJEM NA HLAVU	,124	1	,124	1,720	,190
KRAJ * RELIGIOZITA	,065	1	,065	,896	,344
KRAJ * VELIKOST OBCE	1,123	2	,561	7,775	,000
RELIGIOZITA * PŘÍJEM NA HLAVU	,364	1	,364	5,043	,025
VELIKOST OBCE * PŘÍJEM NA HLAVU	,332	2	,166	2,296	,101
VELIKOST OBCE * RELIGIOZITA	,510	2	,255	3,529	,030
Error	61,589	853	,072		
Total	2435,360	886			
Corrected Total	72,019	885			

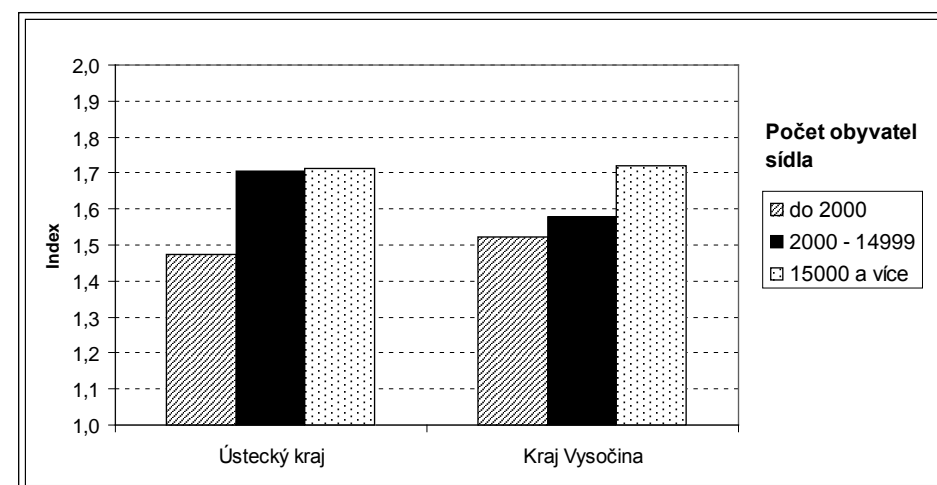
Podíl vysvětlené variability: R Squared = ,145

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

dě vlivu, který mají jednotlivé nezávisle proměnné (*main effects*) a kombinace dvojic nezávislých proměnných (*2-way effects*). Základní parametry modelu vysvětlujícího, jak respondenti hodnotili „problémy lidí v okolí“, jsou shrnuty v tabulce 3.

Model vysvětlil celkem 14,5% celkové variability. Individuálními nezávisle proměnnými s největším vlivem v modelu jsou rodinný stav a velikost obce. Vážnost problémů, které v očích respondentů způsobila ekonomická krize lidem v jejich okolí, je významně větší u rozvedených a také ve městech. Jestliže je kontrolován vliv těchto dvou strukturálních proměnných, hlavní efekt dichotomické proměnné kraj je prakticky nulový. Nedá se ovšem říci, že by po kontrole vlivu rozdílů v rodinném stavu a odlišností velikostní struktury obcí už žádné rozdíly mezi kraji neexistovaly, jenom není vliv rozdílů uplatňován přímo, ale ve vzájemném spolupůsobení s velikostí obce. Graf 10 ukazuje vzájemnou souvislost závisle proměnné a těchto dvou nezávisle proměnných.

Graf 10. Hodnocení negativních důsledků krize – problémy lidí v okolí, podle kraje a velikosti obce

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

V obou krajích shodně závisí hodnocení dopadů ekonomické krize na „lidi v okolí respondenta“ na velikosti obce – v nejmenších obcích je hodnocení nejméně negativní a s růstem počtu obyvatel se hodnocení zhoršuje. Zatímco jsou však dopady ekonomické krize na příbuzné, přátele, sousedy a známé hodnoceny v obou krajích v zásadě shodně respondenty, kteří žijí v obcích do 2000 oby-

vatel nebo naopak ve městech nad 15 000 obyvatel, hodnocení respondentů žijících v obcích o velikosti 2000 až 15 000 obyvatel se mezi kraji zásadně liší. Lidé žijící v menších severočeských městech, jako jsou například Krupka, Rumburk, Štětí, Duchcov, Podbořany nebo Šluknov, hodnotí dopady ekonomické krize na lidi ve svém okolí jako daleko vážnější než lidé, kteří žijí v podobně velkých městech na Vysočině, jako jsou například Velké Meziříčí, Humpolec, Moravské Budějovice, Telč, Polná nebo Padov.

Analogicky jsme zkonstruovali GLM model, ve kterém byly stejné nezávisle proměnné a závisle proměnnou byl index souhrnně charakterizující vážnost problémů vlastní domácnosti. Základní parametry modelu jsou uvedeny v tabulce 4.

Tabulka 4. Hodnocení problémů vlastní domácnosti podle krajů a individuálních charakteristik respondentů – základní výsledky modelu GLM

Závisle proměnná: PROBLÉMY VLASTNÍ DOMÁCNOSTI	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	14,818 ^a	32	,463	5,789	,000
Intercept	83,962	1	83,962	1049,724	,000
KRAJ	,091	1	,091	1,140	,286
RODINNÝ STAV	,412	3	,137	1,716	,162
VELIKOST OBCE	,076	2	,038	,474	,623
RELIGIOZITA	,266	1	,266	3,329	,068
PŘÍJEM NA HLAVU	1,159	1	1,159	14,488	,000
KRAJ * RODINNÝ STAV	,314	3	,105	1,310	,270
RODINNÝ STAV * PŘÍJEM NA HLAVU	,120	3	,040	,501	,681
RODINNÝ STAV * RELIGIOZITA	,171	3	,057	,715	,543
RODINNÝ STAV * VELIKOST OBCE	,565	6	,094	1,176	,317
KRAJ * PŘÍJEM NA HLAVU	,083	1	,083	1,035	,309
KRAJ * RELIGIOZITA	,019	1	,019	,235	,628
KRAJ * VELIKOST OBCE	,350	2	,175	2,186	,113
RELIGIOZITA * PŘÍJEM NA HLAVU	,174	1	,174	2,176	,141
VELIKOST OBCE * PŘÍJEM NA HLAVU	,005	2	,003	,033	,968
VELIKOST OBCE * RELIGIOZITA	,133	2	,066	,829	,437
Error	68,227	853	,080		
Total	1613,455	886			
Corrected Total	83,045	885			

Podíl vysvětlené variability: R Squared = ,178

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Model, který vysvětlil téměř 18 % celkové variability, lze interpretovat mnohem jednodušším způsobem než model předcházející. Nejdůležitější nezávislou proměnnou s největším vlivem je příjem domácnosti přepočtený na jednoho člena domácnosti. S klesajícím příjmem roste míra vážnosti, jakou respondent přisuzuje dopadům ekonomické krize na vlastní domácnost. Lehce za hranicí tradičně přijímané hladiny statistické významnosti je ještě efekt religiozity – věřící vidí dopady ekonomické krize na vlastní domácnost méně vážně než nevěřící. Jestliže je kontrolován vliv těchto dvou proměnných, neexistuje už žádný významný rozdíl v hodnocení dopadů krize na vlastní domácnost mezi lidmi z Vysočiny a lidmi z Ústeckého kraje, a to ani pokud se zkoumá vliv ve vzájemném spolupůsobení proměnné kraj a dalších proměnných.

Třetí z modelů použil jako závisle proměnnou hodnocení dopadů ekonomické krize na obec, v níž respondent bydlí. Parametry modelu jsou v tabulce 5.

Tabulka 5. Hodnocení problémů obce, v níž žije respondent, podle krajů a individuálních charakteristik respondentů – základní výsledky modelu GLM

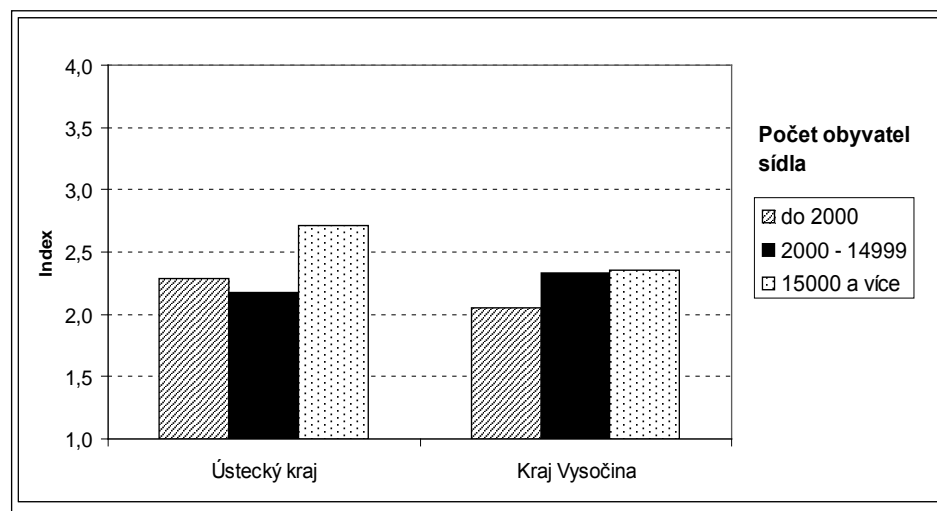
Závisle proměnná: PROBLÉMY OBCE	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	67,264 ^a	32	2,102	5,378	,000
Intercept	238,105	1	238,105	609,169	,000
KRAJ	,561	1	,561	1,435	,231
RODINNÝ STAV	1,396	3	,465	1,190	,312
VELIKOST OBCE	8,703	2	4,351	11,132	,000
RELIGIOZITA	1,142	1	1,142	2,921	,088
PŘÍJEM NA HLAVU	,953	1	,953	2,438	,119
KRAJ * RODINNÝ STAV	,594	3	,198	,506	,678
RODINNÝ STAV * PŘÍJEM NA HLAVU	1,166	3	,389	,994	,395
RODINNÝ STAV * RELIGIOZITA	1,930	3	,643	1,646	,177
RODINNÝ STAV * VELIKOST OBCE	1,765	6	,294	,752	,608
KRAJ * PŘÍJEM NA HLAVU	2,412	1	2,412	6,171	,013
KRAJ * RELIGIOZITA	,001	1	,001	,002	,963
KRAJ * VELIKOST OBCE	6,255	2	3,128	8,002	,000
RELIGIOZITA * PŘÍJEM NA HLAVU	,662	1	,662	1,694	,193
VELIKOST OBCE * PŘÍJEM NA HLAVU	2,225	2	1,113	2,847	,059
VELIKOST OBCE * RELIGIOZITA	,071	2	,035	,091	,913
Error	333,021	852	,391		
Total	5454,406	885			
Corrected Total	400,284	884			

Podíl vysvětlené variability: R Squared = ,168

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Model vysvětlil necelých 18 % celkové variability. V modelu se nejvíce uplatnily tři nezávisle proměnné – velikost obce, kraj a čistý příjem domácnosti na hlavu. Velikost obce ovlivňuje hodnocení dopadů krize na obec přímo – ve městech nad 15 000 obyvatel je hodnocení dopadů krize obecně horší než v menších městech nebo na vesnicích. Velikost obce se však v modelu uplatňuje i v kombinaci s proměnnou kraj. Zatímco v Ústeckém kraji hodnotí dopady krize na obec nejvíce negativně lidé žijící ve větších městech, lidé žijící v menších městech a na vesnicích jsou shodně v hodnocení optimističtější. V Kraji Vysočina se naopak hodnocení dopadů krize na obec neliší ve větších a menších městech – v obou je podobné (v obou jsou dopady krize na obec hodnoceny jako vážnější než dopady na venkovské obce), viz graf 11.

Graf 11. Hodnocení negativních důsledků krize – problémy obce, podle kraje a velikosti obce

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

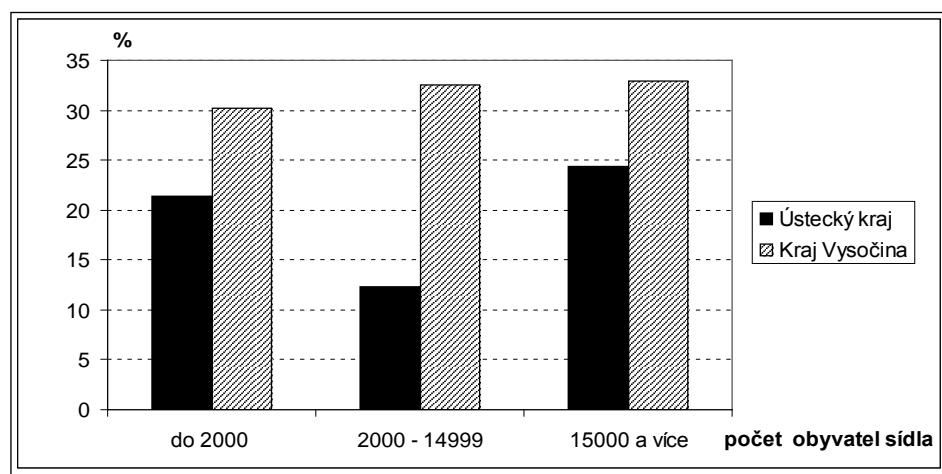
Je zajímavé, že zatímco respondenti z menších severočeských měst vidí dopady krize na lidi ve svém okolí jako vážnější než lidé bydlící v menších městech na Vysočině, při hodnocení dopadů na samotnou obec je tomu naopak. Respondenti z menších severočeských měst si méně často stěžovali na omezení či rušení menších provozů, menších obchodů, veřejných služeb či zájmových organizací. Proměnná kraj se v modelu uplatnila ještě jednou, v interakci s proměnnou příjem domácnosti na hlavu. Zatímco totiž v Ústeckém kraji nebyla mezi výší pří-

jmů a hodnocením dopadů krize na obec vůbec žádná souvislost, v Kraji Vysočina bylo hodnocení dopadů krize na obec tím negativnější, čím měla domácnost respondentů menší příjmy.

Výsledky analýz, které zjišťovaly, do jaké míry lze mezikrajské rozdíly v hodnocení dopadů krize přisoudit odlišnostem ve struktuře populace a ve struktuře osídlení obou krajů, lze shrnout následujícím způsobem: Hodnocení dopadů krize na vlastní domácnost je primárně podmíněno individuálními charakteristikami respondentů – především jejich příjmy a částečně i religiozitou. Zjištěné rozdíly mezi kraji jsou sekundárním efektem strukturálních odlišností mezi populacemi obou krajů. U hodnocení dopadů ekonomické krize „na lidi v okolí“ a na obec, v níž respondenti žijí, je situace jiná. Individuální charakteristiky respondentů (rodinný stav, religiozita a příjmy) stejně jako velikost obce hrají v hodnocení významnou roli, i po kontrole jejich vlivu však rozdíly mezi kraji zůstávají podstatné, ačkoliv se zpravidla uplatňují v interakci se strukturálními proměnnými. Zatímco postoje obyvatel nejmenších obcí se v obou krajích příliš neliší, rozdíly mezi malými severočeskými městy a městy obdobné velikosti na Vysočině jsou zřejmé.

Nakonec jsme obrátili pozornost na ty reakce respondentů na ekonomickou krizi, ve kterých se při prostém srovnání respondenti z obou krajů lišili. Stejně jako v předchozím případě nás zajímalo, jestli se dají rozdíly mezi kraji plně vysvětlit rozdílnou strukturou populace či osídlení, nebo jestli i po kontrole vlivu strukturálních proměnných zůstanou rozdíly mezi kraji významné. Z dříve provedené analýzy víme, že respondenti z Kraje Vysočina se hodlali při hledání nového zaměstnání významně častěji než respondenti z Ústeckého kraje obracet na známé, a využít tak Granovetterem popsanou „sílu slabých vztahů“. Vytvořili jsme proto dichotomickou proměnnou rozlišující, jestli se respondenti při hledání práce hodlají nejdříve obrátit na známé, či nikoliv. Následně jsme zkoumali, nakolik se v tomto ohledu liší lidé s jinak shodnými individuálními znaky žijící v jiných krajích. Graf 12 ukazuje, jak se liší podíl lidí, kteří by se při hledání práce obrátili nejdříve na své známé, podle kraje a velikosti obce.

Graf 12. Podíl lidí, kteří by se při hledání nového zaměstnání obrátili nejdříve na známé – podle kraje a velikosti obce

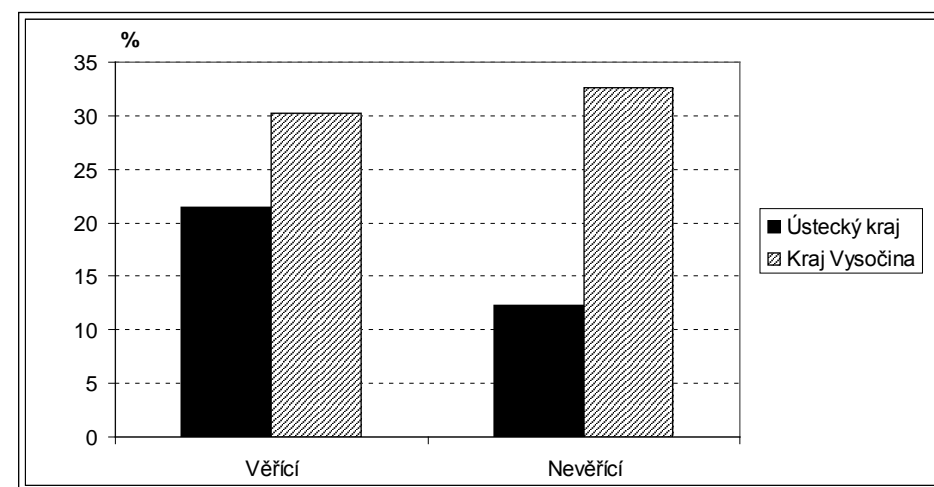
Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Mezi respondenty z Kraje Vysočina bylo ve všech velikostních kategoriích obcí více těch, kteří jsou v případě ztráty zaměstnání a hledání nového připraveni primárně využít sociální sítě tvořené jejich známými. Rozdíl byl zvláště výrazný u respondentů z malých měst. Protože se odlišují mezi kraji respondenti ze všech velikostních kategorií obcí, nemůže být sama odlišná velikostní struktura obcí v obou srovnávaných krajích příčinou celkových rozdílů mezi oběma kraji. Podíl lidí, kteří by se při hledání nového zaměstnání obrátili nejdříve na známé, v závislosti na kraji a religiozitě respondentů je v grafu 13.

Stejně jako v předchozím případě jsou rozdíly mezi lidmi z kraje Vysočina a lidmi z Ústeckého kraje jasně patrné jak mezi věřícími, tak mezi nevěřícími, přičemž u druhé zmíněné skupiny jsou velmi výrazné. Ani odlišnosti v podílu věřících na Vysočině a v Ústeckém kraji tedy nemohou vysvětlit rozdíly ve strategii při získávání práce mezi srovnávanými kraji.

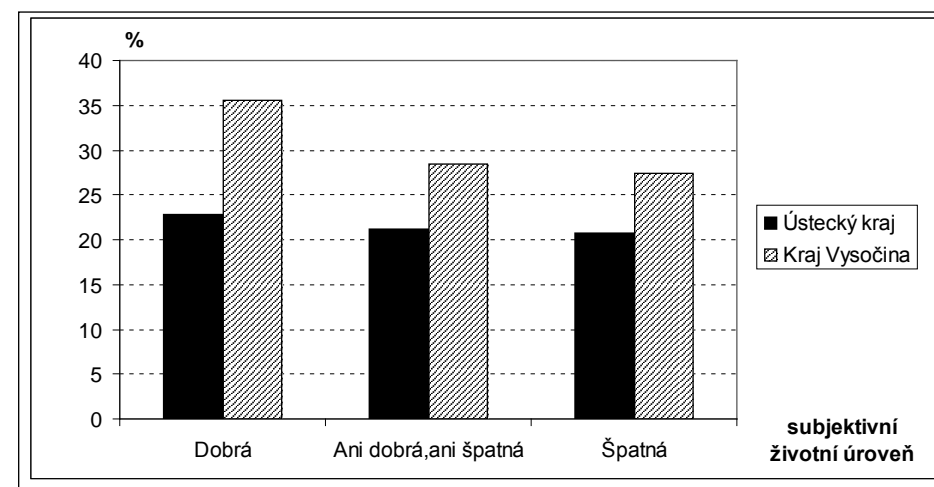
Konečně graf 14 shrnuje, jak závisí podíl lidí, kteří se při hledání práce hodlají obrátit nejdříve na známé, na subjektivním posouzení vlastní životní úrovně respondenty. Jako v obou předcházejících případech je rozdíl mezi respondenty z Kraje Vysočina a respondenty z Ústeckého kraje opět patrný ve všech sledovaných kategoriích, největší je přitom u lidí, kteří svoji životní úroveň označili jako dobrou. Skutečnost, že na Vysočině je se svojí životní úrovní spokojeno relativně více lidí než v Ústeckém kraji, tak může přispět ke zvětšení celkových rozdílů mezi kraji, nemůže být ovšem považována za jejich příčinu.

Graf 13. Podíl lidí, kteří by se při hledání nového zaměstnání obrátili nejdříve na známé – podle kraje a religiozity

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

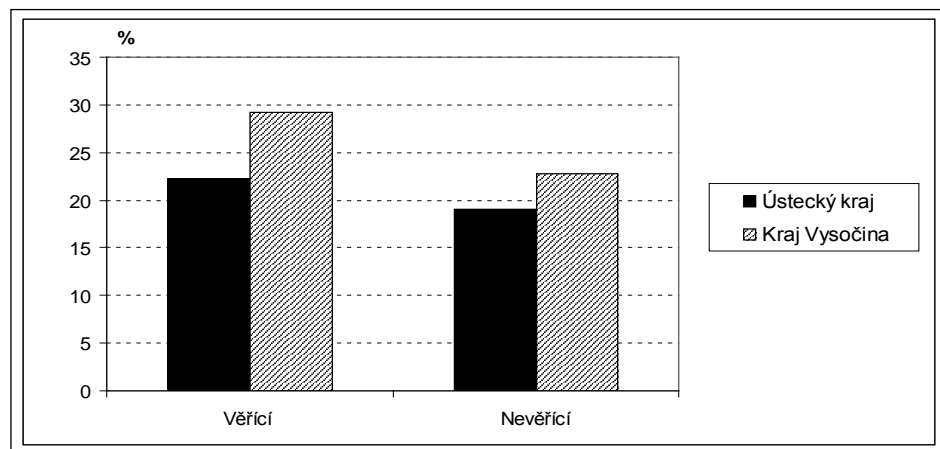
Graf 14. Podíl lidí, kteří by se při hledání nového zaměstnání obrátili nejdříve na známé – podle kraje a subjektivní životní úrovně

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Nakonec jsme obdobným způsobem analyzovali podíl „předběžně opatrných“, tedy lidí, kteří neměli problémy s hrazením svých běžných nákladů, ale přesto omezovali svoji spotřebu mezi respondenty z Kraje Vysočina a z Ústeckého kraje. Graf 15 ukazuje podíl předběžně opatrných podle náboženského vyznání.

Graf 15. Podíl lidí, kteří nemají problémy s hrazením svých běžných nákladů, ale přesto omezují svoji spotřebu – podle kraje a religiozity

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

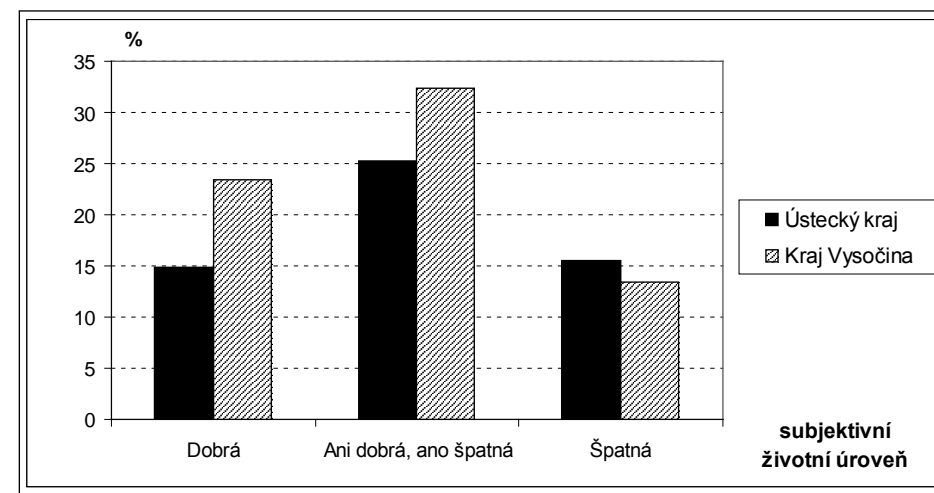
Jak mezi věřícími, tak mezi nevěřícími byl podíl finančně opatrných lidí statisticky významně vyšší v kraji Vysočina než v Ústeckém kraji. Rozdíl mezi respondenty z obou krajů je přitom relativně větší mezi věřícími než mezi nevěřícími. Vyšší podíl věřících na Vysočině tedy přispívá k celkově vyšší míře finanční opatrnosti mezi lidmi na Vysočině, samotná odlišnost ve struktuře populace však rozdíly mezi kraji nevysvětluje.

Poslední graf (16) této části ukazuje, jak souvisí finanční opatrnost respondentů na Vysočině a v Ústeckém kraji s jejich subjektivním vnímáním životní úrovně.

Z obrázku je jasně patrné, že podíl předběžně opatrných lidí není ve všech třech skupinách v kraji Vysočina vyšší než v Ústeckém kraji. U respondentů s dobrou a „průměrnou“ životní úrovní je podíl finančně opatrných na Vysočině statisticky významně vyšší než v Ústeckém kraji, u lidí se špatnou životní úrovní však tomu tak není (v obou krajích je prakticky shodný, rozdíl není statisticky významný). Protože se velká část finančně předběžně opatrných lidí rekrutuje z lidí se subjektivně vyšší životní úrovní (a těch je na Vysočině relativně více než v Ústeckém kraji) a naopak jen z velmi malého procenta lidí se špatnou ži-

votní úrovní (těch je v Kraji Vysočina naopak relativně méně), přispívá rozdílné subjektivní hodnocení životní úrovně mezi kraji ke zvětšování celkových rozdílů v podílu finančně opatrných mezi kraji. V tomto případě se ovšem nedá jednoznačně hovořit o vlivu „strukturální proměnné“ na celkové mezikrajské rozdíly v počtu předběžně opatrných lidí – hodnocení vlastní životní úrovně sice koreluje se skutečnými příjmy, ale je už samo o sobě jistou interpretací skutečnosti, která může být ovlivněna i jinými než strukturálními faktory.

Graf 16. Podíl lidí, kteří nemají problémy s hrazením svých běžných nákladů, ale přesto omezují svoji spotřebu – podle kraje a subjektivní životní úrovně

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Jakými typy faktorů jsou způsobeny odlišnosti mezi kraji, pokud jde o hodnocení dopadů krize i jejich reakci na ni? Z výsledků analýz se zdá, že existuje rozdíl mezi hodnocením dopadů krize a samotnou reakcí lidí na krizi. Velká část rozdílů mezi kraji v hodnocení dopadů krize jde na vrub rozdílům v populační a sídelní struktuře mezi námi porovnávanými kraji. Určitá krajská specifika existují i poté, co je kontrolován vliv strukturálních odlišností, často se ale projevují ve vzájemné kombinaci s jinými proměnnými. Krajově specifické hodnocení dopadů krize není patrné u obyvatel nejmenších obcí – lidé žijící na vesnicích mají tendenci hodnotit efekty krize podobně v obou krajích. Regionální specifika jsou naopak výraznější u obyvatel měst, zvláště měst menší velikosti. Pokud sledujeme samotnou reakci respondentů na krizi (ať už jejich hypotetickou reakci na

otázku, jakou by zvolili strategii, kdyby přišli o práci a museli si hledat novou, nebo reálné změny v jejich spotřebním chování vyvolané krizí), situace je jiná. Váha strukturálních faktorů při vysvětlení rozdílů mezi kraji je malá – větší část odlišnosti mezi Krajem Vysočina a Ústeckým krajem vzniká působením jiných faktorů, které nesouvisí s odlišnostmi ve struktuře obyvatel ani s odlišnostmi ve struktuře osídlení.

4.2. Sociální kapitál a reakce na krizi

Analýzy sociálního kapitálu získaly v 90. letech 20. století a v další dekádě velkou popularitu díky tomu, že umožňují chápat mezilidské vztahy a sociální normy, tedy součást typicky sociologické agendy, jako faktor, který ovlivňuje ekonomické procesy a politické jednání. Obrací tak obvyklý úhel pohledu, který velí chápat především ekonomické procesy jako dominantní a produktivní součást sociálního života, která podmiňuje další sociální jevy. Produktivní se zde naopak ukazují být jevy, jako je důvěra, občanská angažovanost, sociální síť. Na této logice uvažování je založena i tato kapitola. Zajímá nás, zda a jakým způsobem ovlivňuje sociální kapitál dopady ekonomické krize ve dvou odlišných regionech, a dále, zda odlišná míra sociálního kapitálu vede k různým reakcím na dopady krize.

Ekonomická krize je ovšem komplexní jev, jehož projevy lze sledovat na různých úrovních. Naše analýza se týká těch dopadů krize, které mohou lidé vnímat jakožto zaměstnanci, zákazníci a občané žijící v určitých lokalitách. Zajímá nás tedy dopad krize na finanční hospodaření domácností a zaměstnanost, dále na existenci veřejných i soukromých služeb, a také strategie, s jejichž pomocí se lidé s krizí vyrovnávají. Další aspekty ekonomické krize, které se týkají hospodaření podniků, státních rozpočtů či globálních finančních toků, stojí mimo rámec naší analýzy.

4.2.1. Analýza souvislostí mezi indikátory sociálního kapitálu a dopady krize

Sociální kapitál byl v této studii představen jako souhrn čtyř dimenzí, týkajících se důvěry, sociálních sítí, občanské participace a vztahu lidí k jejich bydlišti (Čermák, Stachová, Patočková, kapitola 3 v této knize), a v těchto čtyřech dimenzích byla vytvořena míra individuálního sociálního kapitálu. Toto několikozměrné pojetí sociálního kapitálu vyhovuje spíše přístupu, v němž je sociální kapitál vnímán jako kolektivní statek. Lze pak říci, že komunity, které se vyznačují vysokou mírou důvěry, jsou propojeny rozvinutými recipročními sociálními sítěmi, jejich občané aktivně participují na veřejném životě a cítí pozitivní

vztah k místu svého bydliště, resp. k lokální komunitě, skórují v sociálním kapitálu vysoko a díky tomu disponují větší schopností řešit kolektivní problémy. Pokud naopak vnímáme sociální kapitál jako individuální statek, můžeme pro analýzu využít zejména dimenzi týkající se sociálních sítí.

Souvislost jednotlivých dimenzí sociálního kapitálu s vnímáním dopadů krize jsme v prvním kroku testovali pomocí prosté korelační analýzy mezi indikátory sociálního kapitálu a subjektivním hodnocením dopadů krize na vlastní domácnost, na domácnosti v okolí a na obec.⁴ Výsledky ukazuje tabulka 6.

Tabulka 6. Souvislosti mezi indikátory sociálního kapitálu a hodnocením dopadů krize – korelační koeficienty

	Důvěra	Sítě	Vztah k místu	Občanská participace	Celková míra SK
Problémy vlastní domácnosti	-,261**	-,065*	-,272**	-,192**	-,301**
Problémy ostatních lidí	-,169**	-,036	-,322**	-,054	-,224**
Problémy obce	-,165**	-,027	-,263**	-,158**	-,232**

Zdroj: *Sociální kapitál v krajích ČR 2009*, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Poznámka: Pearsonův koeficient korelace, * označuje koeficienty platné na hladině významnosti < 0,05, ** koeficienty platné na hladině významnosti < 0,01.

Z tabulky 6 vyplývá, že mezi indikátory sociálního kapitálu a hodnocením dopadů krize existují slabé až středně silné souvislosti, které mají všechny stejnou podobu. Respondenti, kteří skórují v indikátorech sociálního kapitálu výše, hodnotí dopady krize jako méně závažné. Různé dimenze sociálního kapitálu ovšem souvisejí s hodnocením dopadů krize různě silně. Zdaleka nejslabší souvislosti jsme našli u indikátoru zapojení respondenta do sociálních sítí. Míra zapojení velmi slabě souvisí s hodnocením dopadů krize na vlastní domácnost (respondenti zapojení do sociálních sítí intenzivněji hodnotí tyto dopady jako o něco méně závažné), tato souvislost je ovšem na hranici statistické významnosti ($p = 0,04$). Souvislost sítí s hodnocením dopadů na ostatní domácnosti nebo na celý region jsme neprokázali. O něco silnější, stále však velmi slabé souvislosti s hodnocením krize má občanská participace respondentů. Více participující lidé hodnotí dopady krize na vlastní domácnost a na obec jako méně závažné. Důvěra a vztah k místu bydliště, tedy postojové složky sociálního kapitálu, vykazují s hodnocením krize o něco silnější souvislosti. U důvěry je nejsilnější souvislost s hodno-

4 Agregované indexy hodnocení dopadů krize jsou představeny v oddílu 4.1.

cením dopadů na vlastní domácnost ($r = -0,26$), vztah k místu bydliště má nejsilnější souvislost s hodnocením dopadů krize na ostatní domácnosti ($r = -0,32$).

V této fázi analýzy jsme nijak nekontrolovali, jestli souvislosti mezi sociálním kapitálem a hodnocením krize nejsou zprostředkované vlivem jiných proměnných. Přesto se již můžeme pokusit o určitou interpretaci.

Existence souvislosti by mohla svádět k prvoplánové interpretaci v tom smyslu, že sociální kapitál dokáže eliminovat negativní dopady krize na jednotlivce a jejich domácnosti. Při podrobnějším pohledu na data však taková interpretace získává značné trhliny. Výše v textu jsme rozdělili pojetí sociálního kapitálu na kolektivní a individuální. Základním indikátorem individuálního sociálního kapitálu, který by mohl být jedinci využit pro překonání dopadů krize, je ovšem zapojení do sociálních sítí. A právě zapojení do sociálních sítí koreluje s hodnocením dopadů krize jen velmi slabě. Předpoklad, podle kterého lidé s rozsáhlejšími sociálními sítěmi, kteří mají větší šanci využít recipročních závazků pro řešení obtížné situace, procházejí krizí snadněji než ostatní, se v analýze nepotvrzuje. Ostatní složky sociálního kapitálu mohou sloužit spíše jako indikátory jeho kolektivní formy. Nebylo by ovšem snadné teoreticky zdůvodnit, proč lidé, kteří přispívají ke kolektivnímu sociálnímu kapitálu svou vysokou důvěrou, angažovaností a pozitivním vztahem k místu bydliště, procházejí krizí zvláště snadno. Mnohem pravděpodobnější se zdají být dvě alternativní interpretace. Podle první z nich má souvislost obrácený charakter. Individuální dopady krize mohly mít negativní vliv na míru sociálního kapitálu v regionu. Nebylo by překvapivé, kdyby důvěra, kterou lidé prokazují sobě navzájem, ale také institucím, byla negativně ovlivněna závažnými změnami životní úrovně k horšímu. Existující vztahy mezi objektivně i subjektivně měřenou životní úrovní a důvěrou, ale i dalšími složkami sociálního kapitálu (viz kapitola 3) této interpretaci nahrávají. Stejný předpoklad může platit o vztahu k místu bydliště a také o občanské participaci. Obtíže spojené se zhoršením finanční situace domácností mohou vést ke snížení míry participace u těch, kdo byli krizí silněji postiženi.

Druhá možná interpretace vychází z toho, že naše informace o dopadech krize nejsou objektivními indikátory míry postižení jednotlivých domácností, ale subjektivní interpretací tohoto postižení samotnými respondenty. Je pak možné, že objektivně stejné finanční problémy hodnotí respondenti vybavení vyšší mírou sociálního kapitálu jako méně závažné a jsou celkově optimističtější.

Obě tyto interpretace podporuje i další poznatek, který z tabulky 6 vyplývá. Indikátory sociálního kapitálu totiž souvisejí nejen s hodnocením dopadů krize na domácnost respondenta, ale také s jeho hodnocením dopadů krize na domácnosti v okolí a na celý region. Individuální vybavenost sociálním kapitálem přitom jen těžko může nějak zlepšit či zhoršit situaci lidí v sousedství nebo situaci

celého regionu. Mnohem pravděpodobnější tedy je, že lidé, kteří silněji vnímají dopady krize u sebe či ve svém okolí, jsou znejistěni, začínají vyjadřovat nižší míru důvěry, méně se zapojují do občanských aktivit a rovněž své bydliště začínají vnímat hůře.

Uvedené interpretace jsou ovšem prozatím předběžné. Zjistit empiricky směr závislosti mezi sociálním kapitálem a hodnocením krize pomocí dotazníkových dat, která máme k dispozici, není možné. Můžeme ovšem posoudit, jestli nalezené souvislosti nejsou jen vedlejším efektem jiných faktorů, které hodnocení krize podmiňují. Již v oddíle 4.1. bylo pomocí vícerozměrných regresních modelů ukázáno, že hodnocení dopadů krize je podmíněno příjmem domácnosti, velikostí obce, v níž respondenti bydlí, rodinným stavem, religiozitou a krajem, v němž má respondent bydliště. Pro zjištění čistého vlivu sociálního kapitálu jsme proto provedli pomocí obecného lineárního modelu analýzu faktorů ovlivňujících vnímání krize, do níž byly kromě indikátorů sociálního kapitálu zařazeny také výše zmíněné kontrolní proměnné a některé další strukturální charakteristiky (pohlaví, vzdělání a věk respondenta). Výsledky modelu pro hodnocení problémů vlastní domácnosti znázorňuje tabulka 7. Jsou v ní obsaženy dva modely, do modelu 1 jsou jako nezávislé proměnné zařazeny jen dimenze sociálního kapitálu, do modelu 2 pak i další kontrolní proměnné.

První model, s dimenzemi sociálního kapitálu jako nezávislými proměnnými, vysvětluje cca 10 % celkového rozptylu indexu hodnocení problémů vlastní domácnosti. Podobně jako v předchozí korelační analýze se relevantními prediktory ukazují být dimenze důvěry, vztahu k místu bydliště a občanské angažovanosti, vliv dimenze sítí při současné kontrole vlivu dalších dimenzí není statisticky významný. V modelu 2 se výrazně zvyšuje podíl vysvětleného rozptylu, který dosahuje cca 22 %. Nejvýznamnějším prediktorem v modelu je příjem na osobu v domácnosti. Znovu se tak potvrzuje, že krize zasáhla silněji nízkopříjmové skupiny obyvatel. Rovněž vliv věku je podstatný. Krize nejméně zasáhla domácnosti důchodců (věk 60+), což je pochopitelné vzhledem k jejich minimální závislosti na trhu práce. Určitý vliv má i velikostní kategorie obcí, lidé v menších sídlech jsou krizí zasaženi méně než lidé ve městech. Vliv proměnných spojených se sociálním kapitálem je v druhém modelu oslaben, ale nemizí. Signifikanční vliv ztrácí proměnná občanské participace. Vezmeme-li v úvahu, že míra občanské participace roste se vzrůstající životní úrovní, lze předpokládat, že údaj o příjmu domácnosti její vliv vymazal. Vliv vztahu k místu bydliště je o něco slabší, vliv důvěry zůstává stejný.

Model popisující vliv sociálního kapitálu a kontrolních proměnných na hodnocení situace ostatních domácností dává velmi podobné výsledky. Prokazuje souvislost důvěry a vztahu k místu bydliště s hodnocením dopadů krize, dvě dal-

Tabulka 7. Modely vysvětlující hodnocení problémů vlastní domácnosti, se zařazením dimenzí sociálního kapitálu

Závislé proměnná: problémy vlastní domácnosti		Model 1			Model 2		
Parameter		B	t	Sig.	B	t	Sig.
Intercept		1,675	42,000	,000	1,657	25,386	,000
Dimenze důvěra		-,234	-4,952	,000	-,234	-4,806	,000
Dimenze sítě		,089	1,177	,240	,128	1,582	,114
Dimenze vztahu k místu		-,349	-5,878	,000	-,256	-4,006	,000
Dimenze občanské participace		-,220	-2,910	,004	-,114	-1,482	,139
Pohlaví	muž				-,006	-,309	,757
	žena				0 ^a	.	.
Vzdělání	ZŠ				,061	1,594	,111
	SŠ				,052	1,509	,132
	SŠ s maturitou				,032	,913	,362
	VŠ				0 ^a	.	.
Velikostní kategorie obcí	do 2000				-,083	-3,418	,001
	2000–14999				-,064	-2,628	,009
	nad 15000				0 ^a	.	.
Religiozita	bez vyznání				,022	,940	,347
	věřící				0 ^a	.	.
Věk	15–29				,110	3,978	,000
	30–44				,115	4,203	,000
	45–59				,121	4,457	,000
	60+				0 ^a	.	.
Příjem na osobu v domácnosti				,000	-9,165	,000	
Kraj	Ústí nad Labem				,030	1,401	,162
	Vysočina				0 ^a	.	.
adj R ²		0,106			0,221		

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Poznámka: Parametry označené ^a mají hodnotu nula, protože se jedná o referenční kategorie.

ší dimenze s hodnocením nesouvisí. Naopak model se závisle proměnnou hodnocení dopadů krize na obec má trochu jiné výsledky. Z kontrolních proměnných v něm má výrazný vliv velikost obce (v menších obcích hodnotí obyvatelé dopady krize jako méně problematické), vliv má i kraj (na Vysočině hodnotí lidé dopady krize jako méně závažné). Z indikátorů sociálního kapitálu se uplatňuje vztah k místu bydliště stejně jako v předchozích modelech. Důvěra přestává být významným prediktorem, naopak se jí stává občanská participace. Více participující lidé hodnotí dopady krize jako méně závažné. Dimenze sítě překvapivě získává také vliv, ale opačný, než bychom čekali. Lidé více zapojení do sociálních sítí hodnotí dopady na obec jako závažnější.⁵ Tyto výsledky třetího modelu nemůžeme bez dalších informací uspokojivě vysvětlit.

Provedené analýzy celkově ještě zvýrazňují prvotní poznatky korelační analýzy. Vliv měřeného individuálního sociálního kapitálu v podobě zapojení do sociálních sítí na prožívání individuálních dopadů krize je nulový. Rovněž vliv občanské participace, tedy dalšího behaviorálního prvku sociálního kapitálu, se po očištění od vlivu dalších proměnných vytrácí. V platnosti tak zůstává souvislost mezi hodnocením individuálních dopadů krize na jedné straně a mírou důvěry a vztahem k místu bydliště na straně druhé. Jak jsme již naznačili výše, data, která používáme, nedovolují rozhodnout, která proměnná ovlivňuje ostatní. Podle jedné interpretace krize snižuje kolektivní míru sociálního kapitálu v regionu tím, že podryvá důvěru a zhoršuje vztah lidí k místu jejich bydliště, podle druhé interpretace důvěra a vztah k bydlišti mění subjektivní prožívání obtíží spojených s krizí.

4.2.2. Strategie pro řešení individuálních problémů souvisejících s ekonomickou krizí a sociální kapitál

V dalším kroku nás zajímá, jestli sociální kapitál souvisí se strategiemi, které lidé volí v reakci na problémy způsobené krizí. V dotazníkovém šetření jsme zjišťovali jednak předpokládané reakce na ztrátu zaměstnání, dále preferovaný způsob hledání nové práce a také způsoby vyrovnávání se sníženými příjmy domácnosti. Teoreticky všechny tyto jevy mohou souviset s mírou sociálního kapitálu.

Individuální sociální kapitál spočívající v tom, že jedinec disponuje mobilizovatelnou sítí recipročních vztahů, může vést k aktivnějšímu přístupu vůči ztrátě zaměstnání, protože svému nositeli usnadňuje řešení situace. Klasicky použitel-

5 Výsledky modelů v tabulkové podobě do textu nezařazujeme z důvodu přehlednosti.

nost známostí (*weak ties*) při hledání zaměstnání popsal už Granovetter ve své studii z roku 1973 [Granovetter 1973].

Další formy sociálního kapitálu mohou působit na kolektivní rovině – v komunitách disponujících vyšším kolektivním sociálním kapitálem mohou častěji a lépe fungovat neformální podpůrné mechanismy, rovněž tok potřebných informací zde může být intenzivnější. Vliv kolektivního sociálního kapitálu ovšem s dostupnými daty nelze spolehlivě posoudit, protože neznáme celkovou kolektivní míru kapitálu, kterou různé komunity disponují. Můžeme ovšem předpokládat, že nalezneme určité specifické reakce na krizi u těch lidí, kteří ke kolektivnímu kapitálu zvláště přispívají, tedy u občansky participujících, u těch, kdo důvěřují ostatním a mají pozitivní vztah k místu svého bydliště.

Tabulka 8 zobrazuje souvislost mezi jednotlivými dimenzemi sociálního kapitálu a šesti položkami týkajícími se předpokládaných strategií při ztrátě zaměstnání.

Tabulka 8. Souvislosti mezi indikátory sociálního kapitálu a ochotou k různým strategiím při ztrátě zaměstnání – korelační koeficienty

		Co by byl ochoten udělat při ztrátě práce					
		pracovat za nižší mzdu	pracovat na nižší pozici	pracovat ve větší vzdálenosti	změnit profesi	zvýšit kvalifikaci	pracovat na částečný úvazek
Dimenze sociálního kapitálu	Důvěra	-,014	,022	-,030	,062	-,054	,018
	Sítě	,024	,019	-,128**	,005	-,202**	-,001
	Vztah k místu	-,074*	-,043	,058	,041	-,029	-,032
	Občanská participace	-,031	,007	-,139**	,010	-,220**	-,049

Zdroj: *Sociální kapitál v krajích ČR 2009*, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Poznámka: Pearsonův koeficient korelace, * označuje koeficienty platné na hladině významnosti < 0,05, ** koeficienty platné na hladině významnosti < 0,01.

V oddíle 4.1. jsme rozdělili reakce na potenciální ztrátu zaměstnání na aktivní a defenzivní. Tabulka 8 ukazuje, že defenzivní reakce – ochota pracovat za nižší mzdu, na nižší pozici či na částečný úvazek – s dimenzemi sociálního kapitálu nijak nesouvisí. Naproti tomu dvě z aktivních strategií – ochota pracovat ve větší vzdálenosti a ochota zvýšit si kvalifikaci – signifikantně souvisejí se zapojením respondentů do sociálních sítí a s mírou jejich občanské participace. Lidé s roz-

sáhlejšími sítěmi a také lidé více participující jsou ochotnější než ostatní zvolit tyto dvě strategie. Nalezené souvislosti nejsou příliš silné (r se pohybuje od 0,13 do 0,22), nicméně jsou statisticky signifikantní. Tento poznatek dobře odpovídá předpokladům, které jsme formulovali o individuálním sociálním kapitálu. Lidé, kteří disponují jeho větším množstvím, vyjadřují větší ochotu k aktivním strategiím. Občanská participace, která s aktivními strategiemi také koreluje, může za určitých okolností indikovat individuální sociální kapitál podobně jako zapojení do sociálních sítí. Typické participační projevy totiž mají kolektivní charakter (členství v různých typech sdružení) a participace tak přímo vede k většímu zapojení do potenciálně mobilizovatelných sociálních sítí.

V okamžiku, kdy začneme kontrolovat vliv sociálního kapitálu na ochotu k volbě jednotlivých strategií pomocí dalších proměnných, se ovšem výsledky mění. Už v jednoduchém regresním modelu, kde jako prediktory ochoty pracovat ve větší vzdálenosti vystupují čtyři dimenze sociálního kapitálu současně, se nově objevuje signifikantní vztah mezi spokojeností s místem bydliště a ochotou pracovat ve větší vzdálenosti. Vztah má ale obrácený charakter. Lidé spokojenější s místem mají menší ochotu dojet na větší vzdálenost. Tato souvislost pak ovšem výrazně oslabuje, až pod hranici signifikance, při zařazení většího množství kontrolních proměnných. Zrovna tak souvislost mezi ochotou dojet a zapojením do sociálních sítí po zařazení kontrolních proměnných mizí. Z podrobné analýzy vyplývá, že vliv obou proměnných slábne pod hranici signifikance poté, kdy je do modelu zařazen jako kontrolní proměnná věk respondenta. Mladší respondenti jsou silněji zapojeni do sociálních sítí a mají o něco slabší vztah k místu bydliště. Zároveň jsou ochotnější hledat práci ve větší vzdálenosti. Vliv sociálních sítí i vztahu k místu je tak zřejmě jen zdánlivý a je funkcí jiných proměnných, zejména věku. Parametry modelu, do něhož jsou zařazeny kontrolní proměnné, zobrazuje tabulka 9.

Velmi podobné výsledky dávají regresní modely vysvětlující ochotu ke zvyšování kvalifikace. Vliv zapojení do sociálních sítí mizí po vložení kontrolních proměnných do modelu, zatímco vliv občanské participace zůstává být signifikantní.

Jednoduchá interpretace o pozitivním vlivu individuálního sociálního kapitálu na ochotu k volbě aktivních strategií při hledání zaměstnání se tím opět komplikuje. Signifikantním prediktorem se zdá být pouze míra občanské participace, zatímco vliv centrální složky individuálního sociálního kapitálu, tedy mobilizovatelných sociálních sítí, je spíše funkcí vlivu jiných proměnných. Jak interpretovat souvislost aktivních strategií s občanskou participací? Lidé, kteří se více zapojují do veřejného občanského dění, patří k té části populace, která preferu-

Tabulka 9. Model vysvětlující ochotu hledat práci vzdálenější od místa bydliště, se zařazením dimenzí sociálního kapitálu

Závislá proměnná: ochota hledat práci ve větší vzdálenosti	B	t	Sig.	
Intercept	3,239	14,203	,000	
dimenze důvěry	-,016	-,091	,927	
dimenze sítě	-,399	-1,386	,166	
dimenze vztahu k místu	,403	1,749	,081	
dimenze občanské angažovanosti	-,920	-3,370	,001	
pohlaví	muž	-,164	-2,424	,016
	žena	0a	.	.
vzdělání	ZŠ	-,030	-,219	,827
	SŠ	,064	,524	,601
	SŠ s maturitou	,211	1,674	,094
	VŠ	0a	.	.
velikostní kategorie obcí	do 2000	-,130	-1,492	,136
	2000–14 999	,064	,729	,466
	nad 15 000	0a	.	.
religiozita	bez vyznání	,113	1,386	,166
	věřící	0a	.	.
věk	15–29	-,519	-5,079	,000
	30–44	-,386	-3,870	,000
	45–59	-,421	-4,247	,000
	60+	0a	.	.
příjem na osobu v domácnosti	,000	-1,362	,173	
kraj	Ústí nad Labem	-,134	-1,758	,079
	Vysočina	0a	.	.
adj R2		0,08		

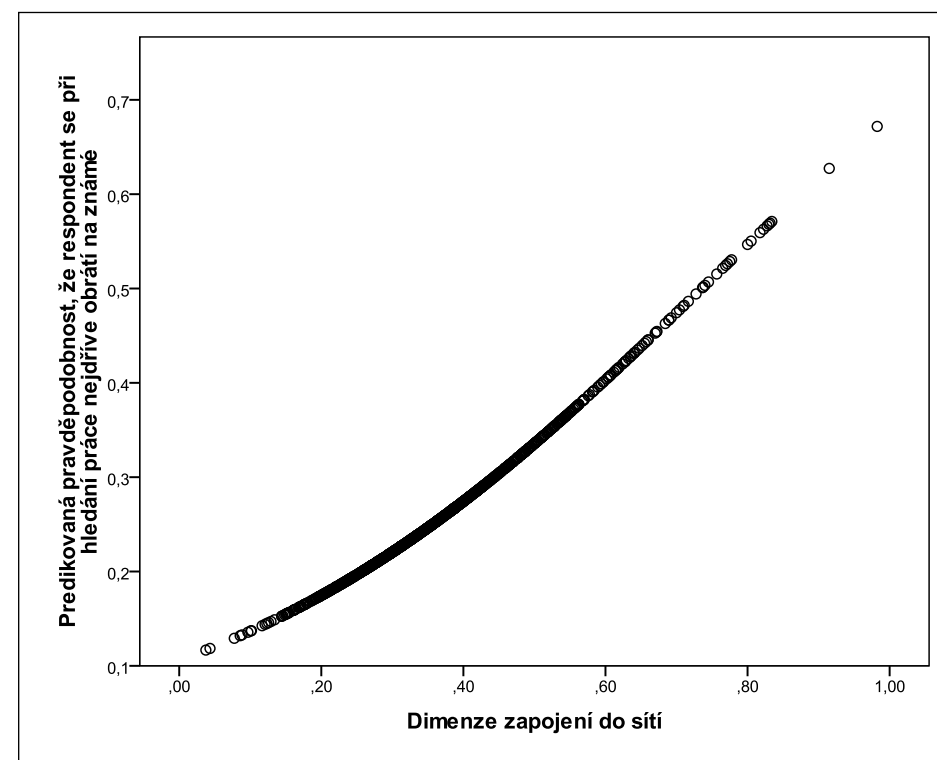
Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Poznámka: Parametry označené ^a mají hodnotu nula, protože se jedná o referenční kategorie. Závislá proměnná je kódována v pořadí: menší hodnota = vyšší ochota hledat vzdálenější práci.

je spíše aktivní přístup k životu a k řešení problémů. Není překvapivé, že i jejich postoje k hledání zaměstnání se vyznačují větší aktivitou.

Větší míra zapojení do sociálních sítí však přeci jenom nemá na reakci na krizi úplně nulový vliv. Souvisí s tím, na koho by se respondenti obrátili, kdyby hledali práci. Lidé zapojení intenzivněji do sociálních sítí, by se při hledání práce obrátili v první řadě na své známé. Charakter souvislosti znázorňuje graf 17, který ukazuje, že s rostoucím zapojením respondenta do sociálních sítí vzrůstá i pravděpodobnost, že by se při hledání práce nejprve obrátil na své známé.

Graf 17. Souvislost mezi zapojením do sociálních sítí a pravděpodobností, že při hledání práce by se respondent nejprve obrátil na známé – predikované hodnoty logistické regrese

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Poznámka: Hodnoty na ose y jsou predikované hodnoty pravděpodobnosti vypočtené pomocí logistické regrese.

Vztah mezi zapojením do sociálních sítí a využitím známých jako primárního zdroje informací o pracovních místech sice není nijak silný (zapojení vysvětluje jen cca 5 % variability závislé proměnné), nicméně zůstává stabilní i po vložení dalších kontrolních proměnných do regresního modelu.

Můžeme tedy potvrdit, že individuální sociální kapitál do jisté míry ovlivňuje způsob, jakým lidé reagují na krizi. To ale neznamená, že také zvyšuje úspěšnost jejich reakce. Není zdaleka jisté, jestli využití známých při hledání práce je úspěšnou strategií.

4.2.3. Role sociálního kapitálu v různých krajích

Zbývá odpovědět na otázku, zda sociální kapitál souvisí s dopady ekonomické krize v obou studovaných regionech stejně, nebo jestli jsou mezi nimi rozdíly. V předchozích kapitolách jsme dospěli k závěru, že obyvatelé Kraje Vysočina jsou sociálním kapitálem vybaveni lépe než obyvatelé Ústeckého kraje. Otázka tedy zní, zda vliv sociálního kapitálu v regionu s jeho celkově vysokou mírou je stejný jako v regionu s nízkou mírou.

Pro zodpovězení této otázky jsme provedli další sérii obecných lineárních modelů, do nichž jsme zařadili jako závislé proměnné hodnocení dopadů krize a jako nezávislé proměnné jednotlivé dimenze sociálního kapitálu, kraj a interakce mezi dimenzemi a krajem. Můžeme tak posoudit, jestli se vliv jednotlivých dimenzí v obou sledovaných krajích liší, nebo ne. Modely ukazují, že existuje pouze jeden signifikantní rozdíl v souvislostech, a to v modelu, kde jako závislá proměnná vystupuje hodnocení problémů vlastní domácnosti. Dimenze vztahu k místu bydliště souvisí s hodnocením problémů vlastní domácnosti v Ústeckém kraji signifikantně silněji než v Kraji Vysočina. Celkové hodnocení dopadů krize na vlastní domácnost v Ústeckém kraji je o něco horší u lidí, kteří mají pozitivní vztah ke svému bydlišti, hodnocení se však zlepšuje rychleji než na Vysočině. Tam je souvislost naopak slabá, na hranici statistické významnosti. Parametry modelu zobrazuje tabulka 10.

Z tabulky 10 vyplývá platnost vztahů, které jsme konstatovali již dříve. Signifikantní se ovšem navíc ukazuje být rozdíl mezi vlivem vztahu k místu na Vysočině a v Ústeckém kraji (sig. = 0,027). Tento rozdíl mezi oběma kraji zůstává signifikantní i po zařazení dalších kontrolních proměnných do modelu.⁶

Nalezenou souvislost interpretujeme podobným způsobem jako své dřívější poznatky. Podle jedné z našich interpretací dopady krize obecně zhoršují vztah lidí k místu jejich bydliště a vedou k úvahám o možném vystěhování. Tento proces může být v Ústeckém kraji silnější než na Vysočině. Takové vysvětlení dává logiku. Celková míra migrace je v Ústeckém kraji výrazně vyšší než v Kraji Vysočina a v důsledku několika silných migračních vln do Ústeckého kraje, které probíhaly ve druhé polovině dvacátého století, nejsou vazby tamních obyvatel k jejich bydlišti zvláště silné. Naopak Vysočina se vyznačuje vysokým počtem rodáků a dlouhodobě usazených rodin. V okamžiku krize pak beztak slabé emocionální vazby obyvatel Ústeckého kraje k jejich bydlišti mohou být snáze narušeny než na Vysočině.

⁶ Model rozšířený o kontrolní proměnné ovšem z důvodu přehlednosti do textu nezaznamenáme.

Tabulka 10. Parametry modelu souvislostí mezi dimenzemi sociálního kapitálu a hodnocením dopadů krize na vlastní domácnost respondenta, se zařazením interakcí mezi dimenzemi a krajem

	závislá proměnná: hodnocení dopadů krize na vlastní domácnost	B	t	Sig.
intercept		1,526	24,487	,000
kraj	Ústecký	,227	2,783	,005
	Vysočina	0a	.	.
dimenze důvěry		-,228	-3,350	,001
dimenze sítě		,022	,202	,840
dimenze vztahu k místu		-,172	-2,008	,045
dimenze občanské angažovanosti		-,099	-,889	,374
kraj * důvěra	Ústí * důvěra	-,014	-,153	,878
	Vysočina * důvěra	0a	.	.
kraj * sítě	Ústí * sítě	,147	,973	,331
	Vysočina * sítě	0a	.	.
kraj * vztah k místu	Ústí * vztah k místu	-,267	-2,217	,027
	Vysočina * vztah k místu	0a	.	.
kraj * participace	Ústí * participace	-,213	-1,408	,159
	Vysočina * participace	0a	.	.
	adj. R2		0,12	

Zdroj: Sociální kapitál v krajích ČR 2009, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Poznámka: Parametry označené a mají hodnotu nula, protože se jedná o referenční kategorie.

Výrazné rozdíly nenajdeme ani při hledání souvislostí sociálního kapitálu s reakcemi na ztrátu zaměstnání. Zajímavý rozdíl ale opět existuje u dimenze vztahu k místu bydliště. U obyvatel Kraje Vysočina pozitivní vztah k místu bydliště výrazně snižuje ochotu dojíždět do zaměstnání na větší vzdálenost. U obyvatel Ústeckého kraje tato souvislost neexistuje. Odlišnost bychom mohli zřejmě nejlépe vysvětlit, kdybychom vzali v úvahu odlišný charakter trhu práce na Vysočině a v Ústeckém kraji. V dosti silně urbanizovaném Ústeckém kraji je běžnější každodenní vyjíždka za prací z obce, naopak v Kraji Vysočina stále velký podíl obyvatel malých obcí pracuje ve stejné obci, kde bydlí. Dojíždění na větší vzdálenost pak pro velkou část obyvatel Ústeckého kraje neznamená žádné další narušení vazeb ke své obci. Naopak na Vysočině by dojíždění za prací mimo obec tyto vztahy narušovat mohlo. Uvedenou interpretaci však nemůžeme dost dobře dokázat, protože u respondentů nemáme údaje o tom, na jakou vzdálenost v současné době dojíždějí do zaměstnání.

4.3. Závěry

Ekonomická krize nastupující v roce 2008 zasáhla obyvatelstvo obou námi zkoumaných regionů dosti citelně. Většina respondentů zaznamenala ve vlastní domácnosti finanční obtíže vyplývající ze ztráty zaměstnání nebo z poklesu příjmů. Podobně velká část respondentů zmiňuje negativní dopady na soukromé služby a podniky v jejich obci. Na druhou stranu, veřejné služby poskytované státem, krajem či obcí byly krizí zasaženy nejméně. Obyvatelé Ústeckého kraje hodnotí dopady krize jako o něco závažnější než obyvatelé Kraje Vysočina. Rozdíly mezi nimi vyplývají ovšem především z rozdílných strukturálních charakteristik obou krajů, tedy z rozdílů v jejich sídelní a sociální struktuře. Hodnocení dopadů krize souvisí i s mírou sociálního kapitálu. Souvislosti ovšem nemají takový charakter, jaký by dokládal, že sociální kapitál je specifickým individuálním zdrojem, který pomáhá zmírňovat dopady krize a vyrovnávat se s ní. Hodnocení dopadů krize totiž nemá žádnou souvislost s centrální složkou individuálního sociálního kapitálu ve formě zapojení do sociálních sítí. Mnohem spíše je pravděpodobné, že jde o obrácenou souvislost, že totiž dopady krize snižují některé ukazatele sociálního kapitálu, zejména mezilidskou důvěru a vztah obyvatel k místu svého bydliště. Možná je též alternativní interpretace, podle níž lidé s vyšší důvěrou a lepším vztahem k bydlišti vnímají objektivně stejné problémy jako méně závažné.

Mezi studovanými kraji existují též rozdíly v reakcích na problémy způsobené krizí. Preferované způsoby řešení ztráty zaměstnání se v krajích neliší. Lidé spíše preferují aktivní než pasivní strategie. Obyvatelé Kraje Vysočina jsou o něco méně ochotni dojíždět do zaměstnání na delší vzdálenost. To může souviset s charakterem osídlení Vysočiny, ale také s odlišnými představami o přijatelném zaměstnání.

Při finančních problémech obyvatelé Kraje Vysočina častěji volí jako strategii omezení spotřeby, naopak v Ústeckém kraji jsou běžnější strategie založené na půjčkách a vyčerpávání úspor. Tento rozdíl lze připsat na vrub celkově odlišným strategiím hospodaření a spotřeby domácností obou krajů, kdy v Kraji Vysočina dominuje spíše snaha o opatrnost a je zde slabší konzumní orientace než v Ústeckém kraji.

Sociální kapitál souvisí s reakcemi na problémy způsobené krizí jen velmi slabě a navíc se ukazuje, že jeho vliv je spíše funkcí působení jiných proměnných. Podařilo se prokázat pouze to, že občanská angažovanost souvisí s volbou aktivních strategií hledání zaměstnání a že lidé více zapojení do sociálních sítí tyto sítě častěji využívají jako primární zdroj informací o pracovních příležitostech. Uvedené souvislosti navíc nejsou příliš silné a neopravňují nás k závěru, že sociální kapitál má výraznější vliv na vyrovnávání se s následky krize.

Literatura

- Červenka, J. 2010. „Jsme ze zvyku sociálněekonomickými pesimisty?“ Pp. 48–64 in H. Maříková, T. Kostecký, T. Lebeda, M. Škodová (eds.). *Jaká je naše společnost? Otázky, které si často klademe*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Granovetter, M. S. 1973. „The Strength of Weak Ties.“ *The American Journal of Sociology* 78 (6): 1360–1380.
- Putnam, R. D. et al. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Samuelson P. A., W. D. Nordhaus. 1991. *Ekonomie*. Praha: Svoboda.

5. Poznatky a závěr

Josef Bernard, Daniel Čermák, Tomáš Kostecký, Renata Mikešová, Zdenka Vajdová

Zrekapitulujeme nejprve poznatky prezentované v jednotlivých kapitolách a pokusíme se zformulovat závěr, který by mohl orientačně posloužit při tvorbě regionálních politik. Jde o podporu takového společenského prostředí, které bude příznivé pro produkci a zvyšování sociálního kapitálu v regionu.

5.1. Individuální sociální kapitál

Individuální sociální kapitál je předmětem kapitoly 3 (Čermák, Stachová, Patočková). Je založena na testování čtyř hypotéz o souvislostech individuálního sociálního kapitálu na regionální úrovni, jak vyplynuly z literatury a z dosavadních výzkumů. Testován je nejen souhrnný index, ale také jednotlivé dimenze sociálního kapitálu, za něž jsou v této analýze považovány důvěra, občanská participace, sociální síť a sounáležitost s místem. První hypotéza formuluje souvislost individuálního sociálního kapitálu se socioekonomickým statutem jednotlivce, jak objektivním, tak i subjektivně vnímaným. Druhá hypotéza pak souvislost lidského kapitálu jednotlivce indikovaného v této analýze dosaženým vzděláním. Další dvě hypotézy se týkají rozdílů v hladině individuálního sociálního kapitálu a všech jeho dimenzí mezi analyzovanými kraji. Porovnává se hodnota indexu sociálního kapitálu všech obyvatel, ale i skupiny obyvatel se stejnými sociodemografickými a ekonomickými charakteristikami mezi oběma kraji. Index individuálního sociálního kapitálu je založen na dimenzích, jak už bylo uvedeno výše: sociální síť, důvěra a reciprocita, občanská participace a sounáležitost s místem, přičemž každá je vyjádřena řadou proměnných [Stachová, Bernard, Čermák 2009], jejichž hodnoty jsou zjišťovány obvykle dotazováním respondentů v reprezentativních šetřeních.

Z analýz vyplývá jeden velmi obecný poznatek o rozdílech mezi Ústeckým krajem a Krajem Vysočina (hypotéza 3):

Průměrné hodnoty indexu sociálního kapitálu jsou vyšší v Kraji Vysočina; rozdíl je statisticky významný. Rovněž hodnoty indexu pro jednotlivé dimenze jsou vždy vyšší v Kraji Vysočina, ale statisticky významný je pouze rozdíl v di-

menzi sounáležitost s místem, který má svůj původ v rozdílech ve velikosti obcí v těchto krajích.

Další poznatky, které podrobněji charakterizují individuální sociální kapitál a jeho dimenze, lze shrnout následovně:

- V obou krajích se ukázalo, že ženy mají vyšší sociální kapitál než muži; ale tento rozdíl v celkové hladině sociálního kapitálu je signifikantní jenom v Ústeckém kraji. Pro oba kraje také platí, že s rostoucím věkem klesá hladina sociálního kapitálu stejně jako velikost indexu v dimenzích důvěry a sociálních sítí. Rozvedení v obou krajích mají významně nižší hladinu sociálního kapitálu, nižší hodnoty v dimenzi důvěry a spolu s ovdovělými mají také méně rozsáhlé sociální sítě.
- Hladina sociálního kapitálu a jeho dimenzí vždy roste se zvyšujícím se vzděláním respondenta (hypotéza 2 o lidském kapitálu); rozdíly v indexu sociálního kapitálu podle vzdělání jsou vždy statisticky významné v obou krajích.
- Potvrzuje se oprávněnost předpokladu o vztahu sociálního kapitálu a ekonomické situace jednotlivce (hypotéza 1); pro celkový index je nejvýznamnější subjektivně hodnocená životní úroveň. V jednotlivých dimenzích se významně uplatňuje proměnná nezaměstnanost a pozice v zaměstnání: nezaměstnaní a dělníci nevyučení v oboru práce vykazují nejnižší míry indexu.
- Hladina sociálního kapitálu a jeho dimenzí se v obou krajích liší v závislosti na velikosti obce, avšak v každém kraji jiným způsobem. V Ústeckém kraji se odlišují zejména respondenti z malých obcí do 2 tisíc obyvatel a z těch největších měst: nejmenší obce a největší města vykazují vyšší hladinu důvěry, sounáležitosti s místem a sociálního kapitálu celkově. V Kraji Vysočina není signifikantní rozdíl v hladině sociálního kapitálu podle velikosti obce. Signifikantní byl pouze rozdíl v sounáležitosti s místem: čím menší obec, tím vyšší hladina sounáležitosti.
- Sociokulturní zázemí jedince aproximované náboženským vyznáním potvrzuje mimořádně významný vliv na míru sociálního kapitálu v jednotlivých krajích, mezi nimiž je zjišťován i významný rozdíl v samotném počtu věřících. V Ústeckém kraji se hladina sociálního kapitálu a jeho dimenzí mezi věřícími a obyvateli bez vyznání významně neliší. Ale v Kraji Vysočina je signifikantně vyšší hladina sociálního kapitálu mezi věřícími obyvateli než mezi těmi bez vyznání (hypotéza 4 o vlivu prostředí v regionu). Platí to zde i pro jednotlivé dimenze sociálního kapitálu, s výjimkou dimenze sociálních sítí.

5.2. Ekonomická krize v životě lidí

Jestliže se kapitola 3 soustředila na zjištění souvislostí individuálního sociálního kapitálu v regionu, pak se kapitola 4 (Kostecký, Bernard) zabývá otázkou, jakou roli hraje sociální kapitál v situaci, kdy nastane v regionu ekonomická krize. Odpověď předpokládá podrobnou znalost toho, jak lidé prožívají dopady ekonomické krize, zjištění rozdílů ve vnímání dopadů a příčiny rozdílů mezi kraji. Ty mohou být odrazem rozdílů ve struktuře populace krajů či jejich osídlení, mohou být ale způsobeny i dalšími faktory, které přímo nesouvisí se strukturálními odlišnostmi (regionálně specifická kultura, rozdílné mentality a hodnotové orientace, historické faktory apod.).

V řadě znaků se populace obou krajů neliší, např. stejný podíl v obou krajích žije s partnerem, podobná je struktura zaměstnání, průměrný měsíční příjem domácností, neliší se ani politickou orientací respondentů, pokud ji měříme jejich sebezaražením na škále levice-pravice. Na druhé straně, k významným rozdílům mezi kraji patří následující zjištěné skutečnosti:

- V Ústeckém kraji je oproti Kraji Vysočina více rozvedených a méně svobodných, což pravděpodobně souvisí s nižší religiozitou v tomto kraji.
- V Kraji Vysočina jsou v průměru větší domácnosti, v nichž má svůj příjem více lidí, takže i když jsou výdělky na Vysočině menší, v průměru početnější domácnosti mají stejné příjmy jako v průměru méně početné domácnosti z Ústeckého kraje, a svoji životní úroveň dokonce hodnotí pozitivněji.
- Oba kraje se významně liší strukturou osídlení; Kraj Vysočina je převážně venkovským krajem, zatímco Ústecký kraj patří mezi kraje vysoce urbanizované.

Ve strukturálních a kontextuálních charakteristikách krajů jsme hledali vysvětlění některých získaných poznatků o dopadech ekonomické krize. (General Linear Model Univariate Analysis pro tři agregátní indexy, souhrnně charakterizující A) vážnost problémů lidí v okolí, B) problémů vlastní domácnosti a C) problémů obce, v níž respondenti žijí, jako závisle proměnné.)

Za nejobecnější zjištěný poznatek lze považovat téměř stejné hodnocení dopadů ekonomické krize v Kraji Vysočina i v Ústeckém kraji. Přes značné rozdíly mezi kraji v mnoha ohledech, rozdíly v hodnocení dopadů ekonomické krize na domácnost a také na region, v němž respondenti žijí, jsou mezi kraji velmi malé a v žádném případě nejsou signifikantní. Dále, v obou krajích jsou dopady ekonomické krize na region hodnoceny jako silnější než dopady na vlastní rodinu. Tento poznatek se netýká speciálně ekonomické krize; hodnocení stavu celé spo-

lečnosti hůře než svého vlastního se opakovaně vyskytuje ve výzkumech české společnosti, přinejmenším v poslední dekádě.

Hodnocení dopadů ekonomické krize se začne v jednotlivých krajích rozcházet, když jsou dopady specifikovány do jednotlivých pozorovatelných nebo prožívaných situací v posledním roce, a to jednak ve vlastní domácnosti, jednak v domácnostech přátel, sousedů, známých. Každá situace, která představuje negativní dopad ekonomické krize, byla hodnocena hůře v Ústeckém kraji než v Kraji Vysočina a v obou krajích byla situace cizích domácností hodnocena hůře než vlastní. Největší problémy jsou pociťovány v poklesu spotřeby, tzn. že nákupy se odkládají nebo se nakupuje levnější zboží. Jenom o něco menší jsou problémy plynoucí z poklesu příjmů ze zaměstnání. Trojici problémů doplňuje čerpání úspor na pokrytí běžných potřeb. Uvedené se týká jak vlastních, tak cizích domácností. Rozdíly v hodnocení mezi jednotlivými kraji jsou spíše malé, ale signifikantní jsou rozdíly v čerpání úspor, nárůstu půjček a obtíží při splácení úvěrů. Ve všech těchto případech je možné podle hodnocení situací usuzovat, že problémy, resp. uvedené negativní dopady ekonomické krize, se vyskytují častěji v Ústeckém kraji než v Kraji Vysočina a týká se to domácností vlastních i domácností blízkých lidí.

Ekonomická krize dopadla i na obce, a obyvatelé o tom mají představu a něco si o tom myslí. Hodnocení kategorizovaných dopadů na obec v posledním roce má podobný reliéf jako hodnocení dopadů na vlastní a cizí domácnost: dopady jsou lidmi v Ústeckém kraji hodnoceny hůře než lidmi v Kraji Vysočina, i když signifikantní je rozdíl v hodnocení úbytku menších obchodů a služeb, jako jsou prodejny potravin nebo spotřebního zboží, opravy či kadeřnictví. Relativně nejvíce se podle respondentů zhoršila situace na pracovním trhu – více než čtyři z pěti respondentů uvedli, že v jejich obci přibyli nezaměstnaní. Nejméně často zmiňovali omezení či rušení veřejných služeb, jako jsou pošty, knihovny, školská nebo zdravotní zařízení. Vliv na toto hodnocení má především velikost obce a kraj (model C). V Ústeckém kraji hodnotí dopady krize na obec nejhůře lidé žijící ve větších městech; lidé žijící v menších městech a na vesnicích jsou shodně v hodnocení optimističtější. V Kraji Vysočina se však hodnocení dopadů krize na obec neliší; ve větších a menších městech je podobné.

„Výsledky analýz, které zjišťovaly, do jaké míry lze mezikrajské rozdíly v hodnocení dopadů krize přisoudit odlišnostem ve struktuře populace a ve struktuře osídlení obou krajů, lze shrnout následujícím způsobem: Hodnocení dopadů krize na vlastní domácnost je primárně podmíněno individuálními charakteristikami respondentů – především jejich příjmy a částečně i religiozitou. Zjištěné rozdíly mezi kraji jsou sekundárním efektem strukturálních odlišností mezi populacemi obou krajů. U hodnocení dopadů ekonomické krize „na lidi v oko-

lí“ a na obec, v níž respondenti žijí, je situace jiná. Individuální charakteristiky respondentů (rodinný stav, religiozita a příjmy) stejně jako velikost obce hrají v hodnocení významnou roli, i po kontrole jejich vlivu však rozdíly mezi kraji zůstávají podstatné, ačkoliv se zpravidla uplatňují v interakci se strukturálními proměnnými. Zatímco postoje obyvatel nejmenších obcí se v obou krajích příliš neliší, rozdíly mezi malými severočeskými městy a městy obdobné velikosti na Vysočině jsou zřejmé. Lidé, žijící v menších severočeských městech, jako jsou například Krupka, Rumburk, Štětí, Duchcov, Podbořany nebo Šluknov, hodnotí dopady ekonomické krize na lidi ve svém okolí jako daleko vážnější než lidé, kteří žijí v podobně velkých městech na Vysočině, jako jsou například Velké Meziříčí, Humpolec, Moravské Budějovice, Telč, Polná nebo Padov.“ (Kostecký, Bernard, kapitola 4)

Positivním poznatkem ve zjišťování dopadů ekonomické krize v krajích je, že respondenti měli tendenci hodnotit jednotlivé specifické projevy krize vzájemně konzistentně. Například ten, kdo viděl častěji než jiní respondenti mezi lidmi ve svém okolí ztrátu zaměstnání a pokles příjmů, hodnotil negativněji i schopnosti lidí splácet dluhy, byl přesvědčen o častějším výskytu čerpání finančních rezerv a brání si půjček na pokrytí běžných výdajů domácnosti, stejně jako o častějším omezování jejich spotřeby.

5.3. Strategie pro krizové situace

Ztráta zaměstnání jako hypotetická situace se týká více méně každého. Mít připravenou nějakou strategii pro tento případ je věcí promyšlení, co je člověk v takové situaci ochoten udělat, aby nové zaměstnání získal. Přičemž skutečné chování v případě ztráty zaměstnání může být daleko od promyšlených strategií. Aktivní strategie spočívající ve zvyšování kvalifikace a dalším vzdělávání je nejčastějším záměrem v obou krajích. Ani změna profese není vyloučená. Defenzivní strategie – pracovat za nižší mzdu nebo pracovat na nižší pozici – je také přijatelná. Zdánlivě nejsnazší možnost, hledat si zaměstnání dál od místa bydliště, je strategií méně přijatelnou, stejně jako práce na částečný úvazek. Součástí obou aktivních strategií je způsob, jak nové zaměstnání hledat. Existuje významný rozdíl mezi tím, jak by si počínali dotázaní v jednom a druhém kraji. Zatímco v Ústeckém kraji bylo nejčastěji volbou obrátit se na úřady práce, personální agenturu nebo inzerci, tedy veřejné instituce, v Kraji Vysočina to bylo nejčastěji využití kontaktů na známé. Na druhé straně přátelé, rodina, jako prostředkovatelé při hledání zaměstnání, jsou zastoupeni téměř stejně v obou krajích.

Finanční strategie domácností v situaci ekonomické krize lze popsat ve čtyřech typech.

První typ představují domácnosti hospodařící na principu předběžné opatrnosti; nemají sice problémy s hrazením svých běžných nákladů, ale přesto omezují svoji spotřebu, což může mít za cíl vytvořit si finanční rezervy pro případ eventuelních budoucích problémů. Takových domácností je v Kraji Vysočina významně více než v Ústeckém kraji. Pro tento typ jsou charakteristické domácnosti se středně vysokou životní úrovní a věřící.

Druhý typ domácností reprezentují ty, které hospodaří na principu nutnosti, „šetří, když je nutné“; mají problémy uhradit ze svého rozpočtu běžné výdaje, proto omezují spotřebu. Tento typ domácností je v Ústeckém kraji významně častější (34 %) než v Kraji Vysočina (24 %) a je to největší rozdíl ve finančních strategiích dvou krajů. Rozdíl mezi kraji lze připsat vyšší míře nezaměstnaných a vyššímu podílu chudých domácností závislých na sociálních dávkách, než je v Kraji Vysočina.

Třetí typ domácností tvoří domácnosti krizí neovlivněné, které nemají problémy hradit běžné potřeby ani neomezují svoji spotřebu. V obou krajích je takových domácností nejvíce. Čtvrtý, nejméně četný typ představují domácnosti, které neomezují svoji spotřebu, přestože jejich příjmy nestačí na krytí běžných potřeb a jsou nuceni doplňovat běžné příjmy z úspor nebo čerpáním půjček.

Váha strukturálních faktorů při vysvětlení rozdílů mezi kraji, jak ve strategiích zamýšlených pro případ ztráty zaměstnání, tak i ve finančních strategiích domácností, je malá. Větší část pozorovaných odlišností mezi Krajem Vysočina a Ústeckým krajem vzniká pod vlivem jiných faktorů, které nesouvisí s odlišnostmi ve struktuře obyvatel ani s odlišnostmi ve struktuře osídlení.

5.4. Sociální kapitál a krize

Poznátky této části analýz ukazují, že dobrými prediktory hodnocení dopadů krize na vlastní domácnost jsou důvěra, vztah k místu bydliště a občanská angažovanost jako dimenze sociálního kapitálu. Vliv dimenze sítí není statisticky významný. Vliv dimenzí sociálního kapitálu je tady oslaben ve prospěch strukturálních charakteristik, zvláště příjmu na osobu v domácnosti, poněkud méně ve prospěch velikostní kategorie obcí. Vliv sociálního kapitálu a kontrolních proměnných na hodnocení situace ostatních domácností dává velmi podobné výsledky. Prokazuje souvislost důvěry a vztahu k místu bydliště s hodnocením dopadů krize, dvě další dimenze s hodnocením nesouvisí.

Hodnocení dopadů krize na obec má trochu zajímavější výsledky. Z indikátorů sociálního kapitálu se uplatňuje vztah k místu bydliště stejně jako v hodnocení dopadů ekonomické krize na vlastní i cizí domácnost. Důvěra však přestává být signifikantním prediktorem, naopak se jím stává občanská participace. Více participující lidé hodnotí dopady krize jako méně závažné. Dimenze sítí získává také vliv v tom smyslu, že lidé více zapojení do sociálních sítí hodnotí dopady na obec jako závažnější. Ze strukturálních charakteristik má výrazný vliv velikost obce (v menších obcích hodnotí obyvatelé dopady krize jako méně problematické), vliv má i kraj (na Vysočině hodnotí lidé dopady krize jako méně závažné).

Souvislost sociálního kapitálu a strategií v krizové situaci ztráty zaměstnání je velmi srozumitelná. Defenzivní strategie – ochota pracovat za nižší mzdu, na nižší pozici či na částečný úvazek – s dimenzemi sociálního kapitálu nijak nesouvisí. Aktivní strategie – ochota pracovat ve větší vzdálenosti a ochota zvýšit si kvalifikaci – signifikantně souvisí se zapojením respondentů do sociálních sítí a s mírou jejich občanské participace. Lidé s rozsáhlejšími sítěmi a také lidé více participující jsou ochotnější než ostatní k uvažování o těchto dvou strategiích. Způsob, na který by se lidé spolehli při hledání nového zaměstnání, má zřetelnou souvislost se sociálním kapitálem. Lidé zapojení intenzivněji do sociálních sítí by se při hledání práce obrátili v první řadě na své známé. Mohli bychom říci, že se tady potvrzuje silný význam slabých vazeb.

5.5. Závěr

K poznatkům, které jsme již dříve získali v souvislosti se studii Kraje Vysočina [např. Majerová, Kostecký, Sýkora 2011], přibýly nyní poznátky o kraji, který je odlišný téměř ve všech aspektech, a to bez ohledu na ekonomickou krizi. Ústecký kraj má dlouhou hranici se Saskem, Kraj Vysočina je vedle Středočeského kraje jediný vnitrozemský. Ústecký kraj je území velmi heterogenní. Mezi jednotlivými částmi kraje jsou značné rozdíly, jak z hlediska přírodních podmínek, tak i z hlediska hospodářské struktury, hustoty osídlení a stavu životního prostředí. V jednotlivých okresech kraje se střídají zemědělské oblasti s výrazně průmyslovými, přičemž základní charakteristikou je industrializace a vysoká hustota obyvatel. Nezaměstnanost v kraji patří trvale k nejvyšším v republice, ale mzdy patří k průměru České republiky. Kraj Vysočina je charakterizován jako převážně zemědělský kraj s nízkou hustotou obyvatelstva. Nezaměstnanost je zde dlouhodobě buď na celorepublikovém průměru, nebo pod ním, a mzdy patří k nejnižším v republice. Většina obyvatel Ústeckého kraje žije ve městech, přičemž v kraji je pět měst s více než 50 tisíci obyvateli. V Kraji Vysočina je jen jedno

město s více než 50 tisíci obyvateli, a to krajské město Jihlava. K rozdílným charakteristikám krajů patří také rozdílné rodinné chování a rozdílná míra religiozity. Avšak oba tyto kraje patří k vzdělanostně podprůměrným. V obou krajích jsou nadprůměrně zastoupeny osoby se základním vzděláním a podíl vysokoškoláků patří v obou krajích k nejnižším v republice.

Soustředme se na sociální kapitál a jeho souvislosti a možnosti jeho působení v období nejistoty, které ekonomická krize představuje. Podle měř sociálního kapitálu, které byly ve studii využity, lze soudit, že sociální kapitál je vyšší v Kraji Vysočina než v Ústeckém kraji. Rovněž hodnoty v jednotlivých dimenzích sociálního kapitálu, za které považujeme sociální síť, důvěru, občanskou participaci a sounáležitost jedince s místem, kde žije, jsou v Kraji Vysočina vždy vyšší. Ale na druhé straně, sociální kapitál souvisí s reakcemi na problémy způsobené krizí jen velmi slabě a navíc se ukazuje, že jeho vliv je spíše funkcí působení jiných proměnných. Podařilo se prokázat pouze to, že občanská angažovanost souvisí s volbou aktivních strategií hledání zaměstnání a že lidé více zapojení do sociálních sítí tyto sítě častěji využívají jako primární zdroj informací o pracovních příležitostech. Uvedené souvislosti nejsou příliš silné a neopravňují nás k závěru, že sociální kapitál má výraznější vliv na vyrovnávání se s následky krize.

Potvrzuje se, že sociální kapitál nelze ovlivnit přímo, že jeho tvorba, jeho posilování je dlouhodobou záležitostí. Jenom individuální sociální kapitál má potenciál okamžitého vlivu na zmírnění dopadů ekonomické krize do individuálních životů. Ve veřejném prostoru však jde o veřejné politiky. Ani tady ovšem dlouhodobost neznamená vždycky dekády nebo dokonce století. Politikami, v našem případě v regionálním rozměru, lze ovlivnit jednotlivé dimenze sociálního kapitálu. Jinými slovy, prostřednictvím veřejných politik lze do sociálního kapitálu investovat [Rutten, Boekama 2007]. Jde především o budování sociálních vztahů v sociálních sítích, které angažují jednotlivce i organizace jako aktéry, přičemž důležité jsou vztahy rovnoprávnosti, otevřenosti a důvěry. Jako příklad lze uvést investice do public-private partnership. Dalším příkladem jsou místní akční skupiny, které v rámci programu LEADER iniciují spolupráci veřejného, soukromého a neziskového sektoru ve venkovském prostoru. Jiným příkladem jsou destinační společnosti, které rovněž přivádí ke spolupráci všechny tři sektory ve prospěch rozvoje cestovního ruchu v regionu. Všechny příklady představují sítě spíše rovných vztahů mezi aktéry, s potenciálem prohlubování vzájemné důvěry, udržování a potvrzování norem. Tento závěr může sloužit také jako doporučení tvůrcům regionálních politik.

Domníváme se, že předložená studie přispěla k poznání role sociálního kapitálu ve společnosti, která prochází ekonomickou krizí, a nabídla v prezentovaných

poznacích inspiraci pro praktiky, programy a politiky vlád, krajských a obecních samospráv a dalších institucí veřejného a soukromého sektoru.

Literatura

Rutten, R., F. Boekama (eds.). 2007. *The Learning Region*. Cheltenham: Edward Elgar.

Příloha

SOFARR

**ŠETŘENÍ KRAJE VYSOČINA A ÚSTECKÉHO KRAJE
ČÍSELNÍK
LISTOPAD 2010**

Úvod

Šetření je součástí rozšíření projektu „Sociální kapitál jako faktor ovlivňující regionální disparity a regionální rozvoj“, k němuž došlo v roce 2009. Projekt i jeho rozšíření podpořilo Ministerstvo pro místní rozvoj ČR na období 2007–2011 pod registračním číslem WD-13-07-1. Projekt je řešen oddělením Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.

Smyslem rozšíření projektu je analyzovat roli, jakou hraje sociální kapitál při překonávání negativních důsledků ekonomické krize obyvatelstvem, podniky a institucemi v České republice a při hledání nových možností a zdrojů ekonomického růstu na regionální úrovni. Budeme se ptát: Jak ovlivňuje sociální kapitál reakci lidí na negativní důsledky ekonomické krize (nezaměstnanost, omezení kupní síly, nucená změna zaměstnání, zhoršení pracovních podmínek, nedostatek zakázek...)? Mají lidé, podniky a instituce možnost využít sociální kapitál přítomný v místě jejich bydliště či působišť ke zmírnění důsledků ekonomické krize? Jaké ze složek sociálního kapitálu (důvěra, společenské normy a sociální sítě) mají největší roli? Jakým mechanismem tyto složky sociálního kapitálu ovlivňují reakci lidí na důsledky krize?

Sběr dat proběhl dotazníkovým šetřením na reprezentativním souboru občanů Kraje Vysočina a Ústeckého kraje starších 15 let v listopadu 2009. Nástrojem sběru dat byl formalizovaný standardizovaný rozhovor. Výběr reprezentativních souborů občanů byl kvótní vzhledem k pohlaví, věku, vzdělání a velikosti sídla. Z Kraje Vysočina je 526 dotazníků, z Ústeckého kraje 510. Šetření uskutečnilo Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.

Předkládaný číselník obsahuje znění otázek, předepsané odpovědi a frekvence získaných odpovědí vyjádřené v procentech.

listopad 2010

KRAJ VYSOČINA

OV.1 „Jak jste celkově spokojen se svým životem?“

Jste velmi spokojen,	19,2
spíše spokojen,	48,3
ani spokojen, ani nespokojen,	18,4
spíše nespokojen,	11,0
velmi nespokojen?“	2,5
NEVÍ	0,6

PI.1. „Řekněte prosím, důvěřujete

ROZHODNĚ ÚVĚŘUJE	SPÍŠE DŮVĚŘUJE	SPÍŠE NEDŮVĚŘUJE		ROZHODNĚ NEDŮVĚŘUJE		NEVÍ
1	2	3	4	3	4	9
		1	2	3	4	9
a) prezidentovi republiky,		13,9	46,2	28,7	9,1	2,1
b) vládě ČR,		7,2	27,4	38,2	25,9	1,3
c) Poslanecké sněmovně ČR,		2,3	14,1	48,7	33,3	1,7
d) Senátu ČR,		2,1	15,8	43,7	35,4	3,0
e) svému krajskému zastupitelstvu,		4,8	45,6	28,5	10,3	10,8
f) svému obecnímu zastupitelstvu,		18,3	49,2	19,4	10,8	2,3
g) systému sociálního zabezpečení,		6,5	34,6	35,6	19,2	4,2
h) veřejnoprávním médiím a novinářům,		4,9	36,3	35,6	21,9	1,3
i) policii,		10,6	43,2	31,6	13,5	1,1
j) státní správě, úřadům,		4,6	39,5	38,2	15,4	2,3
k) soudům,		6,3	39,7	29,5	18,6	5,9
l) velkým podnikům a společnostem?“		2,5	28,1	40,7	19,8	8,9

PV.1 „Představte si, že by příští týden byly volby do Poslanecké sněmovny. Šel byste volit?“

Rozhodně ano,	32,1
spíše ano,	22,6
spíše ne,	13,9
rozhodně ne,	20,2
nebo nevíte?“	5,3
NEMÁ VOLEBNÍ PRÁVO	5,9

PV.4 „Pokud byste k volbám šel, kterou stranu byste volil?“

Politická strana	
ČSSD	24,5
ODS	20,3
KSČM	13,2
KDU-ČSL	9,5
Strana zelených	2,9
TOP 09	12,1
Věci veřejné	2,4
Žádná	0,3
Jiná strana	2,4
Ostatní výroky	0,5
Neví	12,1

PV.5 „I když nevíte, jakou stranu byste volil, je Vám některá strana sympatičtější, bližší než jiná? Pokud ano, která to je?“

ČSSD	16,7
ODS	16,7
KSČM	5,6
Strana Zelených	5,6
TOP 09	7,4
Věci veřejné	3,7
Žádná	25,9
Jiná strana	1,9
Ostatní výroky	5,6
Neví	11,1

L.25 „Zhodnoťte prosím, do jaké míry Vaši domácnost v letošním roce zasáhla ekonomická krize?“

Velmi silně,	10,5
poměrně silně,	19,4
jen slabě,	45,0
vůbec ji nezasáhla.“	23,8
neví	1,3

L.26 „Zhodnoťte prosím, do jaké míry Váš region v letošním roce zasáhla ekonomická krize?“

Velmi silně,	18,8
poměrně silně,	48,7
jen slabě,	23,4
vůbec ho nezasáhla.“	2,5
neví	6,7

L.1 „Lidé někdy bezplatně pomáhají při různých činnostech, jako je například pomoc starým, nemocným nebo sociálně slabým občanům, práce s dětmi nebo mládeží, organizování kulturních či sportovních akcí, péče o životní prostředí atp. Zúčastnil jste se Vy v uplynulých 12 měsících nějaké takové nebo podobné dobrovolné činnosti?“

ANO	33,1
NE	64,6
neví	2,3

L.2 „V kolika organizacích jste členem a v kolika z nich vykonáváte nějakou funkci. Jste členem...“

a) spolku, zájmového sdružení (např. dobrovolní hasiči, filatelisté, sdružení na ochranu přírody)	V kolika organizacích je členem
V jedné	16,6
Ve dvou	1,0
Ve třech	0,4
Není členem žádné organizace z dané skupiny	82,0

a) spolku, zájmového sdružení (např. dobrovolní hasiči, filatelisté, sdružení na ochranu přírody)	V kolika vykonáváte nějakou funkci
V jedné	3,7
Ve dvou	0,2
Nevykonává žádné funkce	96,1

b) tělovýchovné nebo sportovní organizace	V kolika organizacích je členem
V jedné	18,1
Ve dvou	0,2
Ve třech	0,4
Není členem žádné organizace z dané skupiny	81,3

b) tělovýchovné nebo sportovní organizace	V kolika vykonáváte nějakou funkci
V jedné	4,2
Nevykonává žádné funkce	95,8

c) politické strany, hnutí	V kolika organizacích je členem
V jedné	2,4
Není členem žádné organizace z dané skupiny	97,6

c) politické strany, hnutí	V kolika vykonáváte nějakou funkci
V jedné	0,4
Nevykonává žádné funkce	99,6

d) charitativní organizace	V kolika organizacích je členem
V jedné	2,0
Není členem žádné organizace z dané skupiny	98,0

d) charitativní organizace	V kolika vykonáváte nějakou funkci
V jedné	0,6
Nevykonává žádné funkce	99,4

e) profesního sdružení (např. Česká advokátní komora, Česká stomatologická komora, Svaz vinařů České republiky, Filmový a televizní svaz)	V kolika organizacích je členem
V jedné	2,0
Není členem žádné organizace z dané skupiny	98,0

e) profesního sdružení (např. Česká advokátní komora, Česká stomatologická komora, Svaz vinařů České republiky, Filmový a televizní svaz)	V kolika vykonáváte nějakou funkci
V jedné	0,6
Nevykonává žádné funkce	99,4

f) odborů	V kolika organizacích je členem
V jedné	2,0
Není členem žádné organizace z dané skupiny	98,0

f) odborů	V kolika vykonáváte nějakou funkci
V jedné	0,6
Nevykonává žádné funkce	99,4

g) jiné organizace?	V kolika organizacích je členem
V jedné	4,2
Není členem žádné organizace z dané skupiny	95,8

g) jiné organizace?	V kolika vykonáváte nějakou funkci
V jedné	1,0
Nevykonává žádné funkce	99,0

L.3 „Jak často se scházíte s následujícími lidmi:

	KAŽDÝ DEN	ALESPOŇ JEDNOU TÝDNĚ	ALESPOŇ JEDNOU ZA MĚSÍC	MÉNĚ ČASTO	NEVÍ
	1	2	3	4	9
a) blízcí přátelé,	19,2	48,1	26,0	6,3	0,4
b) rodina, příbuzní,	45,4	39,2	12,5	2,9	0,0
c) sousedé,	16,0	31,2	20,7	31,2	0,4
d) známí (z práce, ze spolků apod.)?"	13,5	25,9	25,9	32,6	2,1

L.4 „Jak často jste s těmito lidmi v kontaktu prostřednictvím internetu nebo telefonu?“

	KAŽDÝ DEN	ALESPOŇ JEDNOU TÝDNĚ	ALESPOŇ JEDNOU ZA MĚSÍC	MÉNĚ ČASTO	NEVÍ
	1	2	3	4	9
a) blízcí přátelé,	22,7	42,4	17,2	17,2	0,6
b) rodina, příbuzní,	33,8	42,9	8,6	14,1	0,6
c) sousedé,	4,2	12,2	13,0	65,6	5,0
d) známí (z práce, ze spolků apod.)?“	9,0	23,1	23,9	40,6	3,4

L.6 „V životě se občas objevují situace, kdy je člověk bezradný a neví, co má dělat. Co se týká Vás osobně, máte pocit, že si dokážete sám poradit ve složitějších situacích, do kterých se v životě dostáváte?“

Vždy nebo téměř vždy,	20,8
většinou ano,	64,2
většinou ne,	12,2
nikdy nebo téměř nikdy?“	2,3
NEVÍ	0,6

L.7 „Jak často se na Vás obracejí jiní lidé s tím, abyste jim pomohl řešit nějaký problém, obtížnou životní situaci, nebo abyste uplatnil svůj vliv v jejich prospěch?“

Nikdy,	7,6
zřídka,	32,2
občas,	40,0
docela často,	16,4
velmi často?“	2,7
NEVÍ	1,1

L.8 „A když se Vy sám dostanete do obtížné situace, znáte lidi, které můžete požádat o pomoc?“

Neznáte žádné,	1,5
znáte jich velmi málo,	45,9
poměrně dost,	39,4
hodně,	11,4
velmi mnoho?“	1,3
NEVÍ	0,4

L.9 „Pokud byste hledal novou práci, na koho byste se nejdříve obrátil?“

Na rodinu,	15,3
na přátele,	19,7
na známé,	30,1
na úřad práce, pracovní agenturu, inzerci, atp.	26,4
nebo na někoho jiného? Na koho?“ VYPIŠTE KOHO:	3,4
NEVÍ	5,0

L.27 „Pokud byste ztratil práci, co byste byl ochoten udělat pro získání nového zaměstnání?“

	URČITĚ ANO	SPIŠE ANO	SPIŠE NE	URČITĚ NE	NEDOVEDE POSOUDIT
	1	2	3	4	9
a) Pracovat za nižší mzdu,	17,4	46,4	19,7	10,0	6,5
b) pracovat na nižší pozici,	20,3	50,6	16,9	5,4	6,9
c) hledat zaměstnání ve větší vzdálenosti od místa bydliště,	15,9	30,1	28,5	19,9	5,6
d) změnit profesi,	23,4	44,8	17,6	7,7	6,5
e) zvýšit si kvalifikaci, dále se vzdělávat,	37,0	35,6	15,9	6,1	5,4
f) pracovat na částečný úvazek,	16,9	35,1	26,1	15,5	6,5
g) něco jiného?“	4,9	3,8	3,8	11,2	76,4

L.10 „Myslíte, že druhým lidem je možné důvěřovat, nebo opatrnosti nikdy nezbývá?”

Je možné jim důvěřovat,	17,5
opatrnosti nikdy nezbývá,	76,6
nevíte, těžko říci?“	5,9

L.11 „Myslíte si, že většina lidí, když se jim naskytne příležitost, se Vás pokusí jen využít, anebo se k Vám zachovají poctivě?”

Většina se Vás pokusí využít,	39,7
většina se zachová poctivě.“	47,9
neví	12,4

L.12 „Budu Vám postupně číst různé druhy lidského chování a Vy mi, prosím, řekněte, do jaké míry je považujete za morálně přijatelné. Odpovídejte pomocí karty, kde 1 znamená, že je nepovažujete za přijatelné za žádných okolností, a 10 naopak, že jsou přijatelné podle Vás kdykoliv.“

	NEPŘIJATELNÉ ZA ŽÁDNÝCH OKOLNOSTÍ						PŘIJATELNÉ KDYKOLIV				NEVÍ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
a) Uvést nepravdivé údaje v žádosti o sociální podporu.	52,3	14,6	8,6	6,3	4,4	2,3	1,9	3,4	1,5	1,9	2,9
b) Vzít nebo dát úplatek.	39,5	11,4	12,4	8,9	9,9	4,8	3,4	4,9	1,7	1,7	1,3
c) Jet načerno ve vlaku, autobuse, tramvaji či metru.	34,6	12,7	10,5	8,2	11,8	6,8	2,3	5,3	2,7	3,8	1,3
d) Nechat si nalezené peníze.	32,5	14,1	11,4	5,1	9,1	5,5	4,0	5,1	3,4	7,0	2,7
e) Nepřiznat všechny příjmy či majetek při placení daní.	39,7	11,8	9,9	8,2	7,8	5,5	4,8	4,0	3,0	3,8	1,5
f) Parkovat na místě vyhrazeném pro invalidy.“	64,1	11,4	7,8	3,0	4,8	2,7	1,5	1,5	1,3	1,3	0,6

L.32 „Jak jste celkově spokojen se životem v místě Vašeho bydliště?”

Jste velmi spokojen,	20,3
spíše spokojen,	55,5
ani spokojen, ani nespokojen,	17,7
spíše nespokojen,	4,6
velmi nespokojen?“	1,5
NEVÍ	0,4

L.13 „Řekl byste, že se lidé ve Vaší obci/čtvrti snaží si navzájem pomáhat, nebo že se starají jen o sebe?”

Lidé se snaží si pomáhat,	40,1
lidé se starají jen o sebe.“	54,6
neví	5,3

L.14 „Mezi lidmi žijícími ve stejném městě či obci existují často rozdíly a nerovnosti. Do jaké míry následující rozdíly a nerovnosti rozdělují lidi ve Vašem městě/Vaší obci?”

	VELMI ROZDĚLUJÍ	SPÍŠE ROZDĚLUJÍ	SPÍŠE NEROZDĚLUJÍ	VŮBEC NEROZDĚLUJÍ	NEVÍ
	1	2	3	4	9
a) Nerovnosti ve vzdělání,	5,7	30,4	46,4	14,3	3,2
b) nerovnosti v majetku,	21,5	41,1	27,0	8,0	2,5
c) rozdíly v náboženském vyznání,	5,9	14,7	45,9	27,4	6,1
d) národnostní a etnické rozdíly,	12,2	31,2	28,9	21,5	6,3
e) rozdíly v politických názorech,	9,1	29,5	44,1	13,3	4,0
f) rozdíly mezi starousedlíky a nově přistěhovalými,	5,3	29,8	41,6	20,7	2,5
g) nerovnosti mezi muži a ženami,	2,3	13,1	41,3	41,1	2,3
h) rozdíly mezi starou a mladou generací?“	15,6	35,4	35,7	11,2	2,1

L.17 „Chtěl byste zůstat v místě Vašeho nynějšího bydliště natrvalo?”

Rozhodně ano,	48,3
spíše ano,	31,6
spíše ne,	10,8
rozhodně ne.“	5,7
NEVÍ	3,6

L.19 „Jak často navštěvujete akce pořádané nějakou místní organizací (veřejná setkání, slavnosti, kulturní akce, zábavy, plesy atp.)?”

Velmi často,	5,7
často,	19,2
občas,	58,0
nikdy?“	16,5
NEVÍ	0,6

L.20 „Existují různé formy politických a občanských aktivit, jimiž lidé vyjadřují své názory o veřejném dění. Prosím, u každé řekněte, zda jste se na ní v uplynulých 12 měsících podílel:

	1 Podílel	2 Nepodílel	9 Neví
a) podpis petice,	14,4	84,8	0,8
b) účast na demonstraci,	2,5	97,5	0,0
c) peněžité dar nebo příspěvek na občanské aktivity (KUŘE – Pomozte dětem, Bílá pastelka apod., oprava kapličky),	56,8	43,0	0,2
d) veřejná diskuze (veřejné setkání, internetová diskuze atp.),	18,5	81,3	0,2
e) jiné?	2,4	41,6	55,0

L.22 „Řekněte, prosím, nakolik souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími názory.

	ROZHODNĚ SOUHLASÍ	SPÍŠE SOUHLASÍ	SPÍŠE NESOUHLASÍ	ROZHODNĚ NESOUHLASÍ	NEVÍ
	1	2	3	4	9
a) Většina těch, kdo mají moc, se pokouší využít lidi, jako jsem já.	17,9	37,3	31,0	9,7	4,2
b) Lidé, jako jsem já, se cítí být vyřazeni z toho, co se kolem děje.	9,9	25,7	43,9	18,6	1,9
c) Co si myslí lidé jako já, nemá moc velkou váhu.	17,4	43,7	27,9	8,2	2,9
d) Ti, kdo řídí republiku, se ve skutečnosti nezajímají o lidi, jako jsem já.	42,2	35,7	15,6	4,6	1,7
e) Co se stane lidem, jako jsem já, ve skutečnosti nezajímá ty, kdo řídí obec/město.“	17,5	33,5	38,0	7,6	3,4

L.23 „Stal jste se někdy v minulosti Vy nebo někdo z Vašich blízkých obětí trestného činu?”

	1 - ANO	2 - NE
a) Někdo z Vašich blízkých,	22,2	77,8
b) Vy osobně?“	12,7	87,3

L.28 „Když si představíte své přátele nebo známé, s nimiž se často stýkáte, kde jich bydlí nejvíc?”

Ve stejném domě, ulici jako Vy,	8,8
jinde ve městě, v obci,	56,0
jinde v okolí města, obce,	23,0
bydlí někde jinde,	11,8
nebo nemáte žádné přátele ani známé, s nimiž byste se stýkal?“	0,4
NEVÍ	0,0

L.16 „Kde jste vyrůstal?”

V obci, městě, kde bydlíte, v jejím/jeho blízkém okolí, jinde v tomto kraji, mimo tento kraj?”	49,4 25,9 14,1 10,6
NEVÍ	0,0

L.18 „S čím si v první řadě spojujete svůj domov?”

Jen se svým domem, bytem, s ulicí či čtvrtí, kde bydlíte, s celým městem/obcí, s celým krajem, s něčím jiným? S čím?” VYPIŠTE:	27,4 12,2 43,3 10,6 6,1
NEVÍ	0,4

L.29 „Zhodnoťte, zda se v posledním roce ve Vaší obci ve větší míře než dříve objevuje:

	ROZHODNĚ ANO	SPÍŠE ANO	SPÍŠE NE	ROZHODNĚ NE	NEVÍ
	1	2	3	4	9
a) přibývající nezaměstnaní,	36,4	37,9	17,5	2,5	5,7
b) omezení či zrušení menších provozů (farem, dílen, výrobních provozoven potravinářského průmyslu apod.),	19,0	36,8	27,8	10,1	6,3
c) omezení či zrušení menších obchodů a služeb (prodejen potravin, spotřebního zboží, opraven, kadeřnictví apod.),	14,1	28,8	36,0	18,3	2,9
d) omezení či zrušení veřejných služeb (pošt, knihoven školských zařízení, zdravotní zařízení apod.),	4,8	13,7	46,7	30,9	4,0
e) omezení či zrušení zájmových a společenských organizací pro dospělé (klubů, spolků apod.),	4,0	8,2	45,7	26,9	15,2
f) něco jiného?”	2,3	1,0	4,5	10,5	81,8

L.30 „Řekněte, zda se v posledním roce ve Vaší domácnosti ve větší míře než dříve objevuje:

	1 - ANO	2 - NE	9 - NEVÍ
a) Pokles příjmů ze zaměstnání,	40,2	56,2	3,6
b) ztráta zaměstnání,	18,1	80,8	1,1
c) čerpání úspor na běžné životní potřeby,	30,7	65,9	3,4
d) nárůst půjček na běžné životní potřeby,	8,6	89,5	1,9
e) obtíže při splácení úvěrů a hypoték,	13,5	84,6	1,9
f) pokles spotřeby (odklad nákupů nebo nákupy levnějších potravin a zboží),	49,1	48,0	2,9
g) něco jiného?”	4,1	27,6	68,4

L.31 „Zhodnoťte, zda se v posledním roce v domácnostech ve Vašem okolí (příbuzní, přátelé, sousedé, známí) ve větší míře než dříve objevuje:

	1- ANO	2 - NE	9 - NEVÍ
a) pokles příjmů ze zaměstnání,	56,3	21,4	22,3
b) ztráta zaměstnání,	56,7	34,7	8,6
c) čerpání úspor na běžné životní potřeby,	35,7	28,2	36,1
d) nárůst půjček na běžné životní potřeby,	21,8	40,3	38,0
e) obtíže při splácení úvěrů a hypoték,	32,3	34,4	33,4
f) pokles spotřeby (odklad nákupů nebo nákupy levnějších potravin a zboží),	49,8	23,7	26,5
g) něco jiného?”	2,7	19,6	77,8

„Na závěr dovolte už jen pár otázek nezbytných pro možnost statistického zpracování výsledků výzkumu.”

L.33 „Domníváte se, že se ekonomická situace Vaší domácnosti v dohledné době:

zlepší,	11,8
zůstane stejná,	59,6
zhorší.”	21,9
neví	6,7

L.24 „V kolika cizích jazycích se domluvíte?“

	1	2	3	4	Žádným
Kolika jazyky se domluvíte?	42,9	21,0	5,5	1,0	29,7

IDE.2 „Kolik je Vám let?“

15–19let	8,2
20–29let	18,0
30–44let	26,0
45–59 let .	23,3
60 a více let	24,5

IDE.5a „Pokuste se zařadit do některé skupiny.“

Student, učeň	10,6
Nepracující důchodce	24,0
Nezaměstnaný	5,6
V domácnosti/na mateřské dovolené	4,2
Podnikatel se 3 a více zaměstnanci	1,7
Samostatně činný 1–2 zaměstnanci	1,0
Samostatně činný bez zaměstnanců	5,4
Vyšší odborný zaměstnanec	7,7
Nižší odborný zaměstnanec	7,3
Řadový úředník	4,8
Provozní pracovník ve službách a obchodě	6,9
Dělník vyučený v oboru práce	13,6
Dělník nevyučení v oboru práce	4,6
Fyzicky pracující člen zem. družstva/zem. dělník	1,0
Vedoucí, řídicí pracovník	1,7

IDE.5b „V jakém odvětví pracujete?“

Zemědělství a myslivost, lesní hospodářství	4,8
Dobývání nerostných surovin	1,0
Zpracovatelský průmysl	21,7
Výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody	5,2
Stavebnictví	14,5
Obchod, opravy motorových vozidel a spotřebního zboží	11,0
Pohostinství a ubytování	6,2
Doprava, skladování, pošty a telekomunikace	3,8
Peněžnictví a pojišťovnictví	2,4
Nemovitosti, služby pro podniky, výzkum a vývoj, IT	1,0
Veřejná správa, obrana, sociální pojištění	4,8
Školství	9,7
Zdravotnictví, veterinární a sociální činnosti	4,8
Ostatní veřejné, sociální a osobní služby	7,9
Domácnosti zaměstnávající personál	0,3
Mezinárodní organizace a spolky	0,7

PO.2 „V politice lidé někdy hovoří o pravici a levici. Kam byste se sám zařadil na této stupnici?“

LEVICE					PRAVICE						
L	L	L	L	L	STŘED	P	P	P	P	P	Neví
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
4,8	4,6	7,3	7,1	8,2	26,3	6,3	8,8	9,9	3,6	4,8	8,4

IDE.1 „Považujete životní úroveň Vaší domácnosti

za velmi dobrou,	6,1
za spíše dobrou,	40,3
ani dobrou, ani špatnou,	40,5
za spíše špatnou,	10,3
nebo za velmi špatnou?“	2,5
NEVÍ	0,4

IDE.10 „Jaký je obvyklý čistý měsíční příjem celé Vaší domácnosti, tj. když sečtete příjem všech členů domácnosti? Pokud nevíte přesně, odhadněte prosím alespoň přibližnou částku.“

IDE.10a „A jaký je Váš celkový čistý měsíční příjem, tj. příjem pouze Vaší osoby? Pokud nevíte přesně, odhadněte prosím alespoň přibližnou částku.“

IDE.6 „Jaké je Vaše nejvyšší ukončené vzdělání?“

NEDOKONČENÉ ZÁKLADNÍ	1,1
DOKONČENÉ ZÁKLADNÍ	21,3
VYUČENÍ	27,6
STŘEDNÍ BEZ MATUREITY	14,4
STŘEDNÍ ODBORNÉ S MATUREITOU	17,5
STŘEDNÍ VŠEOBECNÉ S MATUREITOU	7,4
VYŠŠÍ ODBORNÉ	0,6
BAKALÁŘSKÉ	0,6
ÚPLNÉ VYSOKOŠKOLSKÉ	9,5

IDE.3a „Jste

svobodný, svobodná,	28,9
ženatý, vdaná, (příp. žijete v registrovaném partnerství)	54,2
rozvedený, rozvedená,	9,7
vdovec, vdova.“	7,2
NEVÍ	0,0

IDE.3b „Žijete ve Vaší domácnosti s manželem/kou nebo se stálým partnerem/kou?“

Ano,	61,8
ne.“	38,2

IDE.13 „Kolik členů včetně Vás má Vaše domácnost? Nezapomeňte započítat do celkového počtu také sebe.“

Počet členů domácnosti	
1	13,0
2	30,5
3	18,9
4	25,1
5	8,6
6	2,7
7	1,0
8	0,4

IDE.12 „Máte nezaopatřené děti? Pokud ano, kolik?“

Jedno nezaopatřené dítě,	14,7
dvě nezaopatřené děti,	15,4
tři nezaopatřené děti,	3,6
čtyři nebo více nezaopatřených dětí,	0,4
nemáte žádné nezaopatřené dítě.“	65,9

IDE.57 „Kolik členů Vaší domácnosti je v současnosti ekonomicky aktivních (vykonává placené zaměstnání)? Pokud jste Vy sám ekonomicky aktivní, započítejte do celkového počtu také sebe.“

Počet ekonomicky aktivních v domácnosti	
1	24,5
2	40,8
3	9,0
4	3,3
5	0,6
6	0,6
Žádný ekonomicky aktivní člen domácnosti	21,3

IDE.7 „Ke které církvi nebo náboženskému společenství se hlásíte?“

Římskokatolické	43,2
Protestantské	2,5
Jiné	2,5
Není věřící	51,0
Neví	0,8

IDE.19 „Do jaké velikostní kategorie patří obec, ve které bydlíte?“

Velké město	27,2
Předměstí velkého města nebo sídlo v bezprostřední blízkosti velkého města	14,4
Středně velké město	10,3
Malé město	14,6
Velká vesnice	25,9
Malá vesnice, osada, samota	7,0
NEVÍ	0,6

IDE.8 DOTÁZANÝ JE:

MUŽ = 1	49,2
ŽENA = 2	50,8

ÚSTECKÝ KRAJ**OV.1 „Jak jste celkově spokojen se svým životem?“**

Jste velmi spokojen,	12,0
spíše spokojen,	41,0
ani spokojen, ani nespokojen,	29,8
spíše nespokojen,	12,4
velmi nespokojen?“	4,9
NEVÍ	0,0

PI.1 „Řekněte prosím, důvěřujete

	ROZHODNĚ DŮVĚŘUJE	SPIŠE DŮVĚŘUJE	SPIŠE NEDŮVĚŘUJE	ROZHODNĚ NEDŮVĚŘUJE	NEVÍ
	1	2	3	4	9
a) prezidentovi republiky,	24,1	41,0	29,8	12,4	4,9
b) vládě ČR,	8,4	30,0	35,7	23,7	2,2
c) Poslanecké sněmovně ČR,	3,9	17,1	42,5	34,3	2,2
d) Senátu ČR,	3,5	19,8	40,6	32,7	3,3
e) svému krajskému zastupitelstvu,	4,7	30,6	38,0	19,4	7,3
f) svému obecnímu zastupitelstvu,	9,8	38,2	31,8	16,9	3,3
g) systému sociálního zabezpečení,	4,5	32,5	35,1	23,5	4,3
h) veřejnoprávním médiím a novinářům,	4,9	42,2	32,5	18,6	1,8
i) policii,	8,8	41,6	35,7	12,5	1,4
j) státní správě, úřadům,	6,3	43,9	34,3	13,3	2,2
k) soudům,	8,8	35,5	32,4	18,8	4,5
l) velkým podnikům a společnostem?“	3,9	31,8	36,7	18,4	9,2

PV.1 „Představte si, že by příští týden byly volby do Poslanecké sněmovny. Šel byste volit?“

Rozhodně ano,	23,9
spíše ano,	26,1
spíše ne,	13,7
rozhodně ne,	27,6
nebo nevíte?“	4,1
NEMÁ VOLEBNÍ PRÁVO	4,5

PV.4 „Pokud byste k volbám šel, kterou stranu byste volil?“

Politická strana	
ČSSD	25,5
ODS	24,3
KSČM	17,6
KDU-ČSL	2,9
Strana zelených	5,9
TOP 09	9,4
Věci veřejné	2,3
Žádná	0,6
Jiná strana	3,5
Ostatní výroky	1,5
Neví	6,5

PV.5 „I když nevíte, jakou stranu byste volil, je Vám některá strana sympatičtější, bližší než jiná? Pokud ano, která to je?“

ČSSD	18,8
ODS	12,5
KSČM	3,1
KDU-ČSL	3,1
Strana Zelených	9,4
TOP 09	15,6
Žádná	21,9
Jiná strana	15,6

L.25 „Zhodnoťte prosím, do jaké míry Vaši domácnost v letošním roce zasáhla ekonomická krize?“

Velmi silně,	10,6
poměrně silně,	25,7
jen slabě,	38,2
vůbec ji nezasáhla.“	23,7
NEVÍ	1,8

L.26 „Zhodnoťte prosím, do jaké míry Váš region v letošním roce zasáhla ekonomická krize?“

Velmi silně,	23,1
poměrně silně,	40,4
jen slabě,	20,8
vůbec ho nezasáhla.“	2,5
neví	13,1

L.1 „Lidé někdy bezplatně pomáhají při různých činnostech jako je například pomoc starým, nemocným nebo sociálně slabým občanům, práce s dětmi nebo mládeží, organizování kulturních či sportovních akcí, péče o životní prostředí atp. Zúčastnil jste se Vy v uplynulých 12 měsících nějaké takové nebo podobné dobrovolné činnosti?“

ANO	23,7
NE	75,1
neví	1,2

L.2. V kolika organizacích jste členem a v kolika z nich vykonáváte nějakou funkci. Jste členem...

a) spolku, zájmového sdružení (např. dobrovolní hasiči, filatelisté, sdružení na ochranu přírody),	V kolika organizacích je členem
V jedné	14,6
Ve dvou	1,2
Ve třech	0,2
Není členem žádné organizace z dané skupiny	83,9

a) spolku, zájmového sdružení (např. dobrovolní hasiči, filatelisté, sdružení na ochranu přírody),	V kolika vykonáváte nějakou funkci
V jedné	4,9
Ve dvou	0,0
Nevykonává žádné funkce	95,1

b) tělovýchovné nebo sportovní organizace,	V kolika organizacích je členem
V jedné	16,2
Ve dvou	1,0
Ve třech	0,4
Ve čtyřech	0,2
Není členem žádné organizace z dané skupiny	82,2

b) tělovýchovné nebo sportovní organizace,	V kolika vykonáváte nějakou funkci
V jedné	4,9
Ve dvou	0,2
Nevykonává žádné funkce	94,9

c) politické strany, hnutí,	V kolika organizacích je členem
V jedné	3,9
Ve dvou	0,2
Není členem žádné organizace z dané skupiny	95,9

c) politické strany, hnutí,	V kolika vykonáváte nějakou funkci
V jedné	1,6
Nevykonává žádné funkce	98,4

d) charitativní organizace,	V kolika organizacích je členem
V jedné	2,6
Ve dvou	0,4
Není členem žádné organizace z dané skupiny	97,0

d) charitativní organizace,	V kolika vykonáváte nějakou funkci
V jedné	1,2
Ve dvou	0,4
Nevykonává žádné funkce	98,4

e) profesního sdružení (např. Česká advokátní komora, Česká stomatologická komora, Svaz vinařů České republiky, Filmový a televizní svaz),	V kolika organizacích je členem
V jedné	2,8
Není členem žádné organizace z dané skupiny	97,2

e) profesního sdružení (např. Česká advokátní komora, Česká stomatologická komora, Svaz vinařů České republiky, Filmový a televizní svaz),	V kolika vykonáváte nějakou funkci
V jedné	0,8
Nevykonává žádné funkce	99,2

f) odborů,	V kolika organizacích je členem
V jedné	10,6
Není členem žádné organizace z dané skupiny	89,4

f) odborů,	V kolika vykonáváte nějakou funkci
V jedné	1,8
Nevykonává žádné funkce	98,2

g) jiné organizace?	V kolika organizacích je členem
V jedné	3,3
Není členem žádné organizace z dané skupiny	96,7

g) jiné organizace?	V kolika vykonáváte nějakou funkci
V jedné	0,8
Nevykonává žádné funkce	99,2

L.3 „Jak často se scházíte s následujícími lidmi:

	KAŽDÝ DEN	ALESPŮJ JEDNOU TÝDNĚ	ALESPŮJ JEDNOU ZA MĚSÍC	MÉNĚ ČASTO	NEVÍ
	1	2	3	4	9
a) blízcí přátelé,	21,0	51,4	22,4	5,3	0,0
b) rodina, příbuzní,	39,0	44,7	12,5	3,7	0,0
c) sousedé,	10,6	26,1	25,9	36,3	1,2
d) známí (z práce, ze spolků apod.)?“	10,6	27,1	30,6	29,8	2,0

L.4 „Jak často jste s těmito lidmi v kontaktu prostřednictvím internetu nebo telefonu?

	KAŽDÝ DEN	ALESPŮJ JEDNOU TÝDNĚ	ALESPŮJ JEDNOU ZA MĚSÍC	MÉNĚ ČASTO	NEVÍ
	1	2	3	4	9
a) blízcí přátelé,	25,5	46,3	14,1	13,1	1,0
b) rodina, příbuzní,	38,0	38,2	8,6	14,3	0,8
c) sousedé,	3,9	12,2	17,3	59,6	7,1
d) známí (z práce, ze spolků apod.)?“	9,4	23,3	27,3	35,9	4,1

L.6 „V životě se občas objevují situace, kdy je člověk bezradný a neví, co má dělat. Co se týká Vás osobně, máte pocit, že si dokážete sám poradit ve složitějších situacích, do kterých se v životě dostáváte?

Vždy nebo téměř vždy,	22,4
většinou ano,	60,0
většinou ne,	15,3
nikdy nebo téměř nikdy?“	0,8
NEVÍ	1,6

L.7 „Jak často se na Vás obracejí jiní lidé s tím, abyste jim pomohl řešit nějaký problém, obtížnou životní situaci, nebo abyste uplatnil svůj vliv v jejich prospěch?

Nikdy,	8,0
zřídka,	36,7
občas,	38,4
docela často,	13,1
velmi často?“	3,5
NEVÍ	0,2

L.8 „A když se Vy sám dostanete do obtížné situace, znáte lidi, které můžete požádat o pomoc?

Neznáte žádné,	3,7
znáte jich velmi málo,	51,0
poměrně dost,	38,4
hodně,	4,9
velmi mnoho?“	1,2
NEVÍ	0,8

L.9 „Pokud byste hledal novou práci, na koho byste se nejdříve obrátil?”

Na rodinu,	17,7
na přátele,	21,0
na známé,	20,4
na úřad práce, pracovní agenturu, inzerci atp.,	30,8
nebo na někoho jiného? Na koho?“ VYPIŠTE KOHO:	3,5
NEVÍ	6,5

L.27 „Pokud byste ztratil práci, co byste byl ochoten udělat pro získání nového zaměstnání?”

	URČITĚ ANO	SPIŠE ANO	SPIŠE NE	URČITĚ NE	NEDOVEDE POSOUDIT
	1	2	3	4	9
a) Pracovat za nižší mzdu,	22,2	43,9	16,1	11,0	6,7
b) pracovat na nižší pozici,	22,6	46,5	16,3	6,9	7,7
c) hledat zaměstnání ve větší vzdálenosti od místa bydliště,	18,7	32,3	28,0	14,8	6,3
d) změnit profesi,	24,6	45,9	14,0	9,1	6,5
e) zvýšit si kvalifikaci, dále se vzdělávat,	33,1	40,9	14,4	6,3	5,3
f) pracovat na částečný úvazek,	14,6	39,3	22,7	16,8	6,5
g) něco jiného?“	4,3	4,1	2,7	9,5	79,4

L.10 „Myslíte, že druhým lidem je možné důvěřovat, nebo opatrnosti nikdy nezbyvá?”

Je možné jim důvěřovat,	20,4
opatrnosti nikdy nezbyvá,	71,2
nevíte, těžko říci?“	8,4

L.11 „Myslíte si, že většina lidí, když se jim naskytne příležitost, se Vás pokusí jen využít, anebo se k Vám zachovají poctivě?”

Většina se Vás pokusí využít,	46,4
většina se zachová poctivě.“	44,8
neví	8,8

L.12 „Budu Vám postupně číst různé druhy lidského chování a Vy mi, prosím, řekněte, do jaké míry je považujete za morálně přijatelné. Odpovídejte pomocí karty, kde 1 znamená, že je nepovažujete za přijatelné za žádných okolností, a 10 naopak, že jsou přijatelné podle Vás kdykoliv.“

	NEPŘIJATELNÉ ZA ŽÁDNÝCH OKOLNOSTÍ							PŘIJATELNÉ KDYKOLIV			NEVÍ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	99
a) Uvést nepravdivé údaje v žádosti o sociální podporu.	60,2	10,6	9,0	4,7	3,7	2,0	1,0	3,7	1,4	2,0	1,8
b) Vzít nebo dát úplatek.	40,0	14,1	12,0	7,8	8,6	5,7	2,5	3,7	2,0	1,6	2,0
c) Jet načerno ve vlaku, autobuse, tramvaji či metru.	33,3	12,0	12,9	6,9	10,4	7,3	5,5	4,7	2,0	3,9	1,2
d) Nechat si nalezené peníze.	24,9	13,3	12,2	7,8	9,2	6,3	4,5	5,9	2,7	11,2	2,0
e) Nepřiznat všechny příjmy či majetek při placení daní.	45,3	11,4	9,2	5,3	5,9	3,9	3,1	4,3	3,9	5,1	2,5
f) Parkovat na místě vyhrazeném pro invalidy.“	58,8	11,6	8,6	4,5	4,5	2,4	2,7	2,0	0,6	1,6	2,7

L.32 „Jak jste celkově spokojen se životem v místě Vašeho bydliště?”

Jste velmi spokojen,	10,4
spíše spokojen,	49,8
ani spokojen, ani nespokojen,	26,9
spíše nespokojen,	8,6
velmi nespokojen?“	4,3
NEVÍ	0,0

L.13 „Řekl byste, že se lidé ve Vaší obci/čtvrti snaží si navzájem pomáhat, nebo že se starají jen o sebe?”

Lidé se snaží si pomáhat,	30,8
lidé se starají jen o sebe.“	62,7
neví	6,5

L.14 „Mezi lidmi žijícími ve stejném městě či obci existují často rozdíly a nerovnosti. Do jaké míry následující rozdíly a nerovnosti rozdělují lidi ve Vašem městě/Vaší obci?”

	VELMI ROZDĚLUJÍ	SPÍŠE ROZDĚLUJÍ	SPÍŠE NEROZDĚLUJÍ	VŮBEC NEROZDĚLUJÍ	NEVÍ
	1	2	3	4	9
a) Nerovnosti ve vzdělání,	16,9	31,4	35,7	12,4	3,7
b) nerovnosti v majetku,	31,8	39,2	17,6	8,2	3,1
c) rozdíly v náboženském vyznání,	6,5	16,7	30,2	33,9	12,7
d) národnostní a etnické rozdíly,	32,5	33,9	18,8	11,8	2,9
e) rozdíly v politických názorech,	8,4	30,4	36,3	15,5	9,4
f) rozdíly mezi starousedlíky a nově přistěhovalými,	10,6	27,9	37,5	19,3	4,7
g) nerovnosti mezi muži a ženami,	4,7	13,5	37,1	38,4	6,3
h) rozdíly mezi starou a mladou generací?“	17,3	39,4	28,2	11,0	4,1

L.17 „Chtěl byste zůstat v místě Vašeho nynějšího bydliště natrvalo?”

Rozhodně ano,	38,2
spíše ano,	33,9
spíše ne,	15,3
rozhodně ne.“	6,9
NEVÍ	5,7

L.19 „Jak často navštěvujete akce pořádané nějakou místní organizací (veřejná setkání, slavnosti, kulturní akce, zábavy, plesy atp.)?”

Velmi často,	4,5
často,	18,2
občas,	53,5
nikdy	22,7
NEVÍ	1,0

L.20 „Existují různé formy politických a občanských aktivit, jimiž lidé vyjadřují své názory o veřejném dění. Prosím u každé řekněte, zda jste se na ní v uplynulých 12 měsících podílel:

	1 Podílel	2 Nepodílel	9 Neví
a) podpis petice,	25,1	75,5	0,4
b) účast na demonstraci,	6,7	92,9	0,4
c) peněžitý dar nebo příspěvek na občanské aktivity (KUŘE – Pomozte dětem, Bílá pastelka apod., oprava kapličky),	45,7	53,7	0,6
d) veřejná diskuze (veřejné setkání, internetová diskuze atp.),	18,0	81,6	0,4
e) jiné?	1,5	44,0	54,5

L.22 „Řekněte, prosím, nakolik souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími názory.

	ROZHODNĚ SOUHLASÍ	SPÍŠE SOUHLASÍ	SPÍŠE NESOUHLASÍ	ROZHODNĚ NESOUHLASÍ	NEVÍ
	1	2	3	4	9
a) Většina těch, kdo mají moc, se pokouší využít lidi, jako jsem já.	23,5	38,0	29,0	5,9	3,5
b) Lidé, jako jsem já, se cítí být vyřazeni z toho, co se kolem děje.	18,2	30,8	37,1	12,0	2,0
c) Co si myslí lidé jako já, nemá moc velkou váhu.	30,6	38,7	24,4	5,3	1,0
d) Ti, kdo řídí republiku, se ve skutečnosti nezajímají o lidi, jako jsem já.	44,1	35,1	16,1	2,9	1,8
e) Co se stane lidem jako jsem já, ve skutečnosti nezajímá ty, kdo řídí obec/město.“	31,0	38,4	24,9	4,1	1,6

L.23 „Stal jste někdy Vy nebo někdo z Vašich blízkých v minulosti obětí trestného činu?

	1 - ANO	2 - NE
a) Někdo z Vašich blízkých,	34,3	65,7
b) Vy osobně?“	16,5	83,5

L.28 „Když si představíte své přátele nebo známé, s nimiž se často stýkáte, kde jich bydlí nejvíc?

Ve stejném domě, ulici jako Vy,	20,0
jinde ve městě, v obci,	53,3
jinde v okolí města, obce,	18,2
bydlí někde jinde,	8,0
nebo nemáte žádné přátele ani známé, s nimiž byste se stýkal?“ ...	0,4
NEVÍ	0,0

L.16 „Kde jste vyrůstal?

V obci, městě kde bydlíte,	47,8
v jejím/jeho blízkém okolí,	25,5
jinde v tomto kraji,	14,7
mimo tento kraj?“	12,0
NEVÍ	0,0

L.18 „S čím si v první řadě spojujete svůj domov?

Jen se svým domem, bytem,	34,9
s ulicí či čtvrtí, kde bydlíte,	18,4
s celým městem/obcí,	33,3
s celým krajem,	8,2
s něčím jiným? S čím?“ VYPIŠTE:	4,5
NEVÍ	0,6

L.29 „Zhodnoťte, zda se v posledním roce ve Vaší obci ve větší míře než dříve objevuje:

	ROZHODNĚ ANO	SPÍŠE ANO	SPÍŠE NE	ROZHODNĚ NE	NEVÍ
	1	2	3	4	9
a) přibývající nezaměstnaní,	40,5	39,9	12,8	0,6	6,3
b) omezení či zrušení menších provozů (farem, dílen, výrobních provozoven potravinářského průmyslu apod.),	25,1	37,1	24,0	5,7	8,1
c) omezení či zrušení menších obchodů a služeb (prodejen potravin, spotřebního zboží, opraven, kadeřnictví apod.),	24,6	32,2	30,5	6,3	6,5
d) omezení či zrušení veřejných služeb (pošt, knihoven školských zařízení, zdravotní zařízení apod.),	11,6	13,9	47,3	18,5	8,6
e) omezení či zrušení zájmových a společenských organizací pro dospělé (klubů, spolků apod.),	12,8	18,3	37,3	13,4	18,3
f) něco jiného?“	4,0	2,9	4,9	4,4	83,8

L.30 „Řekněte, zda se v posledním roce ve Vaší domácnosti ve větší míře než dříve objevuje:

	1 - ANO	2 - NE	9 - NEVÍ
a) Pokles příjmů ze zaměstnání,	44,1	54,3	1,6
b) ztráta zaměstnání,	26,1	73,1	0,8
c) čerpání úspor na běžné životní potřeby,	42,7	55,7	1,6
d) nárůst půjček na běžné životní potřeby,	21,8	75,7	2,5
e) obtíže při splácení úvěrů a hypoték,	23,1	74,3	2,5
f) pokles spotřeby (odklad nákupů nebo nákupy levnějších potravin a zboží),	52,9	45,7	1,4
g) něco jiného?“	7,7	24,0	68,3

L.31 „Zhodnoťte, zda se v posledním roce v domácnostech ve Vašem okolí (příbuzní, přátelé, sousedé,známí) ve větší míře než dříve objevuje:

	1 - ANO	2 - NE	9 - NEVÍ
a) Pokles příjmů ze zaměstnání,	61,4	23,9	14,7
b) ztráta zaměstnání,	57,5	34,7	7,8
c) čerpání úspor na běžné životní potřeby,	47,8	23,9	28,2
d) nárůst půjček na běžné životní potřeby,	40,8	28,6	30,6
e) obtíže při splácení úvěrů a hypoték,	44,9	26,1	29,0
f) pokles spotřeby (odklad nákupů nebo nákupy levnějších potravin a zboží),	57,1	19,6	23,3
g) něco jiného?“	2,9	12,4	84,7

„Na závěr dovoluťte už jen pár otázek nezbytných pro možnost statistického zpracování výsledků výzkumu.“**L.33 „Domníváte se, že se ekonomická situace Vaší domácnosti v dohledné době:**

zlepší,	14,3
zůstane stejná,	57,5
zhorší.“	24,5
neví	3,7

L.24 „V kolika cizích jazycích se domluvíte?“

	1	2	3	4	Žádným
Kolika jazyky se domluvíte?	40,8	19,8	4,7	0,6	34,1

IDE.2 „Kolik je Vám let ?“

15–19let	7,3
20–29let	17,4
30–44let	26,7
45–59 let	26,2
60 a více let	22,4

IDE.5a „Pokuste se zařadit do některé skupiny.“

Student, učeň	7,5
Nepracující důchodce	21,4
Nezaměstnaný	8,4
V domácnosti/na mateřské dovolené	4,9
Podnikatel se 3 a více zaměstnanci	2,0
Samostatně činný1 – 2 zaměstnanci	2,0
Samostatně činný bez zaměstnanců	4,5
Vyšší odborný zaměstnanec	6,9
Nižší odborný zaměstnanec	8,2
Řadový úředník	5,1
Provozní pracovník ve službách a obchodě	8,6

Dělník vyučený v oboru práce	10,8
Dělník nevyučení v oboru práce	5,5
Fyzicky pracující člen zem družstva/zem dělník	0,4
Vedoucí, řídicí pracovník	3,9

IDE.5b V jakém odvětví pracujete?

Zemědělství a myslivost, lesní hospodářství	2,1
Dobývání nerostných surovin	2,1
Zpracovatelský průmysl	16,3
Výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody	3,1
Stavebnictví	9,7
Obchod, opravy motorových vozidel a spotřebního zboží	13,5
Pohostinství a ubytování	5,2
Doprava, skladování, pošty a telekomunikace	9,0
Peněžnictví a pojišťovnictví	5,6
Nemovitosti, služby pro podniky, výzkum a vývoj, IT	3,8
Veřejná správa, obrana, sociální pojištění	4,5
Školství	5,6
Zdravotnictví, veterinární a sociální činnosti	6,9
Ostatní veřejné, sociální a osobní služby	11,8
Domácnosti zaměstnávající personál	0,3
Mezinárodní organizace a spolky	0,3

PO.2 „V politice lidé někdy hovoří o pravici a levici. Kam byste se sám zařadil na této stupnici?“

LEVICE						PRAVICE					
	L	L	L	L		P	P	P	P	P	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Neví
3,7	4,1	9,4	6,3	7,1	28,6	7,6	7,5	7,5	2,9	2,5	12,7

IDE.1 „Považujete životní úroveň Vaší domácnosti

za velmi dobrou,	4,7
za spíše dobrou,	33,3
ani dobrou, ani špatnou,	42,7
za spíše špatnou,	16,7
nebo za velmi špatnou?“	2,4
NEVÍ	0,2

IDE.10 „Jaký je obvyklý čistý měsíční příjem celé Vaší domácnosti, tj. když sečtete příjem všech členů domácnosti? Pokud nevíte přesně, odhadněte prosím alespoň přibližnou částku.“**IDE.10a „A jaký je Váš celkový čistý měsíční příjem, tj. příjem pouze Vaší osoby? Pokud nevíte přesně, odhadněte prosím alespoň přibližnou částku.“****IDE.6 „Jaké je Vaše nejvyšší ukončené vzdělání?“**

NEDOKONČENÉ ZÁKLADNÍ	0,4
DOKONČENÉ ZÁKLADNÍ	26,3
VYUČENÍ	26,5
STŘEDNÍ BEZ MATURITY	15,3
STŘEDNÍ ODBORNÉ S MATURITOU	16,9
STŘEDNÍ VŠEOBECNÉ S MATURITOU	6,1
VYŠŠÍ ODBORNÉ	1,2
BAKALÁŘSKÉ	1,0
ÚPLNÉ VYSOKOŠKOLSKÉ	6,3

IDE.3a „Jste

svobodný, svobodná,	24,6
ženatý, vdaná, (příp. žijete v registrovaném partnerství)	51,5
rozvedený, rozvedená,	14,9
vdovec, vdova.“	9,0
NEVÍ	0,0

IDE.3b „Žijete ve Vaší domácnosti s manželem/kou nebo se stálým partnerem/kou?“

Ano,	64,6
ne.“	35,7

**IDE.13 „Kolik členů včetně Vás má Vaše domácnost?
Nezapomeňte započítat do celkového počtu také sebe.“**

Počet členů domácnosti	
1	18,1
2	34,5
3	23,7
4	20,3
5	2,6
6	0,8

IDE.12 „Máte nezaopatřené děti? Pokud ano, kolik?“

Jedno nezaopatřené dítě,	17,1
dvě nezaopatřené děti,	15,3
tři nezaopatřené děti,	2,2
čtyři nebo více nezaopatřených dětí,	0,6
nemáte žádné nezaopatřené dítě.“	64,8

IDE.57 „Kolik členů Vaší domácnosti je v současnosti ekonomicky aktivních (vykonává placené zaměstnání)? Pokud jste Vy sám ekonomicky aktivní, započítejte do celkového počtu také sebe.“

Počet ekonomicky aktivních v domácnosti	
1	28,0
2	46,5
3	4,3
Žádný ekonomicky aktivní člen domácnosti	21,3

IDE.7 „Ke které církvi nebo náboženskému společenství se hlásíte?“

Římskokatolické	6,5
Protestantské	1,2
Ortodoxní, pravoslavné	0,6
Židovské	0,2
Jiné	3,9
Není věřící	82,3
Neví	5,3

IDE.19 „Do jaké velikostní kategorie patří obec, ve které bydlíte?“

Velké město	3,3
Předměstí velkého města nebo sídlo v bezprostřední blízkosti velkého města	6,5
Středně velké město	10,2
Malé město	8,0
Velká vesnice	37,6
Malá vesnice, osada, samota	30,6
Jiný typ sídla	2,0
NEVÍ	1,8

IDE.8 DOTÁZANÝ JE:

MUŽ = 1	48,6
ŽENA = 2	51,4

Rejstřík

- důvěra 9, 10, 31, 33–34, 36–37, 41, 43–45, 48–49, 54, 57, 60, 88–90, 92–95, 97, 100–101, 103–104, 108–110, 114–115, 123, 134, 141
 - a reciprocita 33, 34, 49, 54, 60, 103
- ekonomická krize 9–11, 25–26, 38, 44, 59, 61–70, 73–76, 78–84, 88–91, 93–94, 99–102, 105–110, 114, 116–117, 136
- hodnocení dopadů krize (agregované indexy) 61–66, 68–71, 75–76, 78, 80–83, 88–91, 93, 99–101, 105–109
- hospodaření - na principu předběžné opatrnosti 74–75, 86–88, 108
 - na principu nutnosti 108
- kapitál
 - ekonomický 40
 - kulturní 40
 - lidský 10, 31–32, 47, 50–51, 53–54, 103–104
 - sociální 9–11, 27, 31–52, 59–67, 69–71, 73–74, 77, 79–95, 97–105, 108–110, 114
 - o index sociálního kapitálu 10, 31–36, 47–48, 53–57, 103–104
 - o dimenze sociálního kapitálu 10, 31, 33–46, 54, 90–95, 97, 99–100, 103–104, 108–110
 - o individuální sociální kapitál 10, 31–32, 41, 53, 59–60, 89–91, 93–95, 97, 99, 101, 103–105, 110
- kvótní výběr 10, 32, 76, 114
- občanská angažovanost 33–34, 36, 40, 43, 57, 60, 88, 90, 93, 97, 100, 102, 108, 110
- strategie - aktivní 60, 70–73, 76, 85, 88–89, 95, 97, 99, 101–102, 107–110
 - defenzivní 70–71, 101–102, 109
- sociální síť 9, 10
- socioekonomický status 32, 47, 52, 103
- sociokulturní zázemí 39, 47, 104
- sounáležitost s místem 10, 31, 33–35, 39, 41–43, 45, 52–53, 56, 103–104, 110
- životní úroveň (subjektivně hodnocená) 78, 87, 88

Sociální kapitál a dopady ekonomické krize v regionech Kraj Vysočina a Ústecký kraj

Editorka:

Zdenka Vajdová

Autorský kolektiv:

Josef Bernard

Daniel Čermák

Tomáš Kostecký

Renata Mikešová

Věra Patočková

Jana Stachová

Zdenka Vajdová

Redakce: Marta Svobodová

Jazyková korektura: Kamila Šůstková

Návrh obálky: Jaroslav Kašpar

Sazba: Jakub Kubů, Praha

Tisk a vazba: ERMAT Praha, s. r. o., Antala Staška 1021/55, Praha 4

Vydal: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

1. vydání

Praha 2011

Počet výtisků: 250

Distribuce:

Tiskové a ediční oddělení

Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.

Jilská 1, 110 00 Praha 1

tel.: 222 221 761, fax: 222 220 143

e-mail: prodej@soc.cas.cz

Tato kniha se snaží přispět k poznání role sociálního kapitálu ve společnosti, která prochází ekonomickou krizí. Nabízí v prezentovaných poznátcích inspiraci pro praktiky, programy a politiky vlády, krajských a obecních samospráv a dalších institucí veřejného a soukromého sektoru. Sociální kapitál nelze ovlivnit přímo; jeho tvorba i posilování je dlouhodobou záležitostí a jenom individuální sociální kapitál má potenciál okamžitého vlivu na zmírnění dopadů ekonomické krize do konkrétních životů. Politikami ve veřejném prostoru, v našem případě regionálního rozměru, lze ovlivnit jednotlivé dimenze sociálního kapitálu. Jde především o budování sociálních vztahů rovnoprávnosti, otevřenosti a důvěry. Takovými příklady jsou public-private partnership; místní akční skupiny, které v rámci programů LEADER iniciují spolupráci veřejného, soukromého a neziskového sektoru ve venkovském prostoru, a destinační společnosti, jež rovněž přivádí ke spolupráci všechny tři sektory ve prospěch rozvoje cestovního ruchu v regionu.

ISBN 978-80-7330-215-3

9 788073 302153

Praha 2011